

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Wyższa Szkoła Handlowa
im. Bolesława Markowskiego
w Kielcach

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

PRAKTYCZNY PEDAGOG

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

---

MATERIAŁY SZKOLENIOWE

PODSTAWY PEDAGOGIKI SPOŁECZNEJ

dr Maria Kotomska

PODSTAWY PEDAGOGIKI SPOŁECZNEJ

**Opracowała:
dr Maria Kotomska**

Kielce 2010

Temat nr 1.

Geneza i rozwój pedagogiki społecznej

Termin **pedagogika społeczna (Sozialpädagogik)** wprowadził piśmiennictwa pedagogicznego reformator niemieckiego szkolnictwa ludowego A. Diesterweg, który był także twórcą nowoczesnych wówczas programów kształcenia nauczycieli. W rozprawie pt. „Przewodnik kształcenia niemieckich nauczycieli” (1834 r.) odwołał się do poglądów i działalności J.H. Pestalozziego. Podkreślił wagę szkoły w podnoszeniu poziomu ekonomicznego i kulturalnego środowiska. Uważał, że nauczyciele pracujący w środowisku to powinni mieć dobre przygotowanie do pracy w środowisku. Tą pracę nauczycieli w środowisku oraz jej zasady A. Diesterweg nazwał pedagogiką społeczną. Przygotowanie nauczycieli do pracy w środowisku uznał, że jest ono tak samo ważne jak przygotowanie nauczycieli do nauczania poszczególnych przedmiotów oraz do zadań ogólnowychowawczych.

Szybki postęp stosunków społecznych, które powodowały drastyczne objawy dezorganizacji państwa, nędzę, bezdomność, demoralizację, włóczęgostwo dzieci spowodował szybki rozwój pedagogiki społecznej jako teorii i metodyki pracy wychowawczej w środowisku.

Wraz z rozwojem pracy wychowawczej w środowisku zaczęto powoływać instytucje pomocy społecznej (tzw. akcje socjalne) dla złagodzenia i zminimalizowania w/w zjawisk. Instytucje te tworzyły system opieki nad ludźmi niezdolnymi do samodzielnej egzystencji. Pomocą w ramach akcji socjalnej obejmowano całą ludność pracującą, dzieci, młodzież oraz dorosłych.

W pracy środowiskowej, w ramach tzw. akcji socjalnych od samego początku wyłaniały się problemy pedagogiczne. Czasami ujawniały się bezpośrednio, a czasami pośrednio w toku realizacji pomocy dla rodzin, samotnych matek, matek pracujących, młodzieży i dzieciom. Poprzez

świadczenie pomocy chciano oddziaływać na osobowość tych wszystkim, którym pomoc tą świadczone. Od samego początku rozpoczęcia pracy środowiskowo – wychowawczej zakładano, że pomoc społeczna powinna nie tylko zaspokajać podstawowe lecz również kształcić zaradność, wyzwalać energię i wiarę we własne siły oraz uczyć poczucia odpowiedzialności za własne życie, a także uczyć umiejętności współdziałania i współżycia społecznego.

W akcji socjalnej problemy dziecka zawsze były działaniem pierwszoplanowym.. Odzwierciedlało się to w regulaminach normujących czas pracy nieletnich, realizację obowiązku szkolnego i zapewnienia dzieciom opieki zdrowotnej. Najważniejsze było zapewnienie praw oraz spraw sierot poprzez stworzenie im odpowiednich warunków bytowych, które kompensowały by dziecku brak własnych rodziców i rodziny lub w przypadku sierot społecznych nieodpowiednie oraz złe funkcjonowanie rodziny biologicznej in. naturalnej. Pomoc dla dzieci i młodzieży nie mogła ograniczać się tylko do pomocy materialnej i bytowej lecz musiała także uwzględniać aspekty wychowawcze. Bardzo ważnym było, aby pomoc świadczona nie nosiła piętna jałmużnictwa.

W związku z wprowadzeniem obowiązku szkolnego dla dzieci zakres działalności pedagogiki społecznej. Zadaniem pedagogiki społecznej było udzielenie takiej pomocy, która umożliwiałaby realizację tego obowiązku. Nastąpił znaczny rozwój różnych instytucji wychowawczych oraz badań środowiskowych, które stanowiły podstawę diagnozy sytuacji, które z kolei stanowiły podstawy do realizacji różnego rodzaju programów działania.

Przemiany kulturowe, rozwój czytelnictwa, upowszechnienie książki i rozwój środków masowego przekazu miały także znaczny wpływ na rozwój pedagogiki społecznej. Wówczas określono, że nie tylko szkoła i rodzina ma wpływ na celowe procesy wychowawcze, ale również bardzo ważnym czynnikiem jest środowisko lokalne z całą bazą instytucji takich jak: biblioteki, czytelnie, kina, kluby, świetlice, które dopełniają oddziaływania wychowawcze

szkoły i rodziny. Rozwój tych instytucji następował wraz z rozwojem uprzemysłowienia i techniki, które dokonały industrializacji. Rozwój pedagogiki społecznej następował równomiernie z postępem industrializacji.

Koncepcję pedagogiki społecznej jako nauki próbowano rozwijać na drodze filozoficznej, która była utożsamiana z teorią wychowania społecznego (P. Barth, P. Natorp) lub na drodze empirycznej tj. działalności wychowawczej wynikającej z analizy rzeczywistości społecznej. Koncepcję empiryczną pedagogiki społecznej zapoczątkował w 1900 roku P. Bergemann w swoim dziele pt. „Pedagogika społeczna oparta na podstawie doświadczalnej”. W swojej teorii uważał on, że osobowość dzieci kształtuje się przede wszystkim w rodzinie. Uważał on, że przy samorządach lokalnych powinny powstawać rady wychowawcze, które miały pilnować rodziny, żeby właściwie wykonywała funkcje opiekuńczo – wychowawcze. Wobec rodzin, które zaniedbywały realizację zadań rodzicielskich i wychowawczych, rada podejmowałaby interwencję do pozbawienia władzy rodzicielskiej włącznie umieszczając dziecko w odpowiednim internacie.

Potrzebę rozwoju pedagogiki społecznej głosił również rosyjski pedagog polskiego pochodzenia S. Szacki. Uważał on, że racjonalne wychowanie musi uwzględniać wszystkie wpływy wychowawcze zarówno rodzinne, szkolne jak i środowiskowe. Uważał, że w procesie wychowania znaczna jest rola nauczyciela i z tego powodu powinien on być dobrze przygotowany do pracy w środowisku. Według niego „Pedagog to pracownik społeczny o szerokich horyzontach, organizator swojej pracy, wnikliwy obserwator i badacz”.

Na przełomie XIX i XX wieku zaostrzające się problemy socjalne spowodowały rozwój akcji socjalnych. Najpierw były to działania oparte na filantropii, które wspierane były przez organy państwowe i komunalne. Rozwój akcji spowodował potrzebę wytworzenia i rozwoju metodologii dotyczącej diagnozowania potrzeb oraz organizacji pomocy.

Kongres pracowników socjalnych, w roku 1893 podjął uchwałę dotyczącą utworzenia uczelni specjalnych, które miałyby kształcić profesjonalnie pracowników socjalnych. Na podstawie tej uchwały w roku 1898, w Nowym Jorku powstała pierwsza taka uczelnia. Rozwój takich uczelni nastąpił również w krajach europejskich, skandynawskich i romańskich.

Znaczny wpływ na rozwój pedagogiki społecznej miała Mery Richmond. Była ona autorką dzieła pt. „Diagnozy społeczne” (1917 r.). W dziele tym przedstawiła tezę, że akcja socjalna nie może ograniczać się tylko do pomocy materialnej, ale musi także oddziaływać wszechstronnie na osobowość każdej jednostki objętej pomocą. Zasady tego oddziaływania nazwała metodą indywidualnych przypadków, których istotą najważniejszą jest wzmaganie aktywności i zaradności oraz usuwania kompleksów spowodowanych trudnościami życiowymi. Pod wpływem socjologii wychowania zaczęto rozwijać również metodę pracy grupowej i organizacji środowiska.

Zdecydowany rozwój pedagogiki społecznej nastąpił jednak dopiero po odzyskaniu niepodległości i własnej państwowości. Charakterystyczną cechą polskiej koncepcji pedagogiki społecznej była integracja jej dwóch nurtów: pedagogicznego i społecznego. Głównym ośrodkiem rozwoju pedagogiki społecznej było Seminarium Pedagogiki Społecznej w Wolnej Wszechnicy Polskiej kierowane przez profesor Helenę Radlińską, której autorstwa są dwa dzieła w zakresie pedagogiki społecznej: „Stosunek wychowawcy do środowiska społecznego” (1935 r.), „Społeczne przyczyny powodzeń i niepowodzeń szkolnych” (1937 r.). Według H. Radlińskiej zainteresowaniem pedagogiki społecznej jest wzajemne oddziaływanie wpływów środowiska na wychowanie i rozwój jednostki, grupy i społeczeństwa oraz oddziaływanie sił jednostki na grupę i społeczeństwo. Z tego powodu według H. Radlińskiej bardzo ważnym aspektem pedagogiki społecznej jest celowe przetwarzanie środowiska życia dzieci, młodzieży i społeczeństwa.

Ponieważ oprócz rodziny, szkoła jest drugim najważniejszym środowiskiem wychowawczym, które również bardzo silnie oddziałuje na osobowość wychowanka oraz jego rozwój, a także organizuje najczęściej czas wolny uczniów, a tym samym kształtuje najbliższe jego środowisko to nauczyciele jako organizujący to środowisko wychowawcze powinni być dobrze przygotowani do pracy pedagogicznej.

Wielką wagę H. Radlińska przywiązywała do spraw pomocy społecznej, poradnictwa, wypoczynku i rekreacji oraz organizacji życia kulturalnego. Z tego powodu zaproponowała konieczność prowadzenia badań nad działalnością wszystkich instytucji społecznych, które organizują życie społeczno – kulturalne i mają wpływ na rozwój i funkcjonowanie jednostek, grup i społeczeństwa. Do spraw przetwarzania środowiska przywiązywała ona bardzo duże znaczenie. Jednocześnie uważała, że jeżeli w środowisku występują braki w dziedzinie społeczno – kulturowej należy dokonać kompensacji tych braków.

Według H. Radlińskiej kompensacja to odnajdywanie sił i ich uruchamianie w celu przeciwdziałania i niwelowania braków, to również zadośćuczynienie niezaspokojonym potrzebom oraz grożącym niebezpieczeństwom. Poprzez pojęcie kompensacji łączy ona pedagogikę społeczną ze służbą społeczną, czyli planowaną pomocą w celu zadośćuczynienia i kompensacji brakom. Temu służy według niej planowane przetwarzanie środowiska, wydobywania z niego sił społecznych zdolnych do dokonywania pozytywnych zmian poprzez działalność kulturalno – oświatową i opiekuńczo – wychowawczą, które z kolei aktywizują i mobilizują siły aktywności społecznej wnosząc do życia społeczeństwa twórczą aktywność, inspirację i dynamizm.

Bibliografia:

1. Marynowicz – Hetka E., Pedagogika społeczna, WNPWN, Warszawa 2006.

2. Pilch T., Lepalczyk I., (red.) Pedagogika społeczna, Wyd. „Żak”, Warszawa 1995.
3. Pomykało W., (red.) Encyklopedia pedagogiczna, Warszawa 1997 r.

Temat nr 2.

Zadania i rozwój pedagogiki społecznej w powojennej Polsce

Problematyka badawcza pedagogiki społecznej po II wojnie światowej nabrała szczególnego aktualności. Szczególnego znaczenia wówczas nabrały wypracowane przez pedagogikę społeczną metody rozwiązywania problemów społeczno – wychowawczych. Nastąpił gwałtowny rozwój dezorganizacji społecznej, wyrażającej się eksponowaniem postaw aspołecznych i zjawisk dewiacyjnych przez dzieci i młodzieży. Sytuacje te wymuszały rozwój pedagogiki społecznej i jej szeroko rozumianej działalności kulturalnej i społecznej oraz konieczność przeprowadzania szerokich badań społeczno – wychowawczych w zakresie:

1. wyrównywania szans oświatowych dzieci i młodzieży,
2. wychowania poza szkołą,
3. socjalnej problematyki wychowania,
4. poradnictwa wychowawczego.

Ad.1. Wyrównywanie szans oświatowych dzieci i młodzieży

Ważnym czynnikiem wzmagającym działania teoretyczne i praktyczne w zakresie pedagogiki społecznej było upowszechnienie oświaty i wprowadzenie obowiązku realizacji nauki szkolnej. Pedagogiczne ośrodki badawcze dokonywały realizacji badań oraz analiz naukowych na temat czynników przestrzennych (odległości szkoły od domu), uwarunkowań ekonomicznych i kulturalnych poszczególnych regionów kraju oraz indywidualnych sytuacji losowych w odniesieniu do możliwości realizacji obowiązku szkolnego. Wypracowane przez pedagogikę społeczną techniki i metody badawcze oraz opiekuńczo – wychowawcze okazały się dużą użytecznością praktyczną, w szczególności, w zakresie wyrównywania szans edukacyjnych, w czym pedagogika społeczna dysponowała dużym doświadczeniem oraz dużymi osiągnięciami. Były one spisane w dziele pod

redakcją Heleny Radlińskiej pt. „Społeczne przyczyny powodzeń i niepowodzeń szkolnych” (1937 r.).

Ad.2. Wychowanie poza szkołą

W sytuacji dezorganizacji społecznej oraz wykolejenia i dewiacji dzieci i młodzieży bardzo ważną stała się problematyka wychowania pozaszkolnego oraz czasu wolnego. Koniecznym było więc dokonanie rozbudowy infrastruktury oświatowej i kulturalnej, której działalność powinna służyć rozwijaniu zainteresowań, samokształceniu, czytelnictwu, rekreacji oraz wypoczynkowi. Tak więc przed pedagogiką społeczną postawione zostały duże zadania, ale także możliwości działania, a tym samym możliwości rozwoju. Podstawową tezę pedagogiki społecznej jest bowiem teoria o wychowaniu jako procesie złożonym, w którym zamierzone działania wychowawcy są ściśle powiązane z wpływami i bodźcami działającymi na wychowanka w środowisku jego życia, które z kolei wprowadza młodego człowieka w życie kulturalno – społeczne.

W związku z rozwojem koncepcji edukacji permanentnej in. ustawicznej na znaczeniu szczególnym przybrała również problematyka wychowania równoległego jako następstwa przyspieszonego rozwoju nauki i techniki. Zdecydowana wzrosła ranga i znaczenie wychowawcze pozaszkolnych instytucji organizujących czas wolny jako sfery indywidualnej aktywności oraz rozwoju. Wówczas przeprowadzono liczne badania nad wychowawczymi aspektami czasu wolnego oraz przygotowania człowieka w procesie wychowania do aktywnego organizowania i spędzania czasu wolnego. Działania te określono mianem pedagogiki czasu wolnego.

Ad.3. Socjalna problematyka wychowania

W zakresie działalności socjalnej problematyki wychowania wytworzyło się szereg nowych problemów teoretycznych i praktycznych. Zaistniała potrzeba tworzenia zabezpieczenia społecznego różnych grup społecznych od dzieci, młodzież, dorosłych oraz ludność w wieku poprodukcyjnym. Zaczęto podejmować różne akcje socjalne wykorzystując psychologię oraz pedagogikę społeczną. Tą działalność akcji socjalnych nazwano pedagogiką opiekuńczą. Pedagogika opiekuńcza istnieje do dnia dzisiejszego. Największe jej zastosowanie kontynuowane jest we współczesnej szkole. W latach 70 – tych XX wieku powołano pedagogów szkolnych i opiekunów społecznych, których zadaniem jest współpraca z rodziną uczniów oraz szeroko rozumianym środowiskiem lokalnym. Praca pedagoga szkolnego polega także na organizowaniu dojazdu uczniów do szkół, zorganizowanie ich czasu wolnego, organizację dożywiania w szkole oraz realizacja zajęć wyrównawczo – kompensacyjnych w ramach terapii pedagogicznej. Działania pedagogiczne pedagoga szkolnego to również organizacja rekreacji i wypoczynku uczniów oraz zagwarantowanie miejsca w internatach i bursach szkolnych dla uczniów. Pedagog szkolny pomaga rozwiązywać różnorodne trudne problemy losowe i życiowe uczniów.

Pedagogika społeczna swoim działaniem obejmuje także ludność w wieku poprodukcyjnym. Jej działania związane są z problematyką opieki socjalnej oraz pomocy społecznej, a także oświatowej tzw. trzeciego wieku. Należy domniemywać, że współczesne problemy społeczne będą wpływać na dalszy rozwój pedagogiki społecznej. Która dysponuje całymi profesjonalnymi zespołami specjalistów oraz posiada znaczące osiągnięcia koncepcyjne w zakresie pomocy dla różnych grup potrzebujących.

Ad.4. Poradnictwo wychowawcze

W wyniku złożoności współczesnego świata w zakresie organizacji społeczeństwa, kultury, postępu nauki, teleinformacji oraz komputeryzacji, a także przeobrażeń związanych z transformacją ustrojową, ekonomiczną i

gospodarczą ze wszystkimi jej konsekwencjami istnieje konieczność przystosowania młodych pokoleń do współczesnego świata. Profesjonalne poradnictwo wychowawcze i zawodowe aktualnie stało się koniecznością. Ważnym zadaniem współczesnej pedagogiki społecznej jest wypracowanie organizacyjnych i metodologicznych podstaw poradnictwa wychowawczego oraz właściwe i profesjonalne przygotowanie kadry kompetentnych pedagogów społecznych.

Bibliografia:

1. Marynowicz – Hetka E., Pedagogika społeczna, WNPWN, Warszawa 2006.
2. Pilch T., Lepalczyk I.,(red.) Pedagogika społeczna, Wyd. „Żak”, Warszawa 1995.
3. Pomykało W.,(red.) Encyklopedia pedagogiczna, Warszawa 1997.

Temat nr 3.

Pedagogika społeczna i jej współdziałanie z innymi dyscyplinami naukowymi.

W działalności teoretycznej oraz praktycznej pedagogika społeczna współdziała w szczególności z socjologią, socjologią wychowania oraz pedagogiką specjalną.

Pedagogika społeczna jest dyscypliną praktyczną, która bada rzeczywistość instytucji i procesów wychowawczych w celu rozważenia możliwości ich celowego przekształcania, projektowania, a także tworzenia nowej rzeczywistości opiekuńczo – wychowawczej.

Pedagogika społeczna rozważa sytuacje, które mieszczą się w granicach normy natomiast pedagogika specjalna zajmuje się sytuacjami, które wykraczają poza normę.

Problematyka teoretyczna i praktyczna pedagogiki społecznej wyznacza koncepcja kształcenia współczesnych pedagogów społecznych w zakresie profesjonalnych kompetencji osobowościowych i edukacyjnych. Aktualnie kadry pedagogów społecznych zdobywają wykształcenie w uczelniach wyższych w ramach różnych specjalności. W kategorii pedagogów społecznych usankcjonowana jest kadra pracowników socjalnych, w kształceniu których szczególny nacisk kładzie się ustawowo na rozwój umiejętności praktycznych w zakresie rozwiązywania trudnych problemów społecznych przy pomocy różnych metod pracy tj. metody pracy z indywidualnym przypadkiem (osobą), metody pracy z grupą (rodziną lub grupą osób np. bezrobotnych, bezdomnych, uzależnionych, chorych, niepełnosprawnych itd.) oraz organizacji środowiska lokalnego. Pedagodzy społeczni oraz pracownicy socjalni kształceni są wielokierunkowo z pedagogiki, psychologii, rozwoju biologicznego człowieka, zagadnień medycznych, patologii, prawa, ekonomii, etyki oraz metodologii pracy. Rolą pedagoga społecznego jest wydobywać siły tkwiące w człowieku, mobilizować, aktywizować i rozbudzać jego uspołecznianie oraz integrację

społeczną, a także integrację zawodową. Priorytetowym działaniem pedagoga społecznego (pracownika socjalnego) jest pomóc człowiekowi przejąć odpowiedzialność za siebie, za rodzinę, za najbliższe środowisko. Umieć poruszać się i żyć we współczesnym, trudnym świecie, tak, aby jemu było dobrze i innym z nim również było dobrze.

Bibliografia:

1. Marynowicz – Hetka E., Pedagogika społeczna, WNPWN, Warszawa 2006.
2. Pilch T., Lepalczyk I., (red.) Pedagogika społeczna, Wyd. „Żak”, Warszawa 1995.
3. Pomykało W.(red.) Encyklopedia pedagogiczna, Warszawa 1997.

Temat nr 4.

Metodologia badań pedagogicznych

Pedagogika społeczna wykorzystując do swoich celów badawczych podstawowe techniki badań społecznych, wytworzyła również własną metodologię badań. Najstarszym, a zarazem najczęściej wykorzystywanym jest:

- wywiad środowiskowy,
- obserwacja uczestnicząca,
- studium indywidualnych przypadków,
- monografia instytucji oraz sondaż diagnostyczny.

Wywiad środowiskowy oraz obserwacja uczestnicząca stosowane są do celów diagnostycznych. Przy ich wykorzystaniu istnieje możliwość dokonania diagnozy potrzeb w badanym środowisku. Zdiagnozowane potrzeby stanowią podstawę do opracowania planu konkretnych poczynań oświatowych, wychowawczych oraz pomocowych.

Studium indywidualnego przypadku ma zastosowanie w działaniach opiekuńczych. Bardzo ważne jest, aby stan potrzeb każdej jednostki korzystającej z pomocy społecznej został szczegółowo i dobrze zdiagnozowany. Opracowanie planu pomocy lub planu działania powinny wykorzystać takie formy pomocy, które służyć będą nie tylko doraźnemu zaspokojeniu potrzeb, ale w sposób bardziej trwały rozwiązywać trudności i problemy życiowe jednostki lub rodziny. Zarówno pedagog jak i pracownik socjalny wykorzystując tą metodę są jednocześnie opiekunem osób, których opieką swoją otaczają oraz są w pewnym zakresie odpowiedzialni za losy swoich podopiecznych.

Monografia instytucji kładzie nacisk do uwzględniania w pedagogice społecznej związków jednostki ze środowiskiem tj. wpływów środowiska na jednostkę. Pedagog społeczny oraz pracownik socjalny mają tworzyć podnieci i motywacje płynące ze strony środowiska na właściwy rozwój jednostki. Monografie instytucji mają dostarczyć rozeznania na temat właściwej

rozbudowy instytucji zaspokajających potrzeby społeczne oraz sprzyjać rozwojowi aktywności i integracji społecznej.

We współczesnych czasach dużą popularnością badaczy stała się metoda sondażu diagnostycznego. Łączy ona ze sobą różne elementy obserwacji, wywiadu oraz studium indywidualnego przypadku. Jej zadaniem jest szczegółowe określenie przedmiotu badań oraz zmiennych, które są konieczne do wszechstronnej analizy badanego zjawiska.

Pedagogika społeczna ze względu na swój prakseologiczny charakter częściej realizuje badania jakościowe niż ilościowe. Z tego powodu i pod tym kierunkiem dobiera najwłaściwsze techniki badawcze, które źródłem i wpływem na życie jednostek, rodzin, grup i społeczności (czyli jak dane zjawisko wpływa na społeczeństwo, osobę rodzinę itp.). Natomiast badania ilościowe bardziej określają ilość oraz częstotliwość pewnych zjawisk i są mniejszym zainteresowaniem pedagogiki społecznej.

Bibliografia:

1. Marynowicz – Hetka E., Pedagogika społeczna, WNPWN, Warszawa 2006.
2. Pilch T., Lepalczyk I., (red.) Pedagogika społeczna, Wyd „Żak”, Warszawa 1995.
3. Pomykało W., Encyklopedia pedagogiczna, Warszawa 1997.

Temat 5.

Rodzina jako środowisko rozwoju i wychowania oraz socjalizacji

Rodzina jest (oprócz środowiska lokalnego i grup rówieśniczych) jednym z naturalnych i najważniejszych środowisk wychowawczych. Jest pierwszą i fundamentalną grupą w życiu dziecka. Dziecko należy do niej od momentu urodzenia, a nawet poczęcia i pozostaje jej członkiem aż do późnej starości.

Najczęściej rodzina opiera się na związkach krwi, małżeństwa lub adopcji.

Ogromne znaczenie rodziny dla społeczeństwa dostrzegane było już w starożytności – świadczyć o tym mogą poglądy Platona, który uważał rodzinę za podstawową komórkę życia społecznego i główną instytucję wychowawczą. Arystoteles przedstawił pogląd o priorytetowej roli rodziny w życiu społecznym. August Comte (twórca socjologii) nazwał rodzinę pomostem między jednostką a społeczeństwem, wskazując w ten sposób na jej podstawową rolę w społeczeństwie. Rolę tę niejednokrotnie podkreślali pedagodzy, socjologowie, psychologowie, którzy przedstawiali z różnych punktów widzenia funkcje rodziny w społeczeństwie i w procesie wychowania dzieci i młodzieży.

Rodzina, jako grupa społeczna, stanowi duchowe zjednoczenie szczupłego grona osób, skupionych we wspólnym ognisku domowym aktami wzajemnej pomocy i opieki, oparte na wierze w prawdziwą lub domniemaną łączność biologiczną, tradycję rodzinną i społeczną. Wyróżnia ją spośród innych grup współwystępowanie następujących cech: wspólne zamieszkanie członków, wspólne nazwisko, wspólna własność, ciągłość biologiczna oraz wspólna kultura duchowa.

Rodzinę możemy też określić jako instytucję społeczną. Mamy wówczas na myśli jej formalne ustanowienie i funkcjonowanie według

określonych norm społecznych w ramach danego systemu społecznej kontroli. Jako instytucja, rodzina jest przedmiotem studiów badających jej strukturę, zakres działania, podział i charakter ról jej członków, a przede wszystkim realizowane funkcje.

Funkcje rodziny to skutki wywoływane przez działanie i zachowanie się członków rodziny, zawierające się w samej rodzinie lub poza nią, bez względu na to czy były one zamierzone lub pożądanе.

Funkcje współczesnej rodziny :

- ***Prokreacyjna (biologiczna)*** – ma na celu zrodzenie potomstwa, a tym samym zapewnić społeczeństwu ciągłość biologiczną i zaspokoić potrzeby erotyczno – seksualne małżonków.
- ***Ekonomiczna (gospodarcza)*** – dotyczy zapewnienia członkom rodziny niezbędnych warunków do życia, dostarczenie dóbr materialno- bytowych.
- ***Opiekuńcza*** – zaspokaja potrzeby pojawiające się w życiu codziennym, czyli głodu, pragnienia, czystości, „dachu nad głową”, odzieży, itp., jak również dzięki niej członkowie rodziny, którzy nie potrafią działać samodzielnie, czego przyczyną jest np. wiek, choroba, kalectwo, itp. mogą liczyć na zadbanie o nich i ich potrzeby. W prawidłowo funkcjonującej rodzinie, członkowie powinni się czuć dobrze, ze względu na zaspokojenie ich wszelkich potrzeb, m.in. bytowych, opiekuńczych, troski, opieki, bycia potrzebnym – ogólnie bycia spełnionym.
- ***Wychowawcza (socjalizacyjna)*** – wprowadzenie członków rodziny w życie społeczne łącznie z językiem ojczystym, obyczajami, wzorami zachowań. Wprowadzania w świat kultury czyli w materialny i duchowy dorobek ludzkości.

- **Psychohigieniczna** – zapewnia członkom rodziny odpowiedni rozwój psychiczny, jak również wszystkie podstawowe aspekty higieniczne, czyli m.in. poczucie bezpieczeństwa. Każdy członek może spełnić swoje pragnienia w zakresie emocjonalności. Są to m.in. miłość, uznanie, szacunek, przynależność, itp.
- **Stratyfikacyjna** - gwarantująca określony status życiowy, wyznacza przynależność do określonej klasy, czy warstwy społecznej.

Każda z tych funkcji jest tak samo ważna dla rozwoju i prawidłowego funkcjonowania rodziny oraz przygotowania młodego człowieka do funkcjonowania w społeczeństwie. Najbardziej optymalne warunki dla pełnienia funkcji wychowawczej ma rodzina pełna złożona z dwojga rodziców i dzieci, połączonych ze sobą silną więzią emocjonalną, której przestrzega się powszechnie uznawanych zasad, norm, wartości i ideałów. Rodzina jest dla jednostki grupą odniesienia, z którą świadomie i mocno identyfikuje się ona jako członek, a także współtworzy i przyjmuje kultywowane w niej poglądy i postawy, obyczaje wzory zachowania i postępowania. Najlepiej zabezpiecza prawidłowy rozwój emocjonalny dzieci i młodzieży, chroni je przed niedostosowaniem społecznym, naruszeniem równowagi wewnętrznej. Odgrywa ona istotną rolę w kształtowaniu społecznej i kulturalnej strony osobowości młodego pokolenia, w przekazywaniu społecznie aprobowanych i pożądaných wzorów postępowania i zachowania się. Rodzina wraz ze szkołą zapewnia prawidłowy rozwój intelektualny i przygotowanie młodzieży do pełnienia ról społecznych. Najbliższe otoczenie jednostki, jakim jest rodzina najlepiej zabezpiecza prawidłowy rozwój emocjonalny dzieci i młodzieży, chroni je przed niedostosowaniem społecznym, naruszeniem równowagi wewnętrznej.

Rodzina tworzy własną mikrostrukturę, przekazuje wartości kulturowe z pokolenia na pokolenie, „filtruje” wartości prezentowane przez środki masowego przekazu czy środowiska pozarodzinne, tworzy nowe systemy

wartości , a także realizuje własny styl stosunków i współżycia w rodzinie. Zjawiskom tym towarzyszy zawsze wpływ tradycji obyczaju i kultury regionalnej. Rodzina jest takim środowiskiem życia w którym odzwierciedlają się szersze procesy społeczne, zarówno napięcia i konflikty, jak i powodzenie w życiu poszczególnych ludzi i ich sukcesy. Środowisko rodzinne jest głównym ośrodkiem rozwoju sfery emocjonalnej dzieci, kształtuje podstawy moralne i ideowe dziecka.

W większości rodzin przyjęł się schemat polegający na inwestowaniu swych dóbr w kształcenie dzieci, przygotowanie ich do zawodu. Szczególnie spełnianie funkcji wychowawczej i kulturalnej wywiera silny wpływ na rozwój i wzrost aspiracji życiowych dzieci, na ich sukces i niepowodzenia edukacyjne, na wybór zawodu, drogi kształcenia, wyznacza warunki startu społeczno-zawodowego. Ogromnie ważne są w tym względzie pierwsze lata życia dziecka, jak również okres szkoły podstawowej. Później coraz większego znaczenia nabierają kontakty z rówieśnikami i instytucjami pozarodzinnymi.

Środowisko rodzinne jest pierwszym i podstawowym środowiskiem społecznym, podstawową komórką całego życia społecznego . Uspołecznienie dzieci i młodzieży jest podstawową funkcją oddziaływania rodziny. W środowisku rodzinnym dokonuje się socjalizacja dzieci i młodzieży oraz kształtują się pierwsze więzi łączące młode pokolenie z szerszą strukturą społeczną i całokształtem życia społeczeństwa.¹

Cele wychowawcze to normy postulujące określone stany rzeczy czyli tzw. standardy wychowawcze, wskazujące na pożądane cechy osobowości i zachowania. „Cele wychowania określają zwykle pewne ogólne zmiany czy przeobrażenia w tym zakresie. Cele wychowania są zawsze wyrazem określonych wartości, w imię których są głoszone.”² Cele wyrażają jednocześnie stanowisko czy postawę wobec człowieka, jego dążenia nadzieje

---

¹ H. Smarzyński, Szkoła jako środek wychowawczy, Kraków 1987r, s. 101

² M. Łobocki. ABC wychowania. Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin 2003. s24.

i problemy jakie powinien rozwiązać. Łączą się ze sposobem sytuowania człowieka wśród rzeczy, zjawisk, hierarchii wartości we współczesnym świecie.

Zadania- to ogólne czynności, które mają wywołać pożądane skutki, zalecane przez zbiorowości szersze czy też podjęte świadomie przez grupę. Są to cele wychowania w ich wersji bardziej uszczegółowionej.

Jest to wychowanie przez uczestnictwo w różnorodnych sytuacjach życiowych, tj. skutki wychowawcze osiągane są w trakcie wykonywania różnych czynności życiowych.

Działalność ludzka ma różny charakter i może mieć wpływ wychowawczy na dzieci, młodzież, jak również na dorosłych. Mogą to być czynności uwzględniające cele ekonomiczne, obronne, porządkowe, towarzyskie, organizacyjne. Z tymi procesami łączą się pewne skutki wychowawcze – wynikają one ze sposobów oraz warunków życia społecznego w, których jednostka przebywa.

Ten rodzaj wychowania nazywamy **bezrefleksyjnym, niezamierzonym**. Natomiast działalność ściśle wychowawcza, której towarzyszy wysiłek myślowy i świadoma działalność osób wychowujących – to wychowanie **refleksyjne, zamierzone**.

W środowisku rodzinnym możemy wyróżnić wpływy:

- ✓ spontaniczne, niezamierzone wychowawczo, bezrefleksyjne
- ✓ świadome działania wychowawcze skierowane na dziecko, refleksyjne

1. Oddziaływania niezamierzone, obojętne z wychowawczego punktu widzenia.

Są to sytuacje zwyczajne, codzienne, nie powodujące nowych przeżyć, dobrze znane wszystkim członkom rodziny (np. zasuwanie zasłon w oknach).

2. Oddziaływania niezamierzone, nieobojętne z wychowawczego punktu znaczenia.

Są to oddziaływania przez naturalne uczestnictwo w życiu rodziny. (np. robienie zakupów) brak im wyraźnych zamiarów wychowawczych.

Mogą mieć ujemny lub dodatni wpływ na dzieci – np. kłótnie rodziców w obecności dzieci, czytanie książek, czasopism przez rodziców.

3. Oddziaływania zamierzone, ale zorientowane na realizację celów **samej rodziny**. Przykładem może być świadome powierzanie dzieciom opieki nad młodszym rodzeństwem, przydział określonych obowiązków w domu i poza nim, kształtowanie umiejętności praktycznych.

4. Oddziaływanie zamierzone zorientowane na realizację celów wychowawczych **obowiązujących w społeczeństwie globalnym**. Jest to włączenie się rodziny w ogólnospołeczny system wychowawczy. Chodzi tu o przekazanie dzieciom dorobku, tradycji społeczeństwa w zakresie kultury, kształtowanie społecznie pożądanych postaw, zaszczepienie społecznie wartościowych aspiracji i dążeń. Jak również selekcja wpływów pozarodzinnych docierających do dzieci. (np. z mediów, internetu).

Rodzina jako instytucja oddziałuje na swoich członków w taki sposób, że przeplatają się elementy wychowania bezrefleksyjnego i refleksyjnego.

Zasadniczymi mechanizmami procesu wychowawczego są:

- 1. Mechanizm naśladownictwa i identyfikacji.**
- 2. Mechanizm kontroli społecznej (system kar i nagród)**
- 3. Mechanizm inspirujący i pobudzający odpowiednio ukierunkowana aktywność wychowanka**

Dwa pierwsze z wymienionych mechanizmów wiążą się z wychowaniem naturalnym w rodzinie, trzeci z nich jest wyrazem zamierzonych działań wychowawczych.

Funkcjonowanie rodziny pod względem wychowawczym zależy w dużej mierze od stylu wychowania. Najczęściej mówimy o trzech stylach :

Styl wychowania demokratycznego – polega na nawiązywaniu przyjacielskich kontaktów rodziców z dziećmi, liczeniu się z ich potrzebami, odwoływanie się do ich inicjatywy i samodzielnej aktywności. (uchodzi za najbardziej korzystny) Dzieci są lepiej przygotowane do życia, wykazują większą niezależność. Przejawiają więcej inicjatywy, samodzielność, odpowiedzialność.

Styl wychowania autokratycznego – rodzice kierują dziećmi poprzez nakazy i zakazy, uznają jedynie własne racje, nie znoszą sprzeciwu ze strony dziecka., traktują je instrumentalnie i nie dostrzegają jego potrzeb.

Dzieci odznaczają się przesadną uległością lub postawą buntowniczą., skłonne do poczucia winy i infantylnej zależności. Bywają agresywne w stosunku do samych rodziców lub kolegów.

Styl wychowania liberalnego- dzieci pozostawione są bez jakiegokolwiek kontroli, rodzice pozostawiają je samym sobie, tolerują aspołeczne zachowania. Dziecku wszystko wolno, a rodzice spełniają każdą zachciankę.

Dzieci mają co prawda duże poczucie wartości, ale jednocześnie są egoistyczne, nie zdyscyplinowane, nie wytrwale, nieuspołecznione.

Kształt i funkcjonowanie rodziny w istotny sposób zależy od „reszty” świata społecznego, zewnętrznego w stosunku do rodziny. Rodzina wychowuje dzieci nie tylko dla siebie jako rodziny i osobistego szczęścia jej członków, ale dla ogólnego dobra społecznego. Społeczeństwo globalne (wraz z zawartymi w nim zhierarchizowanymi układami społecznymi) wpływa na rodzinę, odpowiednio modyfikując jej strukturę, funkcjonowanie, a z kolei modyfikowana rodzina wywiera podlegające przekształceniom wpływy na społeczeństwo globalne, jego procesy i substruktury. Jeśli społeczeństwo podlega intensywnym przeobrażeniom jego wpływ na rodzinę jest tym większy, a rodzina ulega wyraźniejszym modyfikacjom i zwiększa swój zakres i siłę oddziaływania na społeczeństwo globalne. Ważna jest właściwa selekcja wpływów problemów społecznych przenikających do wewnętrznego świata rodziny ze świata szerszego i z najbliższego otoczenia. Z pedagogicznego punktu widzenia

interesujące jest to na ile wewnętrzny świat rodziny zgodny jest z ogólnymi przejawami życia społecznego, przede wszystkim pod względem wartości, norm, celów.

Stosunki wewnątrz rodziny wynikają z wielu zmiennych życia i określają postawy jednych członków rodziny wobec drugich. W warunkach korzystnych - uczucia miłości i lojalności przeważają i utrzymuje się harmonia rodzinna. W warunkach nadmiernych napięć i konfliktów - powstają wzajemne: antagonizmy, rodzi się złość i nienawiść i całość rodziny jest zagrożona³.

Treść i układ stosunków rodzinnych pociąga za sobą sposób zachowania się małżonków i dzieci. Ojcostwo i macierzyństwo nabierają specjalnego znaczenia tylko w tych ramach. W ten sposób rodzina kształtuje swych członków tak, aby mogli oni wypełniać odpowiednie funkcje oraz pełnić specyficzne dla siebie role wewnątrzrodzinne i na zewnątrz rodziny

Jedność (lub jej brak) rodziny zależy w dużym stopniu od jej stosunku do świata zewnętrznego, do innych grup społecznych oraz pozycji, jaką ta rodzina zajmuje w szerszym środowisku społecznym. Z kolei środowisko zewnętrzne dostarcza okazji do wyrażania się poszczególnych osobowości oraz może umocnić więzi rodzinne i spowodować zwiększoną aktywność wewnątrzrodzinną członków rodziny. Może też, zwłaszcza gdy jest nieprzyjazne lub wrogie, wpływać destrukcyjnie i burząco na jedność rodziny i zmienić jej wewnętrzny układ. Ze zmianą wzorca rodzinnego wiąże się wzmocnienie lub osłabienie więzi miłości i lojalności w rodzinie.

Członkowie rodziny: rodzice, dzieci oraz inne osoby, żyją w stworzonym przez siebie świecie - w środowisku uczuć, wyobrażeń, działań, nakazów moralnych itp. Niektóre doświadczenia życiowe są na pewno bardziej osobiste i jednostkowe, inne bardziej społeczne, ale trudno jest je rozdzielić. W rodzinie dokonuje się ciągła wymiana doświadczeń i przepływ uczuć o różnych rodzajach i stopniach natężenia.

Członkowie rodziny są w różnym stopniu zaangażowani w życie rodzinne. Każdy z nich zdobywa osobiste, indywidualne doświadczenie w zakresie wspólnego życia, wzmocnione własnymi uczuciami i przeżyciami. W ich obustronnym oddziaływaniu kształtuje się, bardziej lub mniej trafne, zrozumienie wzajemne oraz ustalają się zasady wspólnej egzystencji. Każdy członek rodziny ma kilka rodzajów wyobrażeń innego członka rodziny i własny doń stosunek uczuciowy. Wzajemne oddziaływanie na siebie poszczególnych osób wchodzących w skład rodziny stanowi wyznacznik tego, czym one są dla siebie. Życie rodzinne zatem nabiera treści i kształtu zarówno w sensie jednostkowym, jak i zbiorowym, w obrębie każdej osobowości, jak i między osobowościami.

Kryzysy społeczne i cywilizacyjne można obserwować w przeobrażeniach, jakie dokonują się w obrębie warunków i stylów życia dotkniętych nimi rodzin. Dlatego większość sytuacji, które pedagogika postrzega jako zjawiska niepożądane społecznie lub wręcz szkodliwe, ma swoje źródła w nieprawidłowym, zakłóconym funkcjonowaniu rodziny, w jej okresowych problemach, kryzysach i zagrożeniach.

Mówiąc o rodzinie należy pamiętać, iż to ona najlepiej zabezpiecza prawidłowy rozwój emocjonalny jednostek, chroni je przed niedostosowaniem społecznym, naruszeniem równowagi wewnętrznej. Ściśle z rodziną łączy się proces wychowania. To właśnie rodzice są pierwszymi nauczycielami i wychowawcami. Nadają oni kierunek procesowi wychowania i stoją na straży prawidłowości tego procesu.

Aby ojciec i matka jako wychowawcy mogli właściwie kierować procesem wychowawczym swych dzieci muszą posiadać autorytet przejawiający się w ich postawie moralnej. Od ojca, matki czy nauczyciela społeczeństwo wymaga nienaganej postawy moralnej w życiu codziennym i w życiu społecznym.

---

³ E.Hurlock. Rozwój dziecka. W-wa 1960.PWN

Wyrazem takiej postawy i postępowania rodziców i nauczycieli są dobre przykłady ich życia i zachowanie godne do naśladowania przez wychowanków.

Bibliografia:

1. Hurlok. E. Rozwój dziecka. PWN. Warszawa 1960
2. Kawula. S. Bargiel. J. Janke. A. Pedagogika rodziny. Wyd. A. Marszałek. Toruń 2004.
3. Łobocki M. Teoria wychowania w zarysie. Oficyna wydawnicza Impuls. Kraków 2003
4. Łobocki. M. ABC Wychowania. Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin 2003.
5. Rembowski. J. Rodzina w świetle psychologii. Wyd.Szkolne i Pedagogiczne. Warszawa 1978
6. Z. Zaborowski, O rodzinie, rodzina jako grupa społeczno – wychowawcza, Warszawa 1969

Temat nr 6.

Szkoła i jej wpływy wychowawcze.

W życiu każdego przychodzi czas, aby wyjść z domowego zacisza, z czułych objęć rodziców i spojrzeć na szeroki świat. Jedną z pierwszych instytucji, które otwierają nań dziecku drzwi jest przedszkole, a potem szkoła. Młody człowiek wstępuje w jej mury i otwierają się przed nim szerokie perspektywy, nowe możliwości. Jednocześnie rozpoczyna się okres pierwszych poważnych obowiązków, odpowiedzialności, wdrażania do życia w społeczeństwie. Dziecko- od tej pory uczeń i wychowanek, spędza w nowym miejscu sporo czasu, nawiązuje nowe znajomości, i a część zadań rodziny przejmuje instytucja szkoły.

Szkoła (z gr. scholie, spokój, czas wolny przeznaczony na naukę) z definicji jest instytucją oświatowo-wychowawczą, zajmującą się kształceniem i wychowywaniem dzieci i młodzieży w zgodzie z przyjętymi przez społeczeństwo celami i zadaniami oraz koncepcjami oświatowymi. Realizacji tych celów i założeń służy kadra pedagogiczna, nadzór oświatowy, wsparcie państwa oraz samorządów lokalnych⁴. Pierwszym i podstawowym dokumentem określającym zadania i cele szkoły jest ustawa o systemie oświaty. Zgodnie z tym zapisem ogólnym zadaniem wszystkich szkół jest nauczanie, wychowywanie i opieka nad powierzonymi nauczycielom dziećmi, w zgodzie z zasadami etyki, chrześcijańskiego systemu wartości, kierując się dobrem uczniów, uwzględniając poziom ich rozwoju oraz sytuację rodzinną. Ustawa ta określa również czemu ma służyć takie kształcenie i wychowanie- rozwijaniu poczucia odpowiedzialności, miłości ojczyzny,

---

⁴ Definicja W. Okonia, za Kupisiewicz Cz.: *Podstawy dydaktyki ogólnej*, s.255-256.

poszanowaniu dziedzictwa kulturowego oraz otwarciu na wartości innych kultur⁵.

Pierwszym zadaniem środowiska szkolnego, a zarazem jego celem jest nauczanie. Realizuje się ono w funkcji dydaktycznej⁶, w obrębie której można wyróżnić bardziej szczegółowe funkcje: motywacyjną, informacyjną i ćwiczeniową, odpowiadające ogniwom procesu nauczania. Uświadamia się zatem dzieciom cel nauczania i uczenia się, przekazuje konkretną wiedzę, zaznajamia się z zagadnieniami oraz utrwała zdobyte informacje a także ocenia i weryfikuje się postępy. W ramach zadań i funkcji dydaktycznej szkoła umożliwia uczniom poznawanie i rozumienie świata oraz kultury, poznawanie, ujawnianie i rozwijanie zainteresowań i uzdolnień, zdobywanie wykształcenia. Otwiera przed młodym człowiekiem nowe horyzonty, wyznacza mu nowe zadania i pokazuje możliwości. Równocześnie środowisko szkolne stara się wspierać dziecko w rozwijaniu jego aktywności poznawczej i twórczej, wdraża go do pracy na sobą, samokształcenia, nad zdobywaniem nowych umiejętności, poszerzaniem swoich kompetencji. By móc sprostać wymaganiom stawianym przez współczesny świat, społeczeństwo, nieustannie doskonalą się istniejące już programy szkolne, metody i techniki nauczania, rozbudowuje się placówki oświatowe, by jak najpełniej i najlepiej przekazać uczniom wiedzę teoretyczną, naukową i ułatwić im sprawdzenie zdobytych wiadomości w działaniu, w praktyce.

Nie mniej istotnym zadaniem szkoły jest wychowywanie. Ma wspierać rodzinę w tym działaniu, zwłaszcza że współczesna rodzina na rzecz środowiska szkolnego przekazała większość swych funkcji wychowawczych, dzięki czemu proces kształtowania, wywoływania trwałych i zamierzonych zmian w

---

⁵ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Art. 1, pkt. 1. i 2 oraz art.4. ,

⁶ Funkcje to skutki wywołane przez działania i zachowania członków grupy, występujące w szerszej zbiorowości, niezależnie od tego, czy były zamierzone, pożądane. Zadania są zamierzone, mają określony cel i środki działania, pokrywają się z funkcjami założonymi (zamierzonymi). W środowisku szkolnym wpływ, oddziaływanie na uczniów wykracza poza czynności zamierzone, dlatego mówi się o funkcjach mających szerszy zakres niż zadania. Szczepański J.: *Elementarne pojęcia socjologii*, 1963).

osobowości przybrał postać świadomie organizowanego, zinstytucjonalizowanego procesu. Ważne tylko, na co zwracał uwagę S. T. Szacki w swej koncepcji szkoły środowiskowej, by nie pojawiły się rozbieżności między celami wychowawczymi szkoły i rodziny⁷. Zajmując się wychowaniem środowisko szkolne przygotowuje ucznia – wychowanka do wejścia w świat dorosłych. Na drodze kontaktów z grupą rówieśniczą, z nauczycielami, w przeżywaniu nowych sytuacji, nabywaniu doświadczenia, młody człowiek ubogaca swe wnętrze, buduje swą osobowość. Szkoła w swej pracy wychowawczej zmierza głównie do tego, by uczniowie nauczyli się rozumieć siebie, innych ludzi i ich poglądy. Jako środowisko wychowawcze powinna zapewnić im możliwość wszechstronnego rozwoju osobowego w każdym aspekcie i wymiarze (intelektualnym, społecznym, zdrowotnym, estetycznym, duchowym itp.), wspierać ich w rozwijaniu dociekliwości poznawczej, poszukiwaniu wartości duchowych i moralnych, w kształtowaniu i poznawaniu własnej wartości, rozwijaniu potrzeby doskonalenia się. Ponadto szkoła ma wspierać rozwój osobowości w zgodzie z własnym systemem wartości, który respektując prawa innych, wartości uniwersalne i przyjęte normy daje możliwości samorealizacji a także rozwój wrażliwości emocjonalnej i wyobraźni społecznej. Jednocześnie środowisko szkolne kształtując postawy patriotyczne, poczucie przynależności lokalnej, etnicznej, narodowej i międzynarodowej ma za zadanie przygotowanie do odpowiedzialnego współtworzenia świata i odnajdywania w nim własnego miejsca.

Kolejnym zadaniem środowiska szkolnego, zadaniem, które coraz bardziej nabiera na znaczeniu jest opieka oraz funkcje opiekuńcze. H. Radlińska, twórczyni polskiej pedagogiki społecznej, zaznaczała, że opieka nad dziećmi i młodzieżą powinna mieć charakter wychowawczy, natomiast jej

---

⁷ *Pedagogika społeczna. Dokonania – aktualności- perspektywy*, red. St. Kawula, Toruń 2004, s. 261.

pożądaną cechą opieki, a równocześnie miarą jej efektywności, jest ciągle wprowadzanie podopiecznego na drogi samodzielności. Przestrzega przez niebezpieczeństwem zabijania zaradności i odpowiedzialności, podkreślając jedną z podstawowych funkcji opieki usamodzielnianie życiowe dziecka⁸. Pamiętając o tym postulacie środowisko szkolne realizuje swe zadania opiekuńcze przede wszystkim poprzez tworzenie w szkole i w środowisku optymalnych warunków rozwoju uczniów, zaspokajanie ich potrzeb biologicznych, psychicznych i społecznych, zapewnienie uczniom możliwości indywidualnego rozwoju według posiadanych możliwości, prowadzenie działalności korekcyjnej i wyrównawczej. Zatem na czas trwania zajęć szkolnych, ale nie tylko, gdyż wpływy szkoły sięgają również innych aspektów życia wychowanków, instytucja ta ma obowiązek zastąpić rodziców, zapewnić opiekę wszystkim uczniom, nie tylko tych, którzy są pozbawieni dostatecznej opieki rodzicielskiej, realizować ich potrzeby, stworzyć odpowiednie warunki do nauki i wypoczynku, dbać o ich bezpieczeństwo i dobre samopoczucie. Środowisko szkolne zapewnia jednocześnie poszanowanie praw ucznia, pomoc w kreowaniu siebie i wyborze odpowiedniego systemu wartości oraz wspiera rozwój dziecka tak, by umiał w sposób racjonalny i efektywny organizować sobie czas wolny.

Wyraźnie widać, że zadania wychowawcze i opiekuńcze szkoły są ze sobą ściśle powiązane, przenikają się wzajemnie, zaznacza się ścisły związek opieki nad uczniami z wychowaniem, stąd często mówi się o funkcji opiekuńczo –wychowawczej szkoły, a więc stworzeniu warunków intensyfikujących całościowy rozwój młodego człowieka, jego dojrzewanie na wszystkich płaszczyznach, intelektualnej, emocjonalnej, fizycznej itd. Realizuje się je względem uczniów poprzez diagnozowanie sytuacji dziecka w rodzinie i środowisku, profilaktykę, poradnictwo, integrację, koordynacja działalności

---

⁸ Radlińska H.: *Pisma pedagogiczne* T. 1-3, Wrocław 1961.

opiekuńczo- wychowawczej, w sposób odpowiedni do wieku uczniów i w zgodzie z obowiązującymi przepisami bezpieczeństwa.

Mówiąc o zadaniach i funkcjach opiekuńczo-wychowawczych środowiska szkolnego, nie sposób pominąć zagadnienia jakim jest jego wpływ wychowawczy na uczniów. Nie można mieć bowiem wątpliwości, że takowy istnieje, co więcej, jest to efekt w dużej mierze zamierzony i celowy. Przez wpływ wychowawczy należy rozumieć wywoływanie pewnych z góry określonych i trwałych zmian w osobowości wychowanków, przez wzbogacenie wiedzy, zaszczepienie w nich pewnych poglądów, rozwinięcie zdolności, rozbudzenie zamiłowań i zainteresowań, rozwinięcie pewnych zalet charakteru i zwalczanie wad. Oczywiście wpływ szkoły nie ogranicza się tylko do poszczególnych uczniów – jest całościowy, odbija się echem w całym otoczeniu, społeczeństwie. Środowisko szkolne dzięki różnorodności poruszanych kwestii, szerokiemu spektrum podejmowanych działań, bogactwu zachodzących w nim interakcji i zmian oddziałuje w zasadzie na każdą dziedzinę życia swych uczniów. Należy pamiętać, że w dużej mierze to działanie celowe, planowe, świadomi organizowane, poparte programami, tradycją, nawet ustawami. W tym celu tworzy się odpowiednie założenia, wyznacza cele, krótko- i długoterminowe, korzysta z już wypracowanych oraz coraz nowocześniejszych metod i technik. Dzięki temu szkoła jest instytucją, która posiada najpełniejsze kompetencje w zakresie wychowania, wpływu wychowawczego.

Oddziaływanie wychowawcze szkoły odbywa się, realizuje w pewnych warunkach, jest wypadkową wielu czynników, jak chociażby relacji między wychowawcą a klasą, zbiorowości klasowej, ograniczonej kontroli nad procesem wychowania. Jednym z czynników najsilniej działających w szkole i warunkujących wpływ wychowawczy szkoły jest nauczyciel. Jego wpływ wychowawczy na młodzież nie ulega żadnej wątpliwości, niekiedy bywa tak silny, że decyduje o całym późniejszym życiu. Panuje zresztą przeświadczenie,

że być dobrym nauczycielem to mieć silny wpływ wychowawczy na uczniów, i właśnie tacy pedagodzy najsilniej zapadają młodym w pamięć. Wpływ nauczyciela zależy od jego postępowania, zachowania, najogólniej mówiąc od osobowości, posiadania pewnych cech, które sprawiają, że ma się odpowiednie predyspozycje do pracy w tym zawodzie. O wpływie wychowawczym nauczyciela decyduje m.in. skłonność do społecznego oddziaływania, manifestująca się poprzez udzielanie wiadomości, pouczanie, przekonywanie, narzucanie poglądów, umiejętność wpływania na nastrój. Równie istotną cechą jest tzw. „zdolność sugestywna”⁹, pewien urok osobisty, dzięki którym człowiek potrafi innych zapalać, pozyskać ich uczucia i uwagę. Wychowawca obdarzony odpowiednimi przymiotami, cechami jest w stanie kształtować osobowość młodego człowieka, wpływać na niego, na jego sposób myślenia, uczucia, pomagać w kształtowaniu poglądów i przekonań.

Kolejnym czynnikiem mającym wpływ na oddziaływanie wychowawcze szkoły jest grupa. To właśnie w klasie uczeń uczy się funkcjonowania w grupie, działania w obrębie struktur społecznych, które są bardzo podobne do tych w świecie pozaszkolnym, podlegają licznym zależnościom i powiązaniom. Uczy się współdziałania, odpowiedzialności za swoje czyny i za innych. Nie sposób przecenić pozytywnego wpływu rówieśników na rozwój młodego człowieka, jednakże w pewnym sensie funkcjonowanie w polskich szkołach systemu klasowo-lekcyjnego nie jest tak pełny jak się zakłada. Nauczyciel pracuje nie z pojedynczą osobą ale z całą klasą, wychowuje zatem grupę, nie jednostkę. Musi liczyć się z reakcją zbiorowości na swe działania, brać pod uwagę relacje panujące w grupie. Nie ma prawie możliwości skupienia się na poszczególnej osobie, zawsze uczeń pozostaje na tle swej klasy.

Takie indywidualne podejście do ucznia, tak bardzo potrzebne i oczekiwane, jest dodatkowo utrudnione przez to, iż w środowisku szkolnym

---

⁹ Za Borowska A.: *Wzór osobowy nauczyciela w opinii uczniów Zespołu Szkół w Krzepicach w roku szkolnym 2002/2003*, s. 4.

główny nacisk kładzie się jednak na nauczanie. To jest pierwsze zadanie szkoły, z niego w głównej mierze rozlicza się pedagogów. Programy szkolne są wyjątkowo bogate, nasycone. Nierzadko brakuje czasu na realizację tego, co zostało przewidziane do nauczania. W szybkim tempie uczeń powinien opanować pewne umiejętności, przyswoić sobie pewne zagadnienia. W tej „galopadzie” umyka czasami to, co można by osiągnąć na polu wychowania. Bywa i tak, że na wychowanie zwraca się uwagę dopiero wtedy, gdy pojawiają się jakieś problemy wychowawcze, trudności, czy niepowodzenia szkolne.

Oczywiście nie można wszystkimi problemami związanymi z brakami, rozbieżnościami pomiędzy założonymi celami a osiągniętymi rezultatami obarczać systemu organizacyjnego szkoły. Ani samego nauczyciela, choć to na nim spoczywa główny wysiłek w tym zakresie. Wpływy wychowawcze środowiska szkolnego nie są bowiem jedynymi, jakim podlega i ulega młody człowiek. Dzieci nie spędzają całego swego czasu w szkole, na zewnątrz czeka na nie przecież cały świat, z bogactwem różnorodnych bodźców, treści, poglądów, idei. Bawią się, biorą udział w licznych zajęciach pozaszkolnych, mają własne sprawy i zainteresowania, cały czas są niemalże bombardowane ogromem informacji zawartych w przekazach medialnych. Wszystko to również wywiera wpływy wychowawcze, dlatego w przypadku szkoły można mówić o ograniczonej kontroli nad procesem wychowania, w wyniku czego, poza innymi czynnikami, oddziaływania wychowawcze środowiska szkolnego nie są w pełni realizowane i osiągane.

Szkoła ponosi odpowiedzialność za młode pokolenie, za poziom jego wychowania i wykształcenia. W życiu dziecka szkoła jest pierwszą instytucją, której rygorom musi podlegać, ale jednocześnie jest przestrzenią, gdzie młody człowiek zdobywa podstawy wiedzy, gdzie buduje fundament pod późniejsze osiągnięcia. Dlatego należy dołożyć wszelkich starań, by zadania i funkcje środowiska szkolnego były jak najlepiej formułowane i realizowane, by jego

wpływy były jak najsilniejsze, co przyniesie wymierne korzyści, zarówno wychowankom szkół, jak i całemu społeczeństwu.

Bibliografia:

1. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty.
2. Borowska A., Wzór osobowy nauczyciela w opinii uczniów Zespołu Szkół w Krzepicach w roku szkolnym 2002/2003, Krzepice 2002.
3. Kupisiewicz Cz., Podstawy dydaktyki ogólnej”, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa 1996.
4. Okoń W. Słownik pedagogiczny, PWN Warszawa 1981.
5. Kawula S., (red.) Pedagogika społeczna. Dokonania – aktualności-perspektywy, Toruń 2004.
7. Pospiech Z.: Podstawowe zadania i funkcje dydaktyczno-wychowawcze szkoły, www.zeszk.elk.edu.pl.
8. Radlińska H.: Pisma pedagogiczne T. 1-3, Wrocław 1961.
9. Szczepański J.: Elementarne pojęcia socjologii, PWN, Warszawa 1963.

Temat nr 7.

Środowisko lokalne oraz jego wpływy stymulujące i hamujące rozwój, wychowanie i socjalizację.

Środowisko lokalne to gromada ludzi zamieszkujących ograniczone i względnie izolowane terytorium, posiadających i ceniących wspólną tradycję wartości i symbole, instytucje usługowe i kulturowe, świadomych jedności, odrębności i gotowość do wspólnotowego działania żyjących w poczuciu przynależności i wewnętrznego bezpieczeństwa.

Definicja ta to pewien zgeneralizowany obraz specyficznej zbiorowości ludzkiej, która przez zespół cech, właściwości i wewnętrznych mechanizmów regulacyjnych, tworzy szczególny typ środowiska wychowawczego. Do owych właściwości, kreujących siły wychowawcze środowiska i tworzących system socjalizacji członków społeczności lokalnej, należą:

- tożsamość etniczna, religijna i kulturowa,
- zasada odrębności, izolacji, kontroli grupy nad jednostką i powszechnej identyfikacji członków,
- jednolitość (względna) ekonomiczna i zawodowa.¹⁰

Z powyższych cech zbiorowości lokalnej wynikały treści procesu socjalizacji i jego mechanizmy. Np. środowisko rzemieślnicze przysposobiło zawodowo młodzież przez kształcenie przywarsztatowe, a tożsamość religijna społeczności strzegła zarówno przed obcymi elementami religii jak i czuwała nad wiernością przekazu obyczajowego i moralnego. Zasada odrębności tworzyła poczucie wspólnoty oraz ważne psychiczne poczucie przynależności do określonego świata wartości i emocji. Zasada kontroli była mechanizmem regulowania zachowań i represji wobec jednostek łamiących lokalne konwenanse i obyczaje, a powszechna identyfikacja, czyli wzajemna znajomość

---

¹⁰ Pedagogika ogólna i subdyscypliny Turosz W.A. Żak W-wa 1999
Pedagogika społeczna Pilch T.s.187

członków zbiorowości z zasady kontroli , czyniła instrument skuteczny . Potępienie lub odrzucenie jednostki przez zbiorowość groziła utratą tożsamości , osamotnieniem i dojmującym poczuciem słabości. Kontrole i powszechna identyfikacja w przypadku dzieci i młodzieży , niepomrotnie rozszerzały krąg „wychowawców” i terytorium bezpośredniego oddziaływania wychowawczego na całą zbiorowość lokalną. Dziecko nie znało poczucia anonimowości , a z racji klimatu „bliskości” w każdej sytuacji znajdowało się w obszarze kontroli i korektury swego zachowania . Zbiorowości społeczne dzielimy na wspólnoty i stowarzyszenia. Związki wspólnoty miały charakter osobowy , emocjonalny , wiązały ludzi osobistą , aprobującą znajomością i istniały niezależnie od istnienia doraźnego , fizycznego kontaktu członków grupy . Ten typ związków nazywamy więziami osobowymi . Zbiorowości zwane stowarzyszeniem , tworzone celowo , budowały swoje cele i mechanizmy istnienia na poczuciu wspólnoty interesów. Wzajemnie świadczenia rzeczowe , wymiana usług , czy wspólne osiągnięcie celów było spoiwem związków osobniczych w takich zbiorowościach. Nasilenie więzi emocjonalnych było tu nie wielkie , poczucie wzajemnej przynależności – zracjonalizowane . Ten typ relacji osobniczych w zbiorowościach celowych nazywamy więziami rzeczowymi. Środowisko lokalne jako byt idealny jest ważnym instrumentem poznania oraz normatywnym układem odniesienia w ocenie składników i procesu wychowania środowiskowego . Historyczne obserwacje procesów socjalizacyjnych w różnych epokach i systemach społecznych dowodzą , że środowisko lokalne mimo swych ograniczeń jest najbardziej skutecznym zabezpieczeniem zbiorowości przed dezorganizacją oraz patologią . Analizy porównawcze dowodzą , że stopień zagrożeń indywidualnych i zbiorowych jest proporcjonalny do stopnia rozpadu więzi istniejących w środowisku.

Przełamanie izolacji , agresja marginesów kultury , upadek autorytetów , procesy urbanizacyjne – odbierają wsi owe klasyczne atrybuty środowiska lokalnego jako przemożnej siły socjalizacji jednostki . Dymorfizm osiedleńczy ,

ruchliwość przestrzenna , globalizacja kultury – prowadzą do zaniku instytucji sąsiedztwa , środowisk osiedlowych , do powszechnej anonimowości i stałego ubożenia jednostki w sieci powiązań społecznych . To wszystko znowu czyni ze współczesnego miasta środowisko daleko już odbiegające od pierwotnych wzorów środowiska lokalnego. Rozpad środowiska lokalnego jest procesem stałym i wiele wskazuje na to , że jest to proces nieuchronny. Liczne próby zahamowywania tych procesów , przeciwdziałania im lub modelowania na nowo zbiorowości lokalnych – nie przyniosły pomyślnych efektów. Tym bardziej trzeba poszukiwać mechanizmów integracji społeczności lokalnych im dobitniej przekonuje nas praktyka wychowawcza i badania, że wychowanie społeczne bez środowiska lokalnego jest niemożliwe.¹¹

Pedagogika współczesna stoi na stanowisku , że wychowanie jest zjawiskiem społecznym w związku z czym jego proces może odbywać się tylko w warunkach społecznych . Warunki społeczne zaś to taka działalność ludzi , w wyniku której dokonuje się w większym lub mniejszym zakresie społeczny podział pracy oraz regulują się stosunki międzyludzkie ,oparte na kodeksach prawnych , funkcjonujących w sposób naturalny jako zwyczaje i obyczaje lub w formie pisanej. Wychowanie zatem to świadome i zamierzone urabianie osobowości ludzi według przyjętych wzorów w toku stosunków oraz interakcji społecznych.¹² Według M. Winiarskiego, znamioną cechą procesu wychowania w środowisku lokalnym jest jego złożoność, która znajduje wyraz w rozległości realizowanych celów i zadań, bogactwie treści form, metod i technik oddziaływania, zróżnicowaniu zbiorowości wychowanków i wychowawców, a także usytuowaniu interakcji wychowawczych w różnych dziedzinach życia społeczności lokalnej. System wychowania w pojęciu socjologa obejmuje sieć instytucji zaangażowanych w procesie wychowania. S. Kowalski uważa, że każda z instytucji wychowawczych, między innymi szkoła, jest w rozmaitych

---

¹¹ Pedagogika społeczna Pilch .T; Lepalczyk I.wyd. Żak W-wa 1995 s 155-173

¹² Krasuski J; Historia wychowania WSZiP Warszawa1985 s 6.

dziejach swej działalności zdeterminowana przez rozmaite układy niektórych elementów środowiska. W środowisku wyróżnia trzy rodzaje komponentów uczestniczących w różny sposób w procesie wychowania.

Są to:

a) grupy i instytucje wychowania naturalnego,

b) instytucje wychowania bezpośredniego, powołane do pełnienia funkcji wychowawczych,

c) instytucje wychowania pośredniego, tzn. powołane do rozmaitych innych funkcji, lecz uczestniczące w procesie wychowawczym ubocznie.

Do ogniw pierwszej kategorii należą: rodzina, najbliższe środowisko lub sąsiedztwo, różnego rodzaju grupy rówieśnicze.

Do drugiego rodzaju komponent zalicza się przede wszystkim:

a) przedszkola, szkoły i inne zakłady kształcenia,

b) instytucje wychowania pozaszkolnego (pałace i domy kultury, świetlice, internaty, kluby młodzieżowe, zespoły zainteresowań, organizacje i samorządy młodzieżowe, koła sportowe),

c) instytucje opieki społecznej (żłobki, domy dziecka, pogotowia opiekuńcze, zakłady wychowawcze),

d) instytucje resocjalizacyjne.

Do trzeciej kategorii zalicza się zakłady pracy, instytucje służby zdrowia, wojsko, instytucje kontroli społecznej, wszelkie organizacje społeczne interesujące się wychowaniem, instytucje upowszechniania sztuki i kultury.

Rzeczywiste funkcjonowanie wychowawcze jest systemem społecznym. Układy grup i instytucji wychowawczych funkcjonując wzajemnie się oceniają, jak również podlegają kontroli odnośnych instytucji lokalnych i nadrzędnych oraz opinii publicznej, lokalnej, czy szerszej społeczności.

I. Jundziłł twierdzi, że termin system wychowawczy jest obciążony wieloznacznością. Biorąc pod uwagę ogólne określenie systemu, system oświatowo-wychowawczy można zdefiniować jako sprzężony układ wszystkich

instytucji, organizacji i urzędów przez które „wiedza naukowa, ideologia, systemy wartości, wzory osobowości (elementy nauczania i wychowania) docierają do społeczeństwa. Jest to, według J. Szczepańskiego całkowity system oświaty, nazywany także makrosystemem oświatowym czy oświatowo-wychowawczym. W makrosystemie oświatowo-wychowawczym można wyodrębnić lokalne systemy wychowania o zasięgu ograniczonym do wydzielonego przestrzennie terytorium. W lokalnym systemie wychowania funkcjonują systemy wychowania poszczególnych instytucji (mikrosystemy) i organizacji (rodzina, przedszkole, szkoła, dom kultury itp.). Zdaniem I. Jundziłł przebieg procesów wychowawczych funkcjonuje nie tylko przez sam system wychowawczy, ale także przez czynniki społeczne, kulturalne, demograficzne, polityczne i administracyjne, a nawet geofizyczne, klimatyczne czy ekonomiczne, które nie są ukierunkowane na cele wychowania. Nie jest to bowiem system autonomiczny, ale stanowi element szerszego systemu społecznego¹³.

Według S. Kowalskiego system wychowawczy jest jedną z najbardziej istotnych komponentów systemu społecznego. Równowaga między systemem społecznym a środowiskiem jest utrzymywana na zasadzie wartości kulturowych, ról społecznych, wzorów osobowości, reprezentowanych przez interakcje zachodzące w grupach oraz instytucjach. Jeśli więc chcemy doskonalić system wychowania, musimy jednocześnie doskonalić funkcjonowanie wszystkich instytucji „wychowującego społeczeństwa”. Ponieważ proces wychowania jest jeden i niepodzielny, wychowanie organizowane w szkole nie może być w pełni efektywne, jeśli przeciwdziałają mu sprzeczne nastawienia i wpływy poza szkołą. Skoordynowany system wychowania ukierunkowany na ujednolicone ideały wychowawcze i obejmujący całe wychowujące się społeczeństwo, mogłoby

---

¹³ Jundziłł I; Środowiskowy system wychowawczy w mieście; Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne; Warszawa, 1983r.

ogromnie wzmocnić i podnieść efekty wychowania zorganizowanego w szkole. Jeśli wpływy zewnętrzne są sprzeczne z tymi, które proponuje szkoła, wówczas oddziaływania szkoły są szybko niwelowane. Lokalny lub środowiskowy system wychowania jest to spójny układ elementów obejmujących instytucje wychowania bezpośredniego i pośredniego, treści i formy oraz metody działalności ukierunkowanej na realizację celów wychowania w konkretnym środowisku, tworzącym wyodrębnioną terytorialnie całość.

Dobrze przemyślany i umiejętnie zorganizowany system wychowania, ma zagospodarować wychowawczo naturalne środowisko życia dziecka, w taki sposób, aby niwelować w miarę możliwości wpływy negatywne, a intensyfikować wpływy wychowawczo korzystne.

Przy rozpatrywaniu środowiska pod względem zachodzących w nim procesów wychowawczych istotne jest jak kształtuje się skład instytucji oświatowo-wychowawczych oraz jakie są między nimi relacje. Ważny jest układ zintegrowania ze sobą oraz z pozostałymi instytucjami danej społeczności.

2. Lokalny system wychowania w dotychczasowych badaniach. Problematyka funkcjonowania systemu wychowawczego jako sieci instytucji określonej społeczności terytorialnej nie jest często podejmowana. Stosunkowo mało wiemy o funkcjonowaniu systemu wychowawczego w rozmaitych środowiskach. Pewne przyczynki na ten temat można znaleźć w socjologicznych monografiach społeczności lokalnych uwzględniających niektóre aspekty wychowania w nielicznych pracach poświęconych funkcjonowaniu konkretnych instytucji wychowawczych.

S. Kowalski twierdzi, że poszczególne instytucje systemu wychowawczego chociaż stanowią jego ogniwa nie są niezależne. Pełnią ją w konkretnych warunkach środowisk naturalnych, jak i w konkretnych układach zinstytucjonalizowanych działań wychowawczych. Tak więc proces wychowania jest funkcją sprzężenia wpływów środowisk naturalnych, jak

również działań instytucji wychowawczych, ukierunkowanych na realizację celów wychowania. W każdej z tych dwóch płaszczyzn wpływy mogą być z celami wychowawczymi zbieżne lub rozbieżne. Każda z instytucji wychowawczych, jest w rozmaitych dziedzinach swojej działalności zdeterminowana przez rozmaite układy niektórych elementów środowiska naturalnego i instytucji wychowawczych. Uważa on, że w systemie wychowawczym każda instytucja wychowawcza konkretnego środowiska działalności swej uzależniona jest od skutków wpływów innych instytucji, bez względu na to czy jest tego świadoma, czy nie. Konsekwencje wpływów sprzecznych z realizowanymi przez nią celami wychowawczymi zaburzają lub hamują jej działalność. Według S. Kowalskiego system wychowawczy w swoim środowiskowym funkcjonowaniu, przybiera postać różnych układów i wskazuje różne stopnie integracji.

Problematykę systemu wychowania podejmuje także I. Jundziłł, analizując specyfikę lokalnego systemu wychowania w mieście. Autorka badaniom poddaje osiedle mieszkaniowe analizując go pod kątem środowiska wychowawczego.

Jako wniosek podaje, że jedynie zintegrowany środowiskowy system wychowania w osiedlu daje dobre rezultaty pracy wychowawczej nad dziećmi i młodzieżą.

Tworząc system wychowania powinno zaangażować się jak największą liczbę mieszkańców pierwszym warunkiem powstania systemu jest koncepcja pedagogiczna, wyznaczająca idee przewodnie i kierunki działania wychowawczego oraz wyzwajająca twórcze inwencje realizatorów w modernizowaniu pracy opiekuńczo-wychowawczej. Podstawowym warunkiem efektywności środowiskowego systemu wychowania, poza przyjętą koncepcją, programem i przygotowaniem wychowawców jest właściwa koordynacja pracy wychowawczej.

Do czynników mających wpływ na efektywność lokalnego systemu wychowania zaliczamy:

- udoskonalony przepływ informacji, sprawne kierowanie administracyjne, merytoryczne i organizacyjne;
- dobre samopoczucie jednostki w systemie;
- działania innowacyjne.

Kolejnym czynnikiem warunkującym efektywność systemu nauczania są korzyści wychowawcze odnoszone przez osoby w nim funkcjonujące, a zwłaszcza przez dzieci, młodzież, nauczycieli i rodziców, ich samopoczucie i uzyskiwane wartości.

Uczeń akceptujący system wychowania identyfikuje się z nim i aktywnie uczestniczy w realizacji przyjętych zadań. Wtedy istnieje możliwość, że będzie on dobrze przygotowany do samodzielnego życia. Więcej badań i publikacji dotyczy roli szkoły w systemie wychowawczym, problemów współpracy szkoły ze środowiskiem.

Na konieczność zacieśniania więzi między szkołą a pozaszkolnym środowiskiem tworzącym system wychowania zwraca uwagę R. Wroczyński, twierdząc, że osiedle mieszkaniowe staje się swego rodzaju instytucją wychowawczą, terenem planowanej działalności lub inspiracji pobudzającej aktywność.

E. Trempała w swoich badaniach między innymi postawił pytania: W jakim stopniu szersze środowisko ma wpływ na rezultaty pracy szkoły?; Jakie formy pracy mają wpływ na proces integracji podstawowych środowisk wychowawczych?; Czy przez stosowanie skutecznych form współpracy szkoły ze środowiskiem możliwe jest celowe organizowanie środowiska wychowawczego?; Czy istnieje zależność między integracją środowisk społecznych a rezultatem pracy pedagogicznej?

W wyniku prowadzonych badań ustalił, że:

- a) Instytucją najbardziej predysponowaną do inspirowania pracy opiekuńczo-

wychowawczej w środowisku i do organizowania środowiska wychowawczego jest szkoła.

b) Koniecznym warunkiem skutecznej działalności szkoły w środowisku lokalnym jest gruntowne rozeznanie w całokształcie warunków środowiskowych i społecznych komponentów środowiska.

c) Szkoła przez planowaną pracę pedagogiczną w środowisku lokalnym, organizowanie środowiska pod kątem potrzeb wychowawczych wpływa pozytywnie na proces integracji środowiska społecznego.

d) Im środowisko bardziej zintegrowane wokół szkoły, tym jego wpływ na efekty pracy wychowawczej szkoły jest większy..

Problemem organizowania środowiska wychowawczego w miejscu zamieszkania zajmuje się A. Kamiński rozważając następujące kwestie:

a) swoiste cechy społeczno-wychowawcze środowiska lokalnego;

b) metody pracy socjalno-wychowawczej w środowisku zamieszkania;

c) istota koordynacji środowiskowych poczynań opiekuńczo-wychowawczych.

Prawie wszyscy autorzy przypisują szkole dominującą rolę w organizowaniu działalności opiekuńczo-wychowawczej w środowisku. Możliwości i sposoby zintegrowania działań wychowawczych w rejonie szkoły przy maksymalnym zaktywizowaniu sił społecznych i wykorzystaniu odpowiednich form pracy przedstawia E.Trempała. Zagadnienie powiązania szkoły ze środowiskiem rozpatruje z różnych punktów widzenia uzasadniając, że realizacja zasady powiązania szkoły ze środowiskiem powinna znaleźć odzwierciedlenie w działalności dośrodkowej (szkoła udostępnia lokale mieszkańcom i instytucjom pozaszkolnym w celu realizacji przez nie zadań wychowawczych), działalności odśrodkowej (wpływanie na siły społeczne i wspólne realizowanie zadań wychowawczych, rozbudowa infrastruktury materialnej) oraz działalności środowiskowej rozszerzonej: wielokierunkowa działalność wychowawcza. ¹⁴

---

¹⁴ . Trempała E; Wychowanie zintegrowane w środowisku szkoły; Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne; Warszawa, 1976r.

Bibliografia:

- 1) Pedagogika ogólna i subdyscypliny ,Turoś L. Żak Warszawa 1999
- 2) Pedagogika społeczna , Pilch T. Żak Warszawa 1995
- 3) Trempała E. Wychowanie zintegrowane w środowisku szkoły WSZiP. Warszawa 1976
- 4) Literka.pl
- 5) Przetacznikowa M., Włodarski Z. Psychologia wychowania PWN Warszawa 1981
- 6) Jundziłł I. Środowiskowy system wychowawczy w mieście WSZiP Warszawa 1983
- 7) Kowalski S; Socjologia wychowania w zarysie; PWN; Warszawa 1976r.
- 8) Krasuski J; Historia wychowania WSZiP Warszawa 1985

Temat nr 8.

Bezrobocie, jego rodzaje i skutki: społeczne, psychologiczne i ekonomiczne.

Temat nr 9.

Działania wspierające i pomocowe dla osób i rodzin dotkniętych zjawiskiem bezrobocia.

Do zrozumienia zjawiska bezrobocia niezbędne jest zdefiniowanie pojęć związanych z tematyką tego zjawiska. Można je rozpatrywać na płaszczyźnie ekonomicznej i społecznej. Dotychczas zjawisko bezrobocia nie zostało jednoznacznie zdefiniowane. W literaturze ekonomicznej, prawniczej, społecznej i psychologicznej wielokrotnie podejmowane były próby precyzowania definicji takich, jak: „bezrobocie”, „prawo do pracy”, „zbędność”, itd. O zjawisku bezrobocia mówimy wówczas, gdy na rynku pracy występuje wolna siła robocza nie znajdująca możliwości zatrudnienia. Bezrobocie można więc określić stosunkiem popytu do podaży rąk roboczych, gdy popyt jest mniejszy od podaży siły roboczej.

Międzynarodowa Organizacja Pracy w swojej działalności wiele uwagi poświęciła problematyce rynku pracy. Definiuje bezrobocie jako „zjawisko pojawiające się wówczas, gdy nie ma pełnego zatrudnienia”.¹⁵ Definicję tę potwierdza i uściśla E.J. Osmańczyk. W pracy „Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych” pisze „bezrobocie, to termin międzynarodowy – określenie zjawiska gospodarczego ..., polegającego na tym, że część ludności zdolnej do pracy nie znajduje zatrudnienia z przyczyn ekonomicznych, politycznych lub socjalnych”.¹⁶ Tak więc bezrobocie to sytuacja, w której „ludzie mogący pracować i chcący znaleźć pracę (akceptujący płacę otrzymywaną przez

---

¹⁵ Ciechocińska M., Próby walki z bezrobociem w Polsce międzywojennej. Warszawa 1965, s. 9 – 10.

¹⁶ Osmańczyk E.J., Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych. Warszawa 1986, s. 63.

pracowników dysponującymi podobnymi umiejętnościami) nie są w stanie tej pracy znaleźć.”¹⁷

W celu porównania poziomu bezrobocia w poszczególnych krajach, a także w celu obserwacji zmian tego zjawiska w czasie można posłużyć się wskaźnikiem zwanym „stopą bezrobocia”. „Stopa bezrobocia to stosunek liczby bezrobotnych do całkowitego zasobu siły roboczej, inaczej procent obywateli danego kraju, którzy chcieliby podjąć pracę, ale nie mogą tego zrobić.”¹⁸ Tak więc stopa bezrobocia jest miarą bezrobocia w danym kraju. Pod tym pojęciem należy rozumieć „udział bezrobotnych w całkowitej liczbie ludzi czynnych zawodowo.”¹⁹

Mówiąc krócej, stopa bezrobocia to odsetek siły roboczej pozostającej bez pracy.

Bezrobocie jako zjawisko ekonomiczne nie jest jednorodne. Wyróżnia się bezrobocie: strukturalne, sezonowe, cykliczne, frakcyjne i agralne. Bezrobocie strukturalne dotyka robotników pewnych gałęzi, „które ze względu na postęp techniczny, czy też na zmiany w światowym podziale pracy „obumierają”.”²⁰ W Polsce z taką sytuacją borykają się np. pracownicy kopalń i hut. Inne jest bezrobocie sezonowe. Istnieje ono w tych gałęziach gospodarki, na które „wpływ ma pogoda (budownictwo, rolnictwo), ale także na obszarach atrakcyjnych turystycznie, na przykład w górach”.²¹ Natomiast „bezrobocie cykliczne jest związane z ogólną sytuacją gospodarczą (cyklami koniunkturalnymi)”.²² Gospodarka w szczytowej fazie cyklu koniunkturalnego zapewnia zatrudnienie bardzo dużej liczbie pracowników. W wyniku recesji duża ich liczba musi odejść z pracy i stać się osobami bezrobotnymi. Bezrobocie o charakterze przejściowym, nazywa się bezrobociem frakcyjnym. Jest ono

---

¹⁷ Piotrowski A., Wykład ekonomii – bezrobocie. „Życie Gospodarcze” 1994, nr 17.

¹⁸ Tamże, s. 44

¹⁹ Skrzypacz A., Wykład z ekonomii. „Życie Gospodarcze” 1994, nr 10.

²⁰ Piotrowski A., Wykład ekonomii. „Życie Gospodarcze” 1994, nr 17, s. 45.

²¹ Tamże, s. 45.

²² Op.cit., s. 45.

„stanem czasowej dezaktywizacji zawodowej w efekcie przejściowego niedostosowania podaży i popytu kadr w określonym przekroju.”²³ W rolnictwie występuje bezrobocie agralne. Dotyczy ono ludzi mieszkających na wsi i oznacza „niepotrzebnych w procesie produkcji rolnej mieszkańców wsi – członków rodzinnych gospodarstw rolnych.”²⁴

Profesor S. Kurowki uważa, że bezrobocie w Polsce ma kilka odmian. Stwierdza, że „ istnieje bezrobocie: ustrojowe, technologiczne, koniunkturalne, demograficzne, naturalne oraz importowane.”²⁵ Według niego bezrobocie ustrojowe pojawiło się po 1989 roku na skutek zmiany systemu gospodarczego i presji rachunku ekonomicznego na przedsiębiorstwa, które zostały zmuszone do obniżki kosztów i maksymalizacji zysków: przedsiębiorstwa przystąpiły do redukcji zatrudnienia. Bezrobocie technologiczne wynika ze zmian w gałęziowej i terytorialnej strukturze produkcji oraz technologii wytwarzania. Natomiast bezrobocie koniunkturalne wynika z pojawienia się bariery popytu spowodowanej deflacją lat dziewięćdziesiątych i tłumieniem inflacji poprzez ograniczenie popytu. Spowodowało to zmniejszenie produkcji, spadek koniunktury, a w efekcie dalszą redukcję zatrudnienia. Bezrobocie demograficzne – stanowi polską specyfikę. Związane jest ono z wchodzeniem w latach dziewięćdziesiątych, w wiek produkcyjny osób urodzonych w latach siedemdziesiątych, które były latami wyżu demograficznego. Natomiast bezrobocie naturalne, polega na tym, że część pracobiorców nie chce podjąć pracy za stawki oferowane przez pracodawców. Bezrobocie importowane istnieje wtedy, gdy sprowadzanie towarów zagranicznych, skutecznie konkurujących z polskimi wyrobami, zmusza krajowych przedsiębiorców do ograniczania produkcji lub wręcz zamykania zakładów, co stwarza dodatkowe bezrobocie.

---

²³ Oleksyn T., Bezrobocie w Polsce – przyczyny, specyfika – przeciwdziałanie. „Studia i Materiały” 1991, z.8.

²⁴ Mielonek K., Bezrobocie – podstawowe pojęcia. „Rynek Pracy” 1994, nr 11 – 12, s.4.

²⁵ Kurowski S., Bezrobocie a dyktatura monetariatu, rozmowa z profesorem S.Kurowskim. „Słowo Dziennik Katolicki” 1993, nr 111, s.5.

W Polsce przed rokiem 1989 według oficjalnych statystyk nie było bezrobocia. Pojawiło się ono w wyniku dokonanej transformacji ustrojowej i gospodarczej na początku lat dziewięćdziesiątych. Wówczas nastąpiły duże zmiany o charakterze politycznym, społecznym, instytucjonalnym i gospodarczym, a także niestabilność polityczna w zakresie rynku pracy.

Bezrobocie w Polsce różni się pod wieloma względami od bezrobocia w krajach Europy Zachodniej. Przyczyny bezrobocia były swoiste i związane z przekształceniem całego systemu gospodarczego. Charakterystyczna dla polskiego bezrobocia była nowość, nagłość pojawienia się, wielki kontrast z okresem minionym i wielka dynamika (szybki wzrost). Nikt w Polsce nie był przygotowany na wystąpienie zjawiska bezrobocia w tak dużym rozmiarze. Było ono wielkim zaskoczeniem, brakowało doświadczenia w jego zmniejszaniu i minimalizowaniu jego skutków. Pośpiesznie uchwalona została pierwsza dotycząca go ustawa i zaczęto organizować urzędy pracy.

W Polsce nie było jawnego i masowego bezrobocia w latach 1945 – 1989 tj. tzw. Polski socjalistycznej. Zniesienie państwowej kontroli cen i dotacji do cen żywności w 1989 roku doprowadziło do hiperinflacji. Reformy ekonomiczne podjęte na początku 1990 roku przez władze centralne, zmierzające do ograniczenia hiperinflacji doprowadziły do spadku popytu i ograniczenia produkcji. Spowodowało to grupowe zwolnienia pracowników. Do wzrostu bezrobocia przyczyniło się także zahamowanie eksportu do krajów Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, konkurencja importowanych dóbr konsumpcyjnych, zmniejszający się popyt na towary krajowe i różnego rodzaju przeszkody uniemożliwiające szybkie przystosowanie się państwowych przedsiębiorstw do nowych warunków. Liczba bezrobotnych zwiększała się również z powodu wyżu demograficznego. Coraz liczniejsze roczniki wchodziły na rynek pracy. W ten sposób wzrosła liczba osób w wieku tzw. produkcyjnym, czyli czynnych zawodowo. Za główną przyczynę bezrobocia w Polsce należy

uznać jednak nałożenie się nowych stosunków rynkowych na starą strukturę gospodarczą i rządzące w niej mechanizmy gospodarki wolnorynkowej.

Bezrobocie w Polsce, w latach 1990 – 2007 można podzielić na cztery fazy charakteryzujące sytuację na rynku pracy.

Faza pierwsza – obejmuje okres od roku 1990 do roku 1994. Charakteryzowała się ona wysokim wzrostem bezrobocia. Pojawienie się wysokiego wskaźnika bezrobocia spowodowane było dużym spadkiem produktu krajowego brutto, zmniejszeniem popytu na pracę, zbyt liberalnymi przepisami regulującymi prawo do zasiłku dla bezrobotnych (każdy zarejestrowany otrzymywał zasiłek dla bezrobotnych), ograniczeniem bezrobocia ukrytego oraz rozpoczynającym się procesem restrukturyzacji niektórych działów gospodarki narodowej.

Faza druga - obejmuje okres od roku 1995 do roku 1998. W tym czasie zjawisko bezrobocia w Polsce uległo zmniejszeniu. Wpływ na jego ograniczenie miało wysokie tempo wzrostu gospodarczego, zmiana polegająca na zaostrzeniu przepisów dotyczących prawa bezrobotnych do zasiłków, wykreślenia z ewidencji osób bezrobotnych tych, którzy uzyskali uprawnienia do zasiłków przedemerytalnych i świadczeń emerytalnych oraz różnego rodzaju szkoleń, staży, uruchomienia programów aktywizujących bezrobotnych. Absolwentów pozbawiono prawa do zasiłków dla bezrobotnych.

Faza trzecia – obejmuje okres od roku 1998 do roku 2002. Wówczas nastąpiło znaczne pogorszenie sytuacji na rynku pracy. Na rynek pracy nastąpił zwiększony napływ młodych pracowników (wyżu demograficznego) w wieku aktywności zawodowej, rejestracja bezrobotnych z powodu możliwości uzyskania opłacanie przez urzędy pracy składek na ubezpieczenie zdrowotne, stagnacji gospodarczej, zmniejszenia tempa wzrostu inwestycji, przyspieszenie restrukturyzacji gospodarki narodowej (górnictwa, hutnictwa itd.) oraz poziomu rentowności, wysokich kosztów pracy, wprowadzenie reform administracyjnych, edukacyjnych i zdrowotnych.

Faza czwarta rozpoczęła się w roku 2003 i trwa nadal. Bezrobocie coraz bardziej paraliżuje życie społeczne. Jest ono problemem wielu państw na świecie. Dotyka bardzo boleśnie miliony ludzi. Wymaga zdecydowanych, szybkich i konkretnych rozwiązań w skali samorządów lokalnych, wojewódzkich, kraju oraz wspólnoty krajów Unii Europejskiej.

Zjawisko bezrobocia w Polsce wystąpiło po 1989 roku. Jest ono zjawiskiem stałym, bardzo dotkliwym i niezwykle istotnym naszej rzeczywistości społecznej i ekonomicznej. Zjawisko to wywołuje szereg negatywnych skutków społecznych, ekonomicznych i psychologicznych. Jednym z najdotkliwszych jest utrata dochodu z pracy. Pociąga to za sobą zagrożenie podstaw egzystencji bezrobotnego i jego rodziny.

Společno – ekonomiczne skutki przejawiają się w następujący sposób:

„ 1. Bezrobocie pogarsza z dnia na dzień sytuację finansową ludzi, którzy wcześniej pracowali i osiągnęli nawet nie najgorsze zarobki, i dzięki temu zgromadzili pewne oszczędności, powodując obniżenie dotychczasowego ich standardu życia.

2. Istniejące w różnych kategoriach zabezpieczenie socjalne przewiduje wprowadzenie zasiłki dla bezrobotnych, ale ich wysokość utrzymuje się na poziomie dość skromnego minimum egzystencji, co też powoduje zawsze obniżenie dotychczasowych warunków życia bezrobotnego i jego rodziny oraz pewną degradację społeczną np. z przeprowadzką do tańszego i oczywiście gorszego mieszkania, z rezygnacją z życia towarzyskiego na wcześniejszym poziomie, ambicji życiowych itp.

3. Zasiłek dla bezrobotnych jest przyznawany okresowo, a każde jego przedłużenie wiąże się z dopełnieniem mniej lub bardziej uciążliwych, a niekiedy nawet poniżających formalności”²⁶

---

²⁶ Szyłko – Skoczny M., Społeczne skutki bezrobocia w wymiarze lokalnym.(w) Zwalczenie długotrwałego bezrobocia w Polsce. Raport, Warszawa, Europejska Fundacja Praw Poprawy Warunków Życia i Pracy F. Eberta. 1992, s. 6.

W Polsce przeprowadzono wiele badań na temat bezrobocia, jego problemów i skutków. Potwierdzono w nich negatywne skutki bezrobocia. Okazało się ono istotnym czynnikiem, który „powoduje szybką degradację ekonomiczną jednostki i rodziny, potęguje biedę i rozszerza sferę ubóstwa”.²⁷

Podstawowymi czynnikami, które przesądzają o poczuciu zagrożenia są: status ekonomiczno – społeczny, w tym szczególnie dochód na osobę w gospodarstwie domowym. Dotychczasowe doświadczenia badawcze wskazują, że „żadna grupa społeczno – zawodowa spośród ludności miejskiej nie jest wolna od poczucia zagrożenia biedą – nawet pracujący na własny rachunek”.²⁸

Natomiast M. Szyłko – Skoczny uważa, że „około 47 % badanych wypowiadało się na temat okoliczności, w których brak pracy stanie się dla nich katastrofą życiową”.²⁹ Wśród przyczyn, które już obecnie powodują uznanie bezrobocia za katastrofę życiową na pierwszym miejscu wymieniono „kłopoty finansowe i pogorszenie się sytuacji materialnej, które prowadzą do zagrożenia egzystencji jednostki i rodziny”.³⁰ Najniższy poziom życia deklarowali bezrobotni należący do rodzin, w których występuje kumulacja bezrobocia. Analiza ich zachowań konsumpcyjnych dowodzi, że „stosują ostrzejszy rygor oszczędnościowy, mniej wydając na żywność, odzież, przejazdy, płatne usługi, Częściej zdarza im się nie płacić za mieszkanie, a także korzystać ze wsparcia różnych organizacji”.³¹ Ograniczanie konsumpcji było metodą stosowaną zarówno w mieście jak i na wsi. „Na wsi częściej niż w mieście oszczędzano na żywności, odzieży, transporcie, wypoczynku, kulturze i usługach. Z kolei w mieście częściej występowało niepłacenie za mieszkanie, wydawanie

---

²⁷ Tamże, s. 199.

²⁸ Beskid L. Poczucie zagrożenia biedą. *Polityka Społeczna* 1992. nr 1, s. 6.

²⁹ Szyłko – Skoczny M., Społeczne skutki bezrobocia w wymiarze lokalnym. (w) *Zwalczanie długotrwałego bezrobocia w Polsce. Raport*, Warszawa, Europejska Fundacja Praw Poprawy warunków Życia i Pracy F. Eberta, 1992, s. 147.

³⁰ Tamże, s. 201.

³¹ Tamże, s. 137.

oszczędności i zaciąganie pożyczek, ubieganie się o pomoc instytucji, wyprzedaż cenniejszych przedmiotów”.³²

Negatywne skutki bezrobocia odczuwają gospodarstwa, które już wcześniej należały do najniższych grup dochodowych: rodziny niepełne i wielodzietne oraz te, w których występowała kumulacja bezrobocia. W chwili utraty zatrudnienia gospodarstwa domowe tych osób spadają w pierwszej kolejności poniżej minimum socjalnego i powiększają sferę ubóstwa. Osoby te mogą ubiegać się o pomoc ze strony rodziny lub instytucji świadczących pomoc socjalną i materialną. „Rozmiar pauperyzacji bezrobotnych zmniejsza pomoc rodziny i opieki społecznej. Należy tu dodać, że pomoc ta kierowana jest nie zawsze do tych, którzy jej najbardziej potrzebują. Trzeba zwrócić uwagę na bardzo mały zakres oddziaływania opieki społecznej. Pomimo, że jedna trzecia badanych gospodarstw kwalifikowała się do świadczeń opieki społecznej, otrzymywało te świadczenia zaledwie 6 %. Wydaje się, że do podstawowych czynników ograniczających zakres opieki społecznej można zaliczyć nadmierną pasywność pracowników socjalnych opieki społecznej, brak dostatecznej informacji, a także uprzedzenie samych zainteresowanych, którzy bronią się przed zakwalifikowaniem do najgorszej kategorii obywateli”.³³

Uznając, że bezrobocie w warunkach gospodarki rynkowej jest zjawiskiem naturalnym (choć negatywnym), to obecny jego poziom w Polsce uważa się za zbyt wysoką cenę przekształceń systemowych okresu transformacji. Specyficzny charakter polskiego bezrobocia może spowodować wielorakie konsekwencje społeczno – ekonomiczne, i to zarówno pozytywne jak i negatywne, w wymiarze jednostkowym, jak i społecznym. Niezwykle ważną rzeczą w analizie prywatnych i społecznych skutków bezrobocia jest rozróżnienie bezrobocia dobrowolnego i przymusowego.

---

³² Tamże, s. 137 – 138.

³³ Tamże, s. 200.

Jeżeli ludzie są bezrobotni dobrowolnie, to znaczy, że uważają, iż lepiej jest pozostać bezrobotnym niż przyjąć ofertę pracy za bieżące, obowiązujące na rynku wynagrodzenie. W tej sytuacji prywatny koszt bezrobocia (płaca utracona z powodu niepodjęcia pracy) jest mniejszy niż prywatne korzyści wynikające z bycia bezrobotnym. Po pierwsze bezrobotny jest uprawniony do otrzymania płatności transferowej (zasiłki) od państwa tj. zasiłku dla bezrobotnych. Inną korzyścią jest czas wolny, który dla niektórych ma większą wartość niż dodatkowy dochód, który osiągałby podejmując pracę. Większość bezrobotnych oczekuje, że po przejściowym okresie pozostawania bezrobotnym dostanie lepszą i lepiej płatną pracę. Te przyszłe korzyści muszą zostać przeciwstawione bieżącemu kosztowi w postaci niższego dochodu.

Zdecydowanie inaczej wygląda sytuacja, kiedy ludzie są przymusowo bezrobotni. Bezrobocie to oznacza, że chcieliby pracować za obowiązującą na rynku płacę, jednak nie mogą znaleźć pracy ze względu na nadmierną podaż siły roboczej.

Korzyści indywidualne płynące z bezrobocia nie są równorzędne z korzyściami ogólnospołecznymi. Płatności transferowe (zasiłki) przekazywane bezrobotnym wywołują koszty w postaci nieefektywnej alokacji zasobów i prowadzą do nadmiernego wzrostu bezrobocia dobrowolnego. Z drugiej jednak strony zmuszanie ludzi do przejścia indywidualnego przez problem bezrobocia jest jednym ze sposobów, za pomocą których społeczeństwo dokonuje realokacji siły roboczej, kierując ją do bardziej odpowiednich miejsc pracy, zwiększając w ten sposób poziom całkowitej produkcji w długim okresie. Bezrobocie przymusowe powoduje jeszcze wyższy koszt społeczny. Przyczynia się bowiem do marnotrawstwa produktów, które mogłyby być wytworzone, gdyby bezrobotni mogli pracować, a co więcej, wywiera wpływ na ludzkie cierpienia oraz postawy ludzi bezrobotnych i ich rodzin.

Każdy rodzaj bezrobocia pociąga za sobą określone koszty, w tym także ekonomiczne. Pośrednie koszty bezrobocia, to pośrednie straty gospodarcze i

społeczne, tzw. koszty utraconych możliwości. Zaliczyć do nich należy: ulgi i zwolnienia fiskalne w rejonach zagrożonych bezrobociem strukturalnym, luki podatkowe i ubezpieczeniowe, koszty bezrobocia w tzw. „szarej strefie” oraz koszty emigracji zarobkowej.

Koszty bezpośrednie stanowią wydatki ponoszone faktycznie w związku z występującym bezrobociem. Zaliczyć tu należy: wydatki z Funduszu Pracy, koszty pomocy społecznej dla bezrobotnych i ich rodzin, koszty wcześniejszych emerytur i świadczeń związanych z odprawą dla zwalnianych osób, wypłaty odszkodowań związanych ze skróceniem okresu wypowiedzenia, ekwiwalentów za niewykorzystane urlopy. Koszty przedłużonego okresu zatrudnienia, koszty instytucji obsługujących rynek pracy. Wszystkie te wydatki wchodzą w skład bezpośredniego kosztu ekonomicznego, a odnosząc je do osób bezrobotnych można obliczyć koszt utrzymywania bezrobotnego ze środków finansowych budżetu państwa. Niepokojącym obecnie zjawiskiem, które nastąpiło w ostatnich latach jest wyższe tempo wzrostu miesięcznego kosztu utrzymania bezrobotnego w porównaniu z dynamiką wzrostu średniej płaty krajowej.

Długi okres pozostawania bez pracy ma wpływ na kondycję materialną i psychiczną zarówno samego bezrobotnego jak i jego rodziny. Następuje swoista „profesjonalizacja” statusu bezrobotnego, tzn. bezrobocie staje się w coraz większym stopniu sposobem na życie. Bezrobocie długookresowe jest w największym stopniu zdominowane przez płęć, ponad 65 % stanowią kobiety. Wiek życia i staż pracy wywierają podobny wpływ na czas pozostawania bez pracy. Aktywizacja bezrobotnych długookresowo jest znacznie trudniejsza niż bezrobotnych krótkoterminowo lub przejściowo.

Jednym ze sposobów poprawy sytuacji materialnej osób bezrobotnych jest emigracja zarobkowa. Powoduje ona również niekorzystne skutki społeczne. Motywy wyjazdów są wyłącznie ekonomiczne. Jest to również zjawisko niekorzystne z punktu ekonomicznego. Państwo ponosi koszty kształcenia i

wyposażenia w kwalifikacje zawodowe. Ważnym społecznie kosztem bezrobocia jest ubytek młodej generacji związanej z emigracją. Rozłąka emigracyjna często powoduje konflikty rodzinne i zaburzenia emocjonalne w rozwoju dzieci, a czasami prowadzi nawet do rozwodów małżeństw.

Ograniczenie źródeł utrzymania, pogarszający się stan psychiczny, niemiejtne gospodarowanie czasem wolnym lub nadmiar czasu wolnego bezrobotnych prowadzi do nasilania zjawisk patologii społecznej: przestępczości, alkoholizmu, narkomanii, prostytucji, rozbojów, samobójstw.

Utrata zatrudnienia niemal zawsze stanowi zagrożenie równowagi życiowej, narażenie osobistej godności oraz przyczynę wielu szkód i niebezpieczeństw jakich doznaje osoba pozbawiona pracy i jego rodzina. Bezrobocie jest problemem społecznych, ekonomicznym oraz psychicznym i moralnym.

W badaniach nad społecznymi i psychologicznymi następstwami bezrobocia szczególne miejsce zajmuje wpływ utraty pracy na postawę bezrobotnego wobec samego siebie, wobec sytuacji w jakiej się znalazł, lecz przede wszystkim wobec rodziny i znajomych.

Współcześnie problemem psychologicznych aspektów bezrobocia podjęła się G. Koptas. W swoich badaniach stwierdziła, że bezrobocie „ jest stanem przymusowej zależności od innych ludzi. Jest to zatem w sensie psychologicznym sytuacja osoby nie dorosłej lecz dziecka, a to może w istotny sposób zmienić ukształtowany w ciągu życia obraz samego siebie i postrzeganie relacji z otoczeniem. W konsekwencji prowadzi do ograniczenia aktywności społecznej, uprzednio już zredukowanej po stracie pracy, która zaspakajała tak istotne potrzeby, jak potrzeba działania, członkostwa grupy czy miejsca w społeczeństwie”.³⁴

„ Bezrobotni przypisują winę za pogorszenie samopoczucia małżonkom lub dzieciom. Prowadzi to do konfliktów, a także do ograniczania kontaktów z

przyjaciółmi, mimo, że bezrobotni nie postrzegają ich jako winnych swego złego nastroju”.³⁵

Utrata pracy zmienia rolę społeczną. Pojawia się nowa rola społeczna – bezrobotnego, która posiada większość cech negatywnych, a to z kolei pociąga za sobą zmiany jakościowe i ilościowe w pełnieniu innych ról społecznych. Dotyczy to przede wszystkim ról rodzinnych, a zwłaszcza małżeńskich. „ bezrobocie jest stresorem chronicznym, ma do pełnienia owych ról istotne znaczenie: jego skutki dla funkcjonowania małżeństwa będą trwać nie tylko tak długo, jak będzie działał sam stresor, ale także tak długo, dopóki istnieć będzie jakakolwiek obawa, że stresor jeszcze działa, lub, że może jeszcze powrócić ”.³⁶

„ Bezrobotni mężowie, których dochód jest niski, czują się znacznie bardziej niezadowoleni z małżeństwa, niż pozostałe kategorie badanych ”.³⁷ Ponad jedna trzecia bezrobotnych, pozostających w związku, twierdzi, iż utrata pracy spowodowała nasilenie się konfliktów i braku wzajemnego zrozumienia pomiędzy współmałżonkami ”.³⁸ Stwierdzono także, że „ bezrobocie wpływa na stosunki między rodzicami, a dziećmi ”.³⁹

Badania dotyczące bezpośrednich reakcji na bezrobocie potwierdzają tezę, że bezrobocie jest procesem, który przebiega w kilku fazach. Każda z tych faz wyróżnia inne sposoby zachowania i reagowania. Faz tych jest pięć i przedstawiają się one w następujący sposób:

Faza pierwsza – antycypacja bezrobocia , oczekiwanie na wymówienie, silny stan pobudzenia lub zaburzenia nastroju, jego zmiany od panicznego strachu przez smutek do uczucia nienawiści.

---

³⁴ Koptas G., Społeczno – psychologiczne następstwa bezrobocia. Polityka Społeczna 1992, nr 1, s. 86.

³⁵ Tamże, s. 86.

³⁶ Tamże, s. 88.

³⁷ Wódz J., Bezrobocie w opiniach bezrobotnych. Polityka Społeczna . 1992, nr 5 – 6, s.25.

³⁸ Koptas G., Społeczno – psychologiczne następstwa bezrobocia. Polityka Społeczna. 1992, nr 1, s. 92.

³⁹ Wódz J., Bezrobocie w opiniach bezrobotnych. Polityka Społeczna. 1992, nr 5 – 6 , s. 25.

Faza druga – szok po utracie pracy, poczucie klęski i porażki życiowej, uczucia pokrzywdzenia, wstyd, upokorzenie, ze otrzymuje się zasiłek, paniczny lęk przed przyszłością, stany przygnębienia.

Faza trzecia – wchodzenie w sytuację bezrobocia i optymizm, efekty odpoczynku i urlopu, traktowanie obecnej sytuacji jako przejściowej, aktywne poszukiwania pracy, wiara w sukces zawodowy.

Faza czwarta – pesymizm i rezygnacja, negatywne reakcje emocjonalne, kłopoty zdrowotne i finansowe w rezultacie bezskutecznych starań o pracę.

Faza piąta – fatalizm i apatia, dopasowanie się do przedłużającego bezrobocia, poczucie beznadziejności, dążenie do izolacji społecznej, redukcja oczekiwań odnośnie pracy i aspiracji życiowych, ograniczenie swoich zainteresowań oraz swoich dążeń i celów życiowych.

Bezrobocie burzy również klimat życia rodzinnego. „ Najbardziej bolesnym aspektem bezrobocia jest zagrożenie bezpieczeństwa egzystencjalnego własnej rodziny. Rodzi ono neurotyczny lęk, poczucie beznadziejności, niepewności, ból istnienia oraz wprowadza negatywny koloryt uczuciowy dla całej rodziny ”. ⁴⁰ „ Brak pracy ma negatywny wpływ na ekonomiczną funkcję rodziny. Powoduje szybka degradację ekonomiczną łączących członków rodziny”. ⁴¹

„Przejściowe nieporozumienia między rodzicami nie odgrywają w życiu roli. Natomiast utrzymywanie się sytuacji konfliktowej między nimi, permanentne prezentowanie negatywnych postaw i ujemnych opinii o drugim z rodziców wpływa niekorzystnie na rozwój psychiczny dzieci”. ⁴²

Dokonujące się współcześnie w Polsce przemiany polityczne, społeczne, ekonomiczne oraz przemiany współczesnej rodziny, spowodowały w wielu dziedzinach życia zmiany obrazu i modelu rodziny. Wiele Polek i Polaków oraz

---

⁴⁰ Ossowski R. Psychologiczne i socjologiczne aspekty pracy zawodowej i bezrobocia w okresie przemian. Szkoła zawodowa. 1993, nr 7, s. 4.

⁴¹ Tamże, s. 48.

⁴² Tamże, s. 41.

polskich rodzin żyje w obliczu ciągle postępujących zagrożeń. Jednym z najboleśniejszych z nich jest bezrobocie. Zjawisko to w sposób szybki i dramatyczny ogranicza zaspokajanie potrzeb materialnych członków rodziny, powodując poszerzenie się obszaru niedostatku i biedy. Bezrobocie wpływa także destrukcyjnie na pełnienie przez rodzinę jej podstawowych funkcji, szczególnie na realizację określonych zamierzeń, zadań, planów życiowych..

Bezrobotni według K. Górskiego „, to osoba zdolna i gotowa do podjęcia pracy w ramach stosunku pracy, w pełnym wymiarze czasu pracy, pozostająca bez pracy i nie ucząca się w szkole z wyjątkiem szkół wieczorowych i zaocznych, o ile nie podjęła nauki w szkole wieczorowej lub zaocznej w okresie zatrudnienia) zarejestrowana w Powiatowym Urzędzie Pracy .”⁴³

Powiatowy Urząd Pracy to instytucja podlegająca wojewodzie jako przedstawicielowi rządu na danym województwie. Ma ona za zadanie rejestrację osób bezrobotnych i udzielanie im pomocy z funduszy otrzymywanych z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz analizowanie rynku pracy. Powiatowy Urząd Pracy przeciwdziała bezrobociu, łagodzi jego skutki poprzez organizowanie robót publicznych, prac interwencyjnych, szkoleń zawodowych, giełd pracy itd.. Wszelkie formy łagodzenia skutków bezrobocia i przeciwdziałaniu bezrobociu organizowane przez Powiatowy Urząd Pracy finansowane są ze środków budżetowych otrzymanych z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

Ważnym zaznaczenia jest fakt, że nie każdy, kto pozostaje bez pracy jest uznawany za osobę bezrobotną i uzyskuje status osoby bezrobotnej, której przysługują różne świadczenia z tytułu bycia osobą bezrobotną. Zgodnie z ustawą o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy „, bezrobotnym jest osoba (obywatel polski lub cudzoziemiec) niezatrudniona, zdolna i gotowa do podjęcia pracy, zarejestrowana w powiatowym urzędzie pracy i

---

⁴³ Górski K., Słownik bezrobotnego. „Spotkania” 1992, nr 27, s.12.

poszukująca zatrudnienia .”⁴⁴ Aby uzyskać status osoby bezrobotnej należy spełnić trzy zapisane w ustawie warunki. A więc za osobę bezrobotną można uznać osobę, która:

„ - ukończyła 18 lat i nie ukończyła 60 – kobieta, 65 – mężczyzna;

- nie uczy się w szkole daytimej;

- nie nabyła prawa do emerytury lub renty, nie pobiera zasiłku ani świadczenia przedemerytalnego, świadczenia rehabilitacyjnego, zasiłku chorobowego lub macierzyńskiego;

- nie jest właścicielem lub posiadaczem nieruchomości rolnej, o powierzchni użytków przekraczających 2 ha przeliczeniowe, nie podlega ubezpieczeniu jako

współmałżonek lub domownik w gospodarstwie rolnym i nie uzyskuje określonych w ustawie przychodów z działów specjalnych produkcji rolnej;

- nie podjęła pozarolniczej działalności gospodarczej i nie podlega na podstawie odrębnych przepisów o ubezpieczeniu społecznym (z wyjątkiem ubezpieczenia społecznego rolników);

- nie jest tymczasowo aresztowana ani nie odbywa kary pozbawienia wolności;

- nie uzyskuje miesięcznie przychodu przekraczającego połowę minimalnego wynagrodzenia, z wyjątkiem odsetek od środków pieniężnych zgromadzonych na rachunkach bankowych;

- nie pobiera zasiłku stałego, świadczenia pielęgnacyjnego, dodatku do zasiłku rodzinnego z tytułu samotnego wychowywania dziecka i utraty prawa do zasiłku dla bezrobotnych ani nie otrzymuje świadczenia szkoleniowego po ustaniu zatrudnienia.”⁴⁵

Bezrobotny, aby uzyskać status osoby bezrobotnej musi „, zrealizować obowiązek rejestracyjny, być w odpowiednim wieku, nie posiadać wskazanych

---

⁴⁴ Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucji rynku pracy (Dz.U. Nr 99, poz. 1001, późniejszymi zmianami).

w ustawie dochodów i nie podlegać określonemu ubezpieczeniu społecznemu.”⁴⁶

„ Warto zaznaczyć, że pojęcie bezrobotnego nie pokrywa się z kategorią poszukiwania pracy.”⁴⁷

„ Osoba, która uzyskała status bezrobotnego, ma prawo do określonej pomocy. Do najważniejszych form wsparcia należy:

- pośrednictwo pracy,
- poradnictwo zawodowe,
- świadczenia pieniężne (zasiłki, dodatki szkoleniowe, stypendia),
- szkolenia i zajęcia w klubach pracy.”⁴⁸

Pośrednictwo pracy polega na świadczeniu usług pośrednictwa pracy, a więc wyszukiwaniu dla pracodawców pracowników, a dla bezrobotnych udzielana jest pomoc w znalezieniu pracy. Pracodawca zgłasza do wojewódzkiego lub powiatowego urzędu pracy ofertę zatrudnienia pracownika określając jego kwalifikacje zawodowe oraz oczekiwania wobec kandydata na wolne stanowisko pracy. Biuro pracy zgłoszoną ofertę propaguje wśród bezrobotnych na zasadzie powszechnej dostępności , jawności, równości i są nieodpłatne . Korzystanie z usług pośrednictwa pracy charakteryzuje się dobrowolnością tzn., że za jego nieprzestrzeganie nie ma żadnych sankcji, a korzystanie z niego nie jest przymusowe. Pośrednictwem pracy stanowi działalność nie tylko wojewódzkich i powiatowych urzędów pracy. Zajmują się nim również agencje pośrednictwa pracy i ochotnicze hufce pracy. W celu aktywizacji bezrobotnych wojewódzkie i powiatowe urzędy pracy we współpracy z ochotniczymi hufcami pracy, agencjami pośrednictwa pracy ,a przede wszystkim organizacjami pozarządowymi i samorządami, organizują różnego rodzaju szkolenia w ramach przekwalifikowania zawodowego i

---

⁴⁵ Sierpowska I., Prawo pomocy społecznej. Kraków 2007, s. 219 – 220.

⁴⁶ Tamże, s. 220.

⁴⁷ Barzycka – Banaszczyk M., Prawo Pracy. 2004, s. 155 – 156.

⁴⁸ Sierpowska I., Prawo pomocy społecznej. Kraków 2007, s. 220.

zdobycia nowego zawodu przez osoby bezrobotne oraz rozwoju umiejętności poszukiwania pracy i autoprezentacji.

Kolejną formą wsparcia osób bezrobotnych jest poradnictwo zawodowe udziela pomocy w wyborze zawodu i miejsca zatrudnienia. Usługi w formie poradnictwa zawodowego, monitorowaniu rynku pracy, informowaniu o zawodach poszukiwanych aktualnie lub wkrótce poszukiwanych na rynku pracy lub zawodach, w których zatrudnienie jest raczej niemożliwe np. z powodu zaniku zawodu na rynku pracy w związku z rozwojem nowych technologii, doradzaniu w sprawach zdobycia kwalifikacji albo zmiany zatrudnienia, kierowaniu na specjalistyczne badania lekarskie lub psychologiczne sprawdzające przydatność do określonej pracy, a także na organizowaniu szkoleń, porad indywidualnych i zawodowych dla osób bezrobotnych.

Następną formą pomocy dla osób bezrobotnych są świadczenia pieniężne tj. zasiłek dla bezrobotnych oraz stypendium. Zasiłek dla bezrobotnych przysługuje dla bezrobotnego zarejestrowanego w Powiatowym Urzędzie Pracy „ po upływie 7 dni od zarejestrowania się w powiatowym urzędzie pracy.”⁴⁹
„ Zasiłek przysługuje osobie, która w okresie 18 miesięcy poprzedzających dzień zarejestrowania była zatrudniona łącznie przez co najmniej 365 dni i osiągała co najmniej minimalne wynagrodzenie (odpowiednio uwzględnia się tu wykonywanie pracy na podstawie umów cywilno – prawnych, prowadzenie działalności gospodarczej, wykonywanie pracy w czasie tymczasowego aresztowania lub pozbawienia wolności, w tych przypadkach muszą być jednak opłacane określone składki na ubezpieczenie społeczne). Ponadto zasiłek przysługuje bezrobotnemu, dla którego nie ma propozycji odpowiedniej pracy, stażu, przygotowania zawodowego, prac interwencyjnych lub robót publicznych”⁵⁰

---

⁴⁹ Tamże, s. 221.

⁵⁰ Tamże, s.221.

Kolejnym uprawnieniem osoby bezrobotnej jest możliwość udziału w szkoleniach. Ich organizowaniem i organizacją zajmuje się starosta. Ich organizacja ma na celu podwyższenie lub zmianę kwalifikacji osoby bezrobotnej, a tym samym zwiększyć jej aktywność zawodową oraz szansę na uzyskanie zatrudnienia. Warunkiem skierowania bezrobotnego na szkolenie jest złożenie przez bezrobotnego zapewnienia, że po ukończeniu odpowiedniego szkolenia znajdzie on zatrudnienie. Każde skierowanie bezrobotnego na udział w szkoleniu jest poprzedzone przez doradcę zawodowego określeniem predyspozycji do wykonywania tego zawodu, który dana osoba zamierza uzyskać. pracodawcy. Bezrobotnemu w czasie odbywania stażu lub przygotowania do wykonywania zawodu przysługuje stypendium, które jest równe wysokości zasiłku dla bezrobotnych. Zarówno staż jak i przygotowanie do wykonywania zawodu organizowane są na zasadzie porozumienia pisemnego zawartego pomiędzy starostą, a pracodawcą.

Bezrobotny zarejestrowany w powiatowym urzędzie pracy, który otrzyma status bezrobotnego ma ustawą przewidziane prawa, ale ma także obowiązki. Prawa przedstawione zostały powyżej. Obowiązki te: obowiązek zgłaszania się w powiatowym urzędzie pracy w wyznaczonym terminie lub na każde wezwanie powiatowego urzędu pracy (bez racjonalnego usprawiedliwienia swojego niestawiennictwa), obowiązek przyjęcia proponowanej pracy, szkolenia, stażu, przygotowania do zawodu lub nie poddał się proponowanym badaniom lekarskim mającym na celu określenie zdolności do zawodu. Osoba bezrobotna traci wówczas status bezrobotnego i jest wykreślona z listy osób bezrobotnych w powiatowym urzędzie pracy na mocy decyzji administracyjnej. Bezrobotny taki może dokonać ponownej rejestracji w powiatowym urzędzie pracy po upływie okresu trzech miesięcy. Ponowne zarejestrowanie osoby bezrobotnej w powiatowym urzędzie pracy i uznanie jej za osobę bezrobotną odbywa się również na mocy decyzji administracyjnej.

Bardzo szybkie tempo rozwoju technologicznego sprawia, że umiejętności i kwalifikacje zawodowe uzyskane przed kilku laty przez osoby bezrobotne uległy zdezaktualizowaniu. Zdobyta w czasie kontynuowania nauki, po okresie pozostawania osoba bezrobotną stała się nieaktualna. Rozwój technologiczny wyparł z rynku pracy zapotrzebowanie na różnego rodzaju zawody. W ich miejsce pojawiły się nowe zapotrzebowania, na inne, dotychczas nieznanne zawody i kwalifikacje. Podstawą wejścia ponownego na rynek pracy dla wielu osób bezrobotnych jest inwestycja w kapitał ludzki tj. własny. Ciągłe inwestowanie w siebie, podnoszenie i zdobywanie nowych kwalifikacji zawodowych zwiększa możliwości uchronienia się przed bezrobociem, lub nawet w przypadku utraty pracy zwiększa możliwość znalezienia pracy następnej.

Transformacja systemu politycznego i gospodarczego w Polsce, zapoczątkowana w roku 1989 spowodowała pojawienie się zjawiska bezrobocia. Od tego czasu jest ono stałym elementem społecznej rzeczywistości Polski. Bezrobocie wywiera znaczny wpływ na wiele dziedzin życia politycznego, społecznego i ekonomicznego kraju. Psychologowie, socjologowie, pedagodzy, pracownicy socjalni i osoby zajmujące się zjawiskiem bezrobocia dostrzegają istnienie związku pomiędzy pozostawaniem bez pracy, a jego negatywnym wpływem na sferę społeczną, ekonomiczną i psychiczną osoby bezrobotnej oraz jego rodziny.

Koszty społeczne związane z bezrobociem są trudne do oszacowania. Przy bezrobociu krótkookresowym są one zdecydowanie mniejsze, aniżeli przy bezrobociu długookresowym. Najpoważniejsze w skutkach są takie czynniki jak: „negatywne emocje, stres, gorsza samoocena, zaburzenie procesów poznawczych, problemy z koncentracją, izolacja społeczna bezrobotnego, bierność, zmiany postaw etycznych i wiele innych. Można je podzielić na trzy zasadnicze kategorie: skutki w sferze psychiki, w sferze ról i kontaktów społecznych, w sferze zasad etycznych i zachowań prawnie oraz społecznie

akceptowanych. Przejawem degradacji osób bezrobotnych jest szczególnie wysoki wskaźnik zagrożenia szeroko rozumianą patologią”.⁵¹ Z tego powodu bezrobocie jako zjawisko oraz bezrobotni jako uczestnicy tego zjawiska od początku lat 90 znajdują się w zakresie zainteresowania polityki społecznej i opieki społecznej.

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. nr 64, poz. 593 z 2004 r. z późniejszymi zmianami) jest trzecim aktem prawnym w historii polskiego ustawodawstwa zabezpieczenia społecznego. Zastąpiła ona bowiem poprzednią ustawę z dnia 29 listopada 1990 r., która była zarazem pierwszą ustawą o pomocy społecznej ustanowioną w okresie dokonujących się w Polsce zmian politycznych, gospodarczych i społecznych.

Zgodnie zaś z ustawą o pomocy społecznej „pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości”.⁵²

Ponadto „pomoc społeczna wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życie w warunkach odpowiadających godności człowieka”.⁵³ „Rodzaj, forma i rozmiar świadczenia powinny być odpowiednie do okoliczności uzasadniających udzielenie pomocy”.⁵⁴ „Potrzeby osób i rodzin korzystających z pomocy powinny zostać uwzględnione, jeżeli odpowiadają celom i mieszczą się w możliwościach pomocy społecznej”.⁵⁵ Ustawa posiada także zapis, że „osoby i rodziny korzystające z pomocy społecznej są obowiązane do współdziałania w rozwiązywaniu ich trudnej sytuacji życiowej.

---

⁵¹ Polok P., Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Katowicach wobec zjawiska bezrobocia. Praca Socjalna 2000 r., nr 1, s. 86.

⁵² Borkowski Ł., Krajewski R., Szymański S., Komentarz do ustawy o pomocy społecznej. Kutno 2007, s. 8.

⁵³ Tamże, s. 12.

⁵⁴ Op.cit. s. 12.

⁵⁵ Tamże, s.12

Osoby i rodziny ubiegające się o pomoc finansową, na mocy ustawy o pomocy społecznej muszą spełniać dwa warunki: jeden to musi wystąpić czynnik określany kryterium dysfunkcji (przedstawiony wyżej) oraz osoba lub rodzina musi spełniać określone ustawą kryterium dochodowe. Prawo do świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej przysługuje:

„1) osobie samotnie gospodarującej, której dochód nie przekracza kwoty 477 zł. zwanej dalej ‘kryterium dochodowym osoby samotnie gospodarującej’;

2) osobie w rodzinie, w której dochód na osobę nie przekracza kwoty 351 zł. zwanej dalej ‘kryterium dochodowym na osobę w rodzinie’;

3) rodzinie, której dochód nie przekracza sumy kwot kryterium dochodowego na osobę w rodzinie, zwanej dalej ‘kryterium dochodowym rodziny’ ”. ⁵⁶

Pomoc społeczna działa zawsze tam, gdzie zagrożone są podstawowe warunki egzystencji biologicznej i społecznej osoby lub rodziny lub jakość życia rodziny obniżyła się do poziomu poniżej akceptowanego minimum. Pomoc społeczna ma na celu umożliwić ludziom życie w warunkach odpowiadających ludzkiej godności. Poszanowanie godności człowieka w zakresie pomocy społecznej jest bardzo ważne .

Zadaniem pomocy społecznej jest takie działanie, aby osoby korzystające z pomocy społecznej usamodzielniały się i zintegrowały ze środowiskiem. Pomoc pieniężna przyznawana dla osób i rodzin, powinna pomóc przezwyciężyć trudną sytuację życiową w jakiej znajdują się osoby pomoc tą otrzymujący. Dlatego ważnym jest, aby pomoc ta nie była zbyt duża, ponieważ osłabia ona motywację do samodzielnego i aktywnego działania. Ponadto utrwala postawę bierności i roszczeniowości. Niektórzy przedstawiciele doktryny postulują, aby „pomoc społeczna koncentrowała się na takiej działalności, która podnosiłaby umiejętności korzystających z pomocy, zwiększając tym samym ich możliwości na rynku pracy”. ⁵⁷

---

⁵⁶ Tamże, s. 29 – 30.

⁵⁷ Zalewski D., Rola instytucji pomocy społecznej w przeciwdziałaniu procesowi marginalizacji społecznej.

Celem pomocy społecznej są także działania profilaktyczne, a więc pracy socjalnej, w celu zapobiegania powstawaniu marginalizacji osób i rodzin. Jest to najtrudniejsze działanie pracowników socjalnych. Wymaga od nich większego profesjonalizmu oraz szerokiego współdziałania instytucji pomocy społecznej z innymi podmiotami np. policją, sądem, ośrodkiem zdrowia, szkołą, kościołem.

Przyczyna i okoliczności, w których udziela się pomocy decydują o jej rodzaju i formie. Pomoc może być udzielona w formie finansowej, rzeczowej, a także w naturze (pomoc pieniężna i niepieniężna). Do tych form pomocy beneficjenci muszą spełnić wymienione w ustawie kryteria tj. kryterium dochodowe wraz z czynnikiem kwalifikującym do uzyskania pomocy, czyli dysfunkcja.

Wśród obecnych form pomocy pieniężnej z mocy ustawy o pomocy społecznej dominują zasiłki pieniężne. Najpowszechniejszymi formami pomocy dla osób bezrobotnych są zasiłki: celowy i okresowy oraz zasiłek specjalny celowy.

Warunkiem przyznania zasiłku celowego jest spełnienie kryterium dochodowego zapisanego w ustawie o pomocy społecznej. „Zasiłek celowy jest świadczeniem fakultatywnym tj. uzależnionym wyłącznie od uznania administracyjnego”.⁵⁸ Podstawą przyznania zasiłku celowego jest „zaspokojenie niezbędnej potrzeby bytowej, przez którą należy rozumieć potrzebę życia codziennego, w szczególności pokrycie części lub całości kosztów zakupu żywności, leków i leczenia, opału, odzieży, niezbędnych przedmiotów użytku domowego, drobnych remontów i napraw w mieszkaniu, a także kosztów pogrzebu. Wyliczenie to ma charakter jedynie przykładowy, bowiem mogą zaistnieć inne okoliczności uzasadniające przyznanie tego

---

Polityka społeczna 1999, nr 11 – 12, s. 25.

⁵⁸ Borkowski Ł., Krajewski R., Szymański S., Komentarz do ustawy o pomocy społecznej. Kutno 2007, s. 78.

świadczenia.”⁵⁹

„Ustawodawca nie wskazał w jakiej formie powinien być przyznany zasiłek celowy, dlatego też świadczenie to może być przyznane zarówno w formie pieniężnej jak i rzeczowej”.⁶⁰

Natomiast „zasiłek okresowy przeznaczony jest dla osób i rodzin bez dochodów lub o dochodach niższych niż ustawowe kryterium oraz zasobach nie wystarczających na zaspokojenie niezbędnych potrzeb życiowych. W pierwszej kolejności przysługuje on ze względu na długotrwałą chorobę, niepełnosprawność, bezrobocie, brak świadczeń z ubezpieczenia społecznego.”

⁶¹ „Zasiłek okresowy przysługuje osobie samotnie gospodarującej, jeżeli jej dochód jest niższy od kryterium dochodowego, a także rodzinie, której dochód jest niższy od kryterium dochodowego rodziny.”⁶²

„Zasiłek ten nie może przekroczyć kwoty 418 zł., ale też nie może być niższy niż 50% różnicy między kryterium dochodowym, a dochodem osoby potrzebującej.”⁶³

„Zasiłek okresowy jest świadczeniem obligatoryjnym.”⁶⁴

Kwestia ta jest istotna, ponieważ stanowi novum w nowej ustawie o pomocy społecznej z dnia 12.03.2004 r.. W poprzedniej ustawie z dnia 29.11.1990 r. zasiłek okresowy był świadczeniem fakultatywnym, czyli uznaniowym i nieobowiązkowym. „Obecnie tylko okres na jaki jest przyznawany zasiłek okresowy, uzależniony jest od uznania administracyjnego, a ustala go ośrodek pomocy społecznej na podstawie okoliczności sprawy”.⁶⁵

Pomoc społeczna polega również na pracy socjalnej. Do tej formy pomocy klient nie musi spełniać żadnych kryteriów, udzielana jest ona bez względu na osiągnięty dochód osoby lub rodziny. Jest to jedno ze świadczeń niepieniężnych pomocy społecznej. Praca socjalna świadczona jest jednak najczęściej dla osób i rodzin spełniających ustawowe kryterium dochodowe

---

⁵⁹ Tamże, s. 78.

⁶⁰ Tamże, s. 79.

⁶¹ Tamże, s. 77.

⁶² Tamże, s. 77.

⁶³ Tamże, s. 77.

⁶⁴ Tamże, s. 77.

⁶⁵ Tamże, s. 77.

i korzystających jednocześnie ze świadczeń pieniężnych i niepieniężnych pomocy społecznej.

„Praca socjalna świadczona jest na rzecz poprawy funkcjonowania osób i rodzin w ich środowisku społecznym. Praca socjalna prowadzona jest:

- 1) z osobami i rodzinami w celu rozwinięcia lub wzmocnienia ich aktywności i samodzielności życiowej;
- 2) ze społecznością lokalną w celu zapewnienia współpracy i koordynacji działań instytucji i organizacji istotnych dla zaspokojenia potrzeb członków społeczności”.⁶⁶ „Praca socjalna może być prowadzona w oparciu o kontrakt socjalny”.⁶⁷ „W pracy socjalnej wykorzystuje się właściwe tej działalności metody i techniki, stosowane z poszanowaniem godności osoby i jej prawa do samostanowienia”.⁶⁸

„Praca socjalna jest działalnością o charakterze pomocowym. Podstawowym jej celem jest niesienie pomocy ludziom w bardzo różnych sytuacjach, nie tylko w trudnościach materialnych, ale także psychicznych, emocjonalnych i duchowych”.⁶⁹ Zakres pracy socjalnej jest aktualnie bardzo szeroki, od pomocy doraźnej do długofalowej. Z tego powodu formy pracy socjalnej są również bardzo zróżnicowane.

„W ostatnich latach jednakże coraz częściej mówi się jeszcze o jednej podstawowej metodzie pracy socjalnej, a mianowicie rozwiązywaniu problemów w dostarczaniu świadczeń socjalnych. Problem sprowadza się w tym przypadku do kwestii administrowania świadczeniami socjalnymi. Procesy administrowania w pracy socjalnej są o tyle istotne, że zadaniem ich jest urzeczywistnianie polityki społecznej, przekształcanie jej zamierzeń i założeń w konkretne świadczenia socjalne”.⁷⁰

---

⁶⁶ Tamże, s. 86.

⁶⁷ Tamże, s. 86.

⁶⁸ Tamże, s. 86

⁶⁹ Kamiński T., Praca socjalna i charytatywna, s. 34.

⁷⁰ Tamże, s. 47 – 48.

Kolejną ważną kwestią w pracy socjalnej z osobami bezrobotnymi jest zmiana mentalności osób bezrobotnych. Część osób bezrobotnych, po utracie pracy przez wiele lat objęte było pomocą finansową przez ośrodek pomocy społecznej. Praktycznie osoby bezrobotne nie musiały spełniać żadnych wymogów, wykazywać własnej inwencji, inicjatywy i aktywności, aby otrzymać pomoc finansową z ośrodka pomocy społecznej. Wytworzyła się z nich postawa roszczeniowa. Ludzie ci uważają, że „im się należy od państwa”, „państwo powinno im zabezpieczyć przetrwanie bez ich aktywności na rynku pracy”.

Bezrobocie determinują różne uwarunkowania np. obiektywne czynniki zewnętrzne, ale także postawy samych bezrobotnych, którzy nabyli już nawyków bierności w aktywności zawodowej, zniechęcenia, apatii, a często nawet unikania nie tylko ze szkoleń i kursów, ale nawet przyjęcia oferty pracy. W celu wyeliminowania takich destrukcyjnych zachowań oraz wzmożenia motywacji i aktywności osób bezrobotnych poprzez udzielenie im pomocy w formie zatrudnienia, na mocy „Rozporządzenia Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 25 października 2005 r. w sprawie trybu organizowania prac społecznie użytecznych”.⁷¹

Prace społecznie użyteczne organizowane są przez gminę w jednostkach pomocy społecznej oraz innych instytucjach zajmujących się pomocą społeczną i charytatywną. Celem pomocy niniejszych jednostek jest udzielenie wsparcia społeczności lokalnej gmin oraz wykonywanie prac społecznie użytecznych, przez osoby długotrwale bezrobotne na rzecz tychże społeczności.

Czas pracy bezrobotnego w ramach wykonywania prac społecznie użytecznych wynosi 10 godzin tygodniowo. Stawka otrzymywanego świadczenia przez bezrobotnego za wykonywanie prac społecznie użytecznych

---

⁷¹ Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 25 października 2005 r. w sprawie trybu organizowania prac społecznie użytecznych (Dz.U. z 2005 r. Nr 210, poz.1745).

nie może być niższa niż 6 zł. za godzinę pracy. Świadczenia bezrobotny ma wypłacane z dołu, w okresach miesięcznych.

Bezrobotny skierowany do prac społecznie użytecznych ma bezwzględny obowiązek przestrzegania przepisów bezpieczeństwa pracy oraz dyscypliny pracy.

W przypadku nie zgłoszenia się do pracy bezrobotnego, nie podjęcia przydzielonej pracy, samowolnego opuszczenia miejsca pracy lub naruszenia porządku i dyscypliny pracy, podmiot, w którym organizowane są prace społecznie użyteczne ma obowiązek zawiadomienia o tych faktach starostę powiatowego oraz kierownika ośrodka pomocy społecznej. Jeżeli bezrobotny zostanie skreślony z listy osób bezrobotnych skierowanych do wykonywania prac społecznie użytecznych może zostać również wyeliminowany z korzystania z pomocy finansowej ośrodka pomocy społecznej.

W celu pomocy osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym oraz wykluczonym społecznie, w szczególności osobom bezdomnym, bezrobotnym, osobom uzależnionym, chorym psychicznie, więźniom po odbyciu kary i opuszczeniu więzień oraz uchodźcom powołana została „Ustawa o zatrudnieniu socjalnym z dnia 13 czerwca 2003r.”.⁷² Ustawa ta weszła w życie z dniem 14 sierpnia 2003 r. Jest ona aktem prawnym z pogranicza prawa pracy i prawa pomocy społecznej. Na mocy tej ustawy „zatrudnienie socjalne skierowane jest do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, które własnym staraniem nie mogą zaspokoić swoich podstawowych potrzeb życiowych i znajdują się w sytuacji powodującej ubóstwo oraz uniemożliwiającej lub ograniczającej uczestnictwo w życiu zawodowym, społecznym i rodzinnym”.⁷³ Osoby ubiegające się o zatrudnienie socjalne nie muszą spełniać kryterium dochodowego zapisanego w ustawie o pomocy społecznej. Natomiast w ustawie o zatrudnieniu socjalnym istnieje zapis, że

---

⁷² Ustawa o zatrudnieniu socjalnym z dnia 13 czerwca 2003 r. (Dz.U. z 2003 r., nr 122, poz. 1143).

⁷³ Sierpowska I., Prawo pomocy społecznej. Kraków, 2007, s. 225.

pomoc ta adresowana jest do osób znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej i życiowej, której sami nie są w stanie przezwyciężyć. Celem zatrudnienia socjalnego jest zapobieganie zwiększającemu się procesowi marginalizacji społecznej. Osiągnięcie tego celu ma odbywać się przy pomocy stosowania reintegracji społecznej i zawodowej. Osoby ubiegające się o zatrudnienie socjalne muszą jednak spełnić postawione im wymogi np. osoby bezdomne muszą realizować indywidualny program wychodzenia z bezdomności. Osoby uzależnione od alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych muszą zakończyć leczenie odwykowe w warunkach stacjonarnych. Natomiast osoby bezrobotne muszą posiadać status osoby długotrwale bezrobotnej, tzn. być zarejestrowane w powiatowym urzędzie pracy w ostatnich 2 latach, łącznie przez okres 12 miesięcy (z wyłączeniem okresu stażu i przygotowania zawodowego).

„Zatrudnienie to realizowane jest poprzez organizowanie zajęć przez centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej oraz w postaci zatrudnienia wspieranego”.⁷⁴ Realizowane w centrach integracji społecznej zajęcia tzw. reintegracji zawodowej i społecznej mają na celu wykształcenie u uczestników odpowiednich postaw np. do pełnienia ról społecznych, uczestniczenia w życiu społecznym (reintegracja społeczna) oraz odbudowanie zdolności do samodzielnego świadczenia pracy (reintegracja zawodowa). „Centrum świadczy usługi dotyczące nabywania umiejętności zawodowych, przyuczenia do zawodu oraz przekwalifikowania. Zajmuje się nauką planowania życia, przybliża możliwości uzyskania własnych dochodów poprzez zatrudnienie czy działalność gospodarczą, uczy racjonalnego gospodarowania zasobami pieniężnymi”.⁷⁵ Działalność centrum jest działalnością gospodarczą, wytwórczą, handlową, usługową. Nie może natomiast wytwarzać i handlować wyrobami tytoniowymi, alkoholowymi oraz metalami szlachetnymi.

---

⁷⁴ Tamże, s. 225 – 226.

⁷⁵ Tamże, s. 226.

Osoby, które pragną kontynuować zatrudnienie socjalne kierowane są do centrum integracji społecznej, na ich wniosek ich , wniosek ustawowego przedstawiciela lub za jego zgodą, albo na wniosek instytucji np. powiatowego urzędu pracy, ośrodka pomocy społecznej, powiatowego centrum pomocy rodzinie, zakładów lecznictwa odwykowego oraz organizacji pozarządowych. Skierowanie do centrum integracji społecznej poprzedzone jest przeprowadzeniem wywiadu środowiskowego i pozytywnym zaopiniowaniem przez pracownika socjalnego w miejscu zamieszkania lub pobytu osoby zainteresowanej. Pracownik socjalny realizuje w centrum integracji społecznej z osobą zainteresowaną indywidualny program zatrudnienia socjalnego. Uczestnik realizacji programu reintegracji zawodowej i społecznej nie może lekceważyć ustaleń poczynionych z pracownikiem socjalnym. W przypadku ich nieprzestrzegania i lekceważenia istnieje możliwość zaprzestania realizacji programu. Przerwanie realizacji programu reintegracji zawodowej i społecznej eliminuje także uczestnika z listy świadczeniobiorców ośrodka pomocy społecznej. Program ten jest bardzo zbliżony do indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności czy programu usamodzielniania. Indywidualne programy socjalne mają wiele zalet. Pozwalają np. usystematyzować oczekiwania zarówno uczestnika jak i pracownika socjalnego, wyznaczyć cele i sposoby przeciwdziałania wykluczeniu czy marginalizacji społecznej osoby. Ponadto u osoby otrzymującej świadczenia wyzwala aktywność, uczy współdziałania z instytucjami i osobami udzielającymi tej pomocy. Zajęcia w centrum integracji społecznej, po okresie tzw. próbnym (który wynosi jeden miesiąc) mogą trwać do jedenastu miesięcy. Dzienny czas pobytu uczestnika w centrum nie może być dłuższy niż 6 godzin dziennie. Uczestnik w dniu pobytu w centrum otrzymuje jeden posiłek dziennie. Świadczenie integracyjne wynosi 50% zasiłku dla bezrobotnych w okresie próbnym i 80% zasiłku dla bezrobotnych w okresie realizacji zajęć reintegracji społecznej i zawodowej.

Kolejną formą pomocy zatrudnienia dla osób bezrobotnych są spółdzielnie socjalne. Spółdzielnie socjalne mają umocowanie prawne w „Ustawie o spółdzielniach socjalnych z dnia 27 kwietnia 2006 r.”.⁷⁶

„Przedmiotem działalności takiej spółdzielni jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa w oparciu o osobistą pracę członków. Celem spółdzielni socjalnych jest podejmowanie działań na rzecz społecznej i zawodowej reintegracji jej członków. Cele te spółdzielnia realizuje w ramach działalności gospodarczej, a ponadto spółdzielnia może prowadzić działalność społeczną i oświatowo – kulturalną na rzecz swoich członków oraz ich środowiska lokalnego, a także działalność społecznie użyteczną z sferze zadań publicznych”.⁷⁷

Spółdzielnia socjalna liczy nie mniej niż 5 i nie więcej niż 50 członków wywodzących się z osób bezrobotnych lub niepełnosprawnych. Może także powstać z przekształcenia spółdzielni inwalidów lub osób niewidomych. Członkami spółdzielni socjalnej mogą także być inni członkowie, jeżeli praca na rzecz spółdzielni wymaga specjalistycznych kwalifikacji, a członkowie spółdzielni socjalnej jej nie mają. Jednak liczba tych osób może kształtować się tylko do 20% ogólnej liczby członków spółdzielni. W przypadku przekroczenia tego limitu, w czasie trwającym 3 miesiące, stanowi to podstawę do postawienia spółdzielni w stan likwidacji. „Członkowstwo w spółdzielni socjalnej mogą nabyć organizacje pozarządowe oraz gminne osoby prawne, których statutowym zadaniem jest działanie na rzecz reintegracji społecznej i zawodowej mieszkańców gminy. Spółdzielnie socjalne podlegają wpisowi do Krajowego Rejestru Sądowego”.⁷⁸

Inną formą zatrudnienia socjalnego są kluby integracji społecznej oraz roboty publiczne. „Organizacją tych form pomocy mogą zajmować się

---

⁷⁶ Ustawa o spółdzielniach socjalnych z dnia 27 kwietnia 2006 r. (Dz.U. z 2006, nr 94, poz. 651).

⁷⁷ Sierpowska I., Prawo pomocy społecznej. Kraków 2007., S. 228.

⁷⁸ Tamże, s. 228.

gminy, ośrodki pomocy społecznej oraz organizacje rządowe prowadzące reintegrację zawodową i społeczną”.⁷⁹

Kluby integracji społecznej organizują programy zatrudnienia tymczasowego, których celem jest pomoc w znalezieniu pracy lub możliwości świadczenia usług na podstawie przygotowania do podjęcia zatrudnienia lub umów cywilno – prawnych np. umowa – zlecenie, umowa o dzieło. Kluby organizują dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym działania terapeutyczne i samopomocowe. W szczególności prowadzą poradnictwo prawne i działalność samopomocową w zakresie zatrudnienia, spraw mieszkaniowych i socjalnych. Uczestnictwo w klubach integracji społecznej jest dobrowolne.

Natomiast roboty publiczne mogą być organizowane przez jednostki samorządu terytorialnego tj. samorządy gminne, organizacje pozarządowe zajmujące się statutowo ochroną środowiska, kulturą, oświatą, kulturą fizyczną, opieką zdrowotną, bezrobociem oraz pomocą społeczną, a także spółki wodne i ich związki, jeżeli prace te są finansowane lub dofinansowywane ze środków samorządu terytorialnego, budżetu państwa, funduszy celowych, organizacji pozarządowych, spółek wodnych i ich związków.

Do robót publicznych mogą być skierowane osoby:

- długotrwale bezrobotne,
- osoby bezrobotne powyżej 50 roku życia,
- osoby bezrobotne bez kwalifikacji zawodowych, bez doświadczenia lub bez wykształcenia co najmniej średniego,
- osoby bezrobotne samotnie wychowujące dziecko do 18 roku życia,
- osoby bezrobotne, które po odbyciu kary pozbawienia wolności nie podjęły zatrudnienia,
- osoby bezrobotne niepełnosprawne.

---

⁷⁹ Tamże, s. 228.

Osoby bezrobotne mogą być zatrudnione w ramach robót publicznych, w okresie do 6 lub do 12 miesięcy.

Organizator robót publicznych może otrzymać refundację części poniesionych kosztów w związku z zatrudnianiem osób bezrobotnych tj. na wynagrodzenia, nagrody, składki na ubezpieczenie społeczne, jednak dopiero po uprzednim podpisaniu umowy cywilno – prawnej pomiędzy organizatorem robót publicznych a powiatowym urzędem pracy. Koszty refundacji uzależnione są od okresu zatrudnienia osób bezrobotnych w ramach robót publicznych.

Zatrudnienie socjalne, jak i spółdzielnie socjalne, a także roboty publiczne znajdują zastosowanie w sytuacjach wystąpienia wysokiego wskaźnika stopy bezrobocia. Idea zatrudnienia socjalnego, spółdzielni socjalnych i robót publicznych stanowi raczej ideę pomocy społecznej dla osób bezrobotnych.

Aktualnie praca socjalna wobec osób bezrobotnych musi skoncentrować się na zmianie postaw osób bezrobotnych z postaw roszczeniowych, wyczekujących, do rozpoznania własnych możliwości na rynku pracy i działania ukierunkowanego na konkretny cel usamodzielnienia się. Należy dążyć do zwiększenia aktywności edukacyjnej i zawodowej osób bezrobotnych poprzez przekwalifikowanie zawodowe, doszkalać oraz kształcenie ustawiczne, przez całe życie zgodnie z zapotrzebowaniem na rynku pracy.

Osoby bezrobotne są często odbierane przez otoczenie jako osoby mało zdyscyplinowane, mało pracowite, niekompetentne, mało aktywne, roszczeniowe, mało zdolne do podejmowania wysiłków i starań w celu znalezienia pracy. Praca socjalna z osobami bezrobotnymi musi wzmocnić ich osobowość, samoocenę i wiarę we własne możliwości znalezienia pracy i utrzymania się na rynku pracy. Bardzo ważnym wyznacznikiem pracy socjalnej z osobami bezrobotnymi jest wzmocnienie ich kompetencji

emocjonalnych np. zdolności motywowania, kierowania własnymi emocjami. Im szybcie i bardziej osoby bezrobotne podwyższą swoje umiejętności zawodowe i osobowe, tym szybciej powrócą na rynek pracy. Jest to jednak długa i mozolna praca, która nie zawsze gwarantuje uzyskanie pozytywnych efektów. Część z osób bezrobotnych jest już zrażonych kolejnymi niepowodzeniami poszukiwania pracy. Może to doprowadzić do ich zniechęcenia, apatii i depresji oraz całkowitego wypadnięcia z rynku pracy, co w efekcie końcowym doprowadzi do wykluczenia społecznego tych osób bezrobotnych.

Bibliografia:

1. Banaszak – Dankowska H., Bąbska B., Dunajska A i inni, Praca socjalna w środowisku lokalnym, Warszawa 2007.
2. Beskid L., Poczucie zagrożenia biedą, „Polityka Społeczna” 1992, nr 1.
3. Bezrobocie a dyktatura monetariatu. Rozmowa z profesorem S. Kurowskim, „Słowo Dziennik Katolicki” 1993, nr 111.
4. Borkowski Ł., Krajewski R., Szymański S., Komentarz do ustawy o pomocy społecznej, Kutno 2007.
5. Ciechońska M. Próby walki z bezrobociem w Polsce międzywojennej, PWE, Warszawa 1965.
6. Górski K., Słownik bezrobotnego, „Spotkania” 1992, nr 27.
7. Jończyk J., Prawo zabezpieczenia społecznego, Kraków 2001.
8. Kamiński T., Praca socjalna i charytatywna, UKSW, Warszawa 2005.
9. Koptas G., Społeczno – psychologiczne następstwa bezrobocia, „Polityka Społeczna” 1992, nr 1.

10. Mielonek K., Bezrobocie – pojęcia podstawowe, „Rynek Pracy” 1994, nr 11 – 12.
11. Oleksyn T., Bezrobocie w Polsce – przyczyny, specyfika, przeciwdziałanie, „Studia i Materiały” 1991, z.8.
12. Osmańczyk E.J., Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych. Warszawa 1986, WP.
13. Ossowski R., Psychologiczne i socjologiczne aspekty pracy zawodowej i bezrobocie w okresie przemian, „Szkoła Zawodowa” 1993, nr 7.
14. Piotrowski A., Wykład z ekonomii – bezrobocie, „Życie Gospodarcze” 1994, nr 17.
15. Polityka społeczna. Materiały do studiowania (red.) Rajkiewicz A., Supińska J., Księżopolski M., Katowice 1998.
16. Polok P., Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Katowicach wobec zjawiska bezrobocia, „Praca Socjalna”, nr 1,
17. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 marca 2005 r. w sprawie wzoru kontraktu socjalnego (Dz.U. z 2005, nr 42, poz. 409.
18. Rozporządzenia Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 25 października 2005 r. w sprawie trybu organizowania prac społecznie użytecznych, (Dz.U. z 2005 r., nr 210, poz. 1745.
19. Sierpowska I., Prawo pomocy społecznej, Kraków 2007.
20. Skrzypacz A., Wykład z ekonomii, „Życie Gospodarcze, 1994, nr 10.

21. Szyłko – Skoczny M., Społeczne skutki bezrobocia w wymiarze lokalnym, (w) Zwalczenie długotrwałego bezrobocia w Polsce. Raport, Warszawa Europejska Fundacja Poprawy Warunków Życia i Pracy F. Eberta, 1992.
22. Tomaszewski T., Bezrobocie jako zagadnienie psychologiczne, Lwów 1938.
23. Ustawa o zatrudnieniu socjalnym z dnia 13 czerwca 2003 r. (Dz.U. z 2003, nr 122, poz. 1143. z późn. zm.
24. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2004 r., nr 64, poz. 593 z późn.zm.
25. Ustawa o spółdzielniach socjalnych z dnia 27 kwietnia 2006 r. (Dz.U. z 2006 r., nr 94, poz. 651.
26. Wódz J., Bezrobocie w opiniach bezrobotnych, „Polityka Społeczna” 1992, nr 5 – 6.
27. Zalewski D., Rola instytucji pomocy społecznej w przeciwdziałaniu procesowi marginalizacji społecznej, „Polityka Społeczna, 1999, nr 11 – 12.

Temat nr 10.

Bezdomność, jej rodzaje i skutki.

Temat nr 11.

Polityka społeczna i pomoc społeczna wobec problemu bezdomności.

1. Zdefiniowanie zjawiska bezdomności i osoby bezdomnej.

W polskiej literaturze naukowej i publicystyce niewiele miejsca zostało dotychczas poświęcone zjawisku bezdomności. Brak jest jednej, powszechnie uznawanej definicji bezdomności. Tak więc określenie zjawiska bezdomności oraz zdefiniowanie osoby bezdomnej jest niezwykle kłopotliwe. „Można ją wszakże rozpatrywać jako element sytuacji życiowej konkretnej osoby, jako zjawisko społeczne, przejaw patologii, a także jako trudny problem społeczny” (nr 13, s. 433). „Różnorodność ta spowodowana jest złożonością samego problemu, który ma podstawy i uwarunkowania znacznie głębsze, niż tylko społeczne. Łączy się bowiem z antropologią, która wskazuje nie tyle na sam fenomen bezdomności, ile na problem osoby bezdomnej” (nr 2, s.123).

W Wielkiej Encyklopedii PWN bezdomność określana jest „jako zjawisko społeczne, polegające na braku domu lub miejsca stałego pobytu gwarantującego jednostce lub rodzinie poczucia bezpieczeństwa, zapewniającego schronienie przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi oraz zaspokojenie podstawowych potrzeb na poziomie uznawanym w danym społeczeństwie za wystarczający” (nr 17, s 508).

Andrzej Przymeński bezdomność określa „jako sytuację osób, które w danym czasie nie posiadają i własnym staraniem nie mogą sobie zapewnić takiego schronienia, które mogłyby uważać za swoje i które spełniałoby minimalne warunki pozwalające uznać je za pomieszczenie mieszkalne” (nr 14). Mniej precyzyjną oraz krótszą definicję bezdomności podaje Michał Porowski. Według niego bezdomność „jest to względnie trwała sytuacja

człowieka pozbawionego dachu nad głową albo nieposiadającego własnego mieszkania” (nr 13, s.434). Tadeusz Kamiński uważa natomiast, że bezdomność „to taka sytuacja życiowa, w której występuje zanegowanie jednego z najbardziej fundamentalnych praw osoby ludzkiej, prawo do posiadania trwałego i bezpiecznego miejsca egzystencji, miejsca, które daje poczucie bezpieczeństwa i stanowi podstawę realizacji człowieka do życia we wspólnocie” (nr 3, s. 14).

Z definicją osoby bezdomnej spotykamy się w Ustawie o pomocy społecznej z dnia 29 listopada 1990 r., która została znowelizowana w dniu 12 marca 2004 r. Zgodnie z zapisami tej ustawy osoba bezdomna to: „osoba niezamieszkująca w lokalu mieszkalnym w rozumieniu przepisów o ochronie praw lokatorów i mieszkaniowym zasobie gminy i niezameldowana na pobyt stały w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności i dowodach osobistych, a także osoba niezamieszkująca w lokalu mieszkalnym i zameldowana na pobyt stały w lokalu, w którym nie ma możliwości zamieszkania” (nr 16).

Niestety, jak podkreśla wielu badaczy tego zjawiska bezdomność jest przede wszystkim zjawiskiem społecznym. Nie podaje się ono opisowi w kategoriach czysto prawniczych. Ani formalne prawo do zamieszkania w danym konkretnym lokalu, ani brak tego prawa nie są jedynym wyznacznikiem w kwestii bezdomności. Czasami zdarzają się sytuacje, że osoba posiada zameldowanie na pobyt stały w konkretnym lokalu mieszkalnym jednak z powodu np. konfliktów rodzinnych nie może faktycznie w lokalu tym zamieszkiwać lub zdecydowanie odwrotna sytuacja tj. osoba mieszka w konkretnym lokalu, mimo iż nie posiada formalnego prawa do zamieszkiwania w nim (brak posiadania prawa własności lub przydziału lokalu) oraz brak zameldowania w mieszkaniu na pobyt stały lub tymczasowy.

2. Rodzaje bezdomności.

Dokonując analizy literatury przedmiotu dotyczącej bezdomności „**można określić bezdomność jako względnie trwałą sytuację człowieka pozbawionego dachu nad głową albo nie posiadającego własnego mieszkania**” (nr 13, s. 434).

Michał Porowski na podstawie genetycznego podłoża bezdomności dzieli ją na : bezdomność z wyboru i bezdomność z konieczności. Według niego **bezdomność**

z wyboru „jest następstwem opcji powziętej zgodnie z indywidualnymi preferencjami”

(nr 13, s. 343). Natomiast **bezdomność z konieczności** „dotyka człowieka wbrew jego woli, potrzebom i aspiracjom, jest odczuwana jako stan frustrującej deprivacji ze wszystkimi tego konsekwencjami psychicznymi i traktowana jako wyraz upośledzenia społecznego czy dyskryminacji” (nr 13, s. 434).

Na podstawie sytuacji faktycznej i stosunku do niej autor ten wyróżnia bezdomność sensu stricto i bezdomność sensu largo. „ **Bezdomność sensu stricte** (nazywana również rzeczywistą bądź jawną) oznacza brak własnego mieszkania i jednocześnie jakiegokolwiek innego, możliwie stałego, choćby zastępczo traktowanego schronienia przeznaczonego i jakoś przystosowanego do zamieszkania” (nr 13, s. 434). Tu osoby bezdomne na skutek różnych trudnych zdarzeń losowych lub własnego wyboru wiodą tułaczy tryb życia, reprezentując różnego rodzaju nawarstwienie zaburzeń psychosomatycznych i dewiacyjnych przy ich autentycznej lub pozornej akceptacji. „**Bezdomność sensu largo** (nazywana również utajoną bądź społeczną) opiera się na ocenie posiadanego lokum jako nie spełniającego kryteriów mieszkania ze względu na jaskrawe odstępstwo od minimalnych standardów mieszkaniowych albo ze względu na kulturowo usprawiedliwione aspiracje” (nr 13, s.434). Ten rodzaj bezdomności jest charakterystyczny dla mieszkańców zamieszkujących w

slumsach, ruderach, kwaterach zastępczych oraz pensjonariuszy różnego rodzaju instytucji opieki społecznej oraz osób pozbawionych możliwości (czasami wbrew własnej woli) prowadzenia samodzielnego gospodarstwa domowego.

Natomiast Jerzy Marszałkiewicz bezdomnych dzieli na dwie inne kategorie: bezdomnych aktualnych i bezdomnych potencjalnych. „**Bezdomni aktualni** są to ludzie nie mający dachu nad głową, którzy od rana do wieczora myślą, gdzie można by znaleźć schronienie na noc” (nr 6). „**Bezdomni potencjalni** są to ludzie nie posiadający własnego mieszkania, chwilowo gdzieś wegetujący, ale w każdej chwili mogący utracić dach nad głową” (nr 6). Są to osoby bezdomne przebywające w zakładach karnych, w szpitalach (ciężko i przewlekłe chore), w noclegowniach (alkoholicy i narkomanii), w miejscach wykonywania prac sezonowych, budowlanych lub ogrodniczo – rolnych lub przebywające chwilowo na stacjach lub melinach.

Mimo różnie interpretowanych definicji bezdomności można wyróżnić następujące jej rodzaje:

„- bezdomność całkowita (przymusowa) – przejawia się tym, że człowiek nie posiada żadnego stałego lokum z przyczyn od niego niezależnych

- bezdomność częściowa charakteryzuje ludzi, którzy nie mogą, bądź nie chcą przebywać w przysługującym im lokum;

- bezdomność czasowa (incydentalna) – dotyka ludzi tylko na określony czas;

- bezdomność z wyboru- decyduje się na nią człowiek z własnego wyboru”(nr12, s. 83 – 84).

3. Przyczyny bezdomności.

Wśród przyczyn bezdomności jako zjawiska najczęściej wymieniane są różnego rodzaju patologie społeczne, dysfunkcjonalność rodziny, bezrobocie szczególnie długotrwałe, ubóstwo, przewlekłe choroby, w tym choroby psychiczne oraz demoralizacja.

Magdalena Gościńiewicz przy zastosowaniu przyczyn, jako kryterium podziału wyróżnia bezdomność:

- „dobrowolną, będącą wynikiem wyboru takiego właśnie stylu życia;
- spowodowaną przyczynami obiektywnymi – niezależnymi od człowieka;
- bezdomność będącą wynikiem rozwoju cywilizacyjnego” (nr 2, s. 126).

Bezdomność dobrowolna wynika z dobrowolnie wybranego i stosowanego stylu życia. Osoby są wolne, prowadzą tułaczy, często żebraczy tryb życia. Nie podporządkują się nikomu i niczemu. Najczęściej dotknięci są w skrajnej postaci różnorodnymi sprzężonymi i indywidualnymi rodzajami patologii społecznych jak: alkoholizm, narkomania, przestępczość, prostytutka, rozpad więzi rodzinnych tj. samotne matki, porzuceni starzy rodzice i dzieci, włóczęgostwo, żebractwo, przewlekłe choroby na choroby nieuleczalne, AIDS i choroby psychiczne, niepełnosprawni tj. niedołążni starcy i z upośledzeniem umysłowym.

Natomiast bezdomność spowodowana przyczynami obiektywnymi jest niezależna od woli człowieka. Najczęściej w wyniku nagłego zdarzenia np. pożaru, powodzi, nieuregulowanych rodzinnych spraw majątkowych osoba lub rodzina traci dach nad głową. Z konieczności zostaje osobą bezdomną.

Kolejna bezdomność jest wynikiem rozwoju cywilizacji. Spowodowana jest przez procesy takie jak: „industrializacja, urbanizacja, redystrybucja władzy politycznej, dekolonizacja, wojny, rewolucje (...), który niewątpliwie pozostaje

w bliskim związku

z procesem globalizacji” (nr 2, s. 126). „Ten rodzaj bezdomności szczególnie nasila się w sytuacji postępującej pauperyzacji społeczeństwa, powodowanej recesją gospodarczą i towarzyszącym jej wzrostem bezrobocia” (nr 4, s. 20).

Klasyfikacji przyczyn bezdomności dokonał także Eugeniusz Moczuk. Przyczyny bezdomności łączy on z:

- „sytuacją społeczno-ekonomiczną kraju, w tym ze wzrostem bezrobocia, postępującą likwidacją hoteli robotniczych, brakiem miejsc w szpitalach, zakładach opiekuńczych, domach pomocy społecznej, brakiem opieki nad wychowankami domów dziecka po ukończeniu 18 lat, brakiem ośrodków dla nosicieli wirusa HIV;
- sytuacją prawną, polegającą na możliwości wyeksmitowania lokatora „donikąd” za długi i zaległości w opłatach czynszowych;
- patologiami (alkoholizm, przestępczość, odrzucenie lub brak opieki ze strony najbliższych, rozwód lub trwały rozpad więzi formalnych lub nieformalnych, prostytutka kobiet, przemoc w rodzinie);
- uwarunkowaniem natury socjopsychologicznej (świadomy wybór innego sposobu życia, odrzucenie obowiązującego systemu wartości);
- uwarunkowaniem osobowościowym (poczucie niższości, osamotnienia, wstydu czy przekonanie o złym świecie i ludziach).

Do przyczyn leżących po stronie samych bezdomnych autor zalicza:

- związane z zakłóconym procesem socjalizacji w grupach pierwotnych, w tym złe przygotowanie do samodzielnego życia, brak możliwości samodzielnego mieszkania, niemożność zamieszkania z najbliższymi po rozwodach, separacjach, powrotach z więzienia;
- związane z nieumiejętnością przystosowania się do sytuacji społeczno – ekonomicznej, w tym poddanie się przedmiotowemu traktowaniu przez pracodawców, brak możliwości zatrudnienia za godziwą pracę;

- związanie z nieprzystosowaniem się do sytuacji obyczajowo – kulturowej, w tym traktowanie współmałżonków jak własności, rozwody, brak poczucia odpowiedzialności za budżet rodzinny;

- związane z nadużywaniem alkoholu” (nr 11, s. 233).

Według Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej „bezdomność powodowana jest najczęściej wskutek:

- rozpadu rodziny - a więc zerwanie przez członków rodziny więzi formalnych, psychologicznych i społecznych, a w konsekwencji nie wypełnianie przez rodzinę jej podstawowych funkcji, związanych z odpowiedzialnością za los swoich członków,

- eksmisji - prawnego nakazu opuszczenia lokalu, spowodowanego zadłużeniem lokatorów z tytułu opłat za czynsz, lub innych przyczyn ekonomicznych,

a także wynikających z braku systemu wsparcia prawnego osób zagrożonych eksmisją, które nie potrafią bronić swoich interesów wobec osób trzecich lub instytucji państwa,

- opuszczenia zakładu karnego przy jednoczesnym braku możliwości powrotu do mieszkania lub uzyskania go w miejscu poprzedniego zamieszkania,

- braku możliwości uzyskania zatrudnienia,

- braku możliwości uzyskania stałych dochodów, lub ich niskiego poziomu,

- przemoc w rodzinie,

- uzależnienia, od alkoholu lub innych środków,

- braku schronienia w wyniku m.in. likwidacji hoteli pracowniczych, opuszczenia placówki opiekuńczo – wychowawczej, szpitala psychiatrycznego itd.”(nr 8, s. 3).

Współczesnym problemem w Polsce w zakresie bezdomności są bezdomni cudzoziemcy. Niektórzy z nich przyjeżdżają do Polski tylko na krótki czas, po czym wyjeżdżają dalej na zachód w celu osiedlenia się w krajach wysoko

rozwiniętych. Poważny problem stanowią natomiast cudzoziemcy zwani imigrantami, którzy decydują się na długotrwały pobyt w Polsce „wybierając przy tym żebraczo – koczowniczy tryb życia. Ludzie ci zasiedlają pustostany, dworce, parki, wysypiska śmieci, a całe dni spędzają na ulicach miast, często w sposób nachalny prosząc o jałmużnę” (nr 2, s. 128).

Z informacji przekazywanych przez organizacje pozarządowe, korzystające z dotacji Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej wynika, że wśród populacji osób bezdomnych wyraźnie zmianie ulega przekrój zawodowy i społeczny. Do placówek dla bezdomnych coraz częściej zgłaszają się osoby posiadające wykształcenie średnie i wyższe. Obniżeniu ulega wiek bezdomnych, w szczególności samotnych matek z dziećmi oraz narkomanów i nosicieli wirusa HIV. Jako współwystępujące z bezdomnością czynniki patologii społecznej najczęściej wymieniane są: alkoholizm, przestępczość, narkomania, dezintegracja rodziny, choroby psychiczne, upośledzenie umysłowe, przemoc w rodzinie, prostytutka, żebractwo, zespół nabytej bezradności, niepełnosprawność (kalectwo) i zaniedbane leczenie różnych chorób.

Trzeba jednak zaznaczyć, że niezwykle rzadko jedna jest tylko przyczyna stania się osobą bezdomną i tylko ta jedna przyczyna wyjaśnia sytuację osoby bezdomnej. Najczęściej są to przyczyny wzajemnie przeplatające się, które wzajemnie warunkują sytuację bytową osoby bezdomnej. Tezę taką podkreślają również inni badacze zjawiska bezdomności.

4. Rozmiary i charakterystyka zjawiska bezdomności w Polsce.

O randze bezdomności wśród problemów społecznych decydują nie tylko trudne do uchwycenia parametry ilościowe, ale również dynamika zjawiska i

zmiany

w strukturze populacji. Syntetyczne opracowania z dziedziny polityki społecznej podkreślają narastające tempo zjawiska, wykraczanie jego zasięgu poza grupy i środowiska tradycyjne kojarzone z bezdomnością. Z bezdomnością związane są też negatywne zjawiska takie jak: alkoholizm, narkomania, żebractwo, prostytutka, przestępczość, a także zagrożenia epidemiologiczne.

„Nie ma urzędowej statystyki bezdomnych ani wyczerpujących badań naukowych na ten temat. Wszelkie dane mają zatem charakter zaledwie orientacyjny i opierają się na rozeznaniu pracowników służb socjalnych, interpretacjach informacji pośrednich i wynikach badań nad różnymi, rodzajami patologii, w których bezdomność pojawia się jako cecha sytuacji życiowej badanych. Dotyczy to głównie alkoholików, osób opuszczających zakłady karne, pozamałżeńskiego macierzyństwa. Brak więc podstaw do rzetelnej i pełnej diagnozy” (nr 13, s. 438).

Istotnym problemem związanym z bezdomnością jest brak wiedzy na temat rzeczywistej liczby osób bezdomnych. Na podstawie różnych źródeł określa się, że jest ich od 30 nawet do 300 tysięcy. Jedynym miarodajnym źródłem wiedzy w tym zakresie jest liczba osób, którym formalnie udzielona została pomoc przez ośrodki pomocy społecznej. Liczba ta ulega okresowym zmianom, oscylując wokół wartości 30 tysięcy. „W 2002 roku liczba ta wynosiła 31.382 osoby” (nr 9).

„Natomiast ze sprawozdań nadsyłanych przez organizacje pozarządowe do Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, w związku z udzieloną dotacją na pomoc osobom bezdomnym wynika, że udzielają one pomocy dla około 80 – 130 tysiącom osób. Szacunkowe dane określające liczbę bezdomnych na 300 tysięcy osób pochodzą ze stowarzyszenia „MONAR”. Rozbieżności te mogą wynikać z faktu, iż wiele osób bezdomnych uzyskuje pomoc z kilku źródeł, co powiększa ogólną liczbę osób objętych pomocą. Nie wszyscy zgłaszający się po pomoc żywnościową i medyczną

i deklarujące się jako bezdomne są też sprawdzane” (nr 1, s. 13). „W dodatku bezdomni częściej niż inne grupy przemieszczają się po kraju, bądź nie korzystają z oferowanych oficjalnie form pomocy, co dodatkowo utrudnia ich ewidencję” (nr 7).

„Zmiany strukturalne w populacji bezdomnych budzą niepokój zarówno przez fakt poszerzania się w ten sposób zasięgu pauperyzacji, marginalizacji, bezradności jak i przez związek tego zjawiska z trudnymi do opanowania i bardzo dynamicznymi procesami społecznymi. Przyczyny bezdomności jako zjawiska społecznego związane są bowiem ze zmianami demograficznymi, trudno sterowalnymi, z ruchliwością społeczną, z recesją gospodarczą i sprzężonym z nią bezrobociem oraz ubożeniem społeczeństwa, z niedowładem polityki mieszkaniowej, który daje o sobie znać kryzysem taniego budownictwa, kurczeniem się komunalnych zasobów mieszkaniowych, wzrostem cen mieszkań czynszowych, brakiem lokali zastępczych, z redukcją nakładów budżetowych na pomoc społeczną, a w związku z tym z zawężeniem podmiotowego i przedmiotowego zakresu świadczeń socjalnych, niedostatkiem zakładów czasowego pobytu oraz instytucji ciągłej opieki nad osobami niezdolnymi do samodzielnego rozwiązania problemu mieszkaniowego; z dysfunkcjonalnością instytucji opiekuńczo – resocjalizacyjnych i karnych, które z reguły zaniedbują obowiązek opieki następczej (sierocińce, zakłady wychowawcze, poprawcze, więzienia). Do rzadkości dziś należy praktyka fundowania młodzieży przebywającej w tych zakładach książeczek mieszkaniowych albo wyszukiwanie skazanym kwater zastępczych” (nr 13, s. 436).

Niektórzy badacze zjawiska bezdomności podkreślają, iż istotą problemu jest niewydolność mechanizmów społecznych służących lokowaniu ludzi na lepiej czy gorzej zdefiniowanych pozycjach społecznych (szczególnie dotyczy to wychowanków domów dziecka, czy też byłych więźniów) oraz wsparcia społecznego ze strony najbliższego otoczenia (rodziny, lokalnej społeczności),

np. w przypadku osób starszych, schorowanych, doświadczających przemocy w rodzinie, bezrobotnych. Kazimierz Frieske zwraca uwagę na fakt, iż „marginalizujące efekty ekskluzji nasilają się zawsze wtedy, gdy maleje pula zasobów do podziału między członków ludzkiej wspólnoty; im ona jest mniejsza, tym ostrzejsze stają się kryteria konwencjonalnej „normalności” (nr 1, s. 11).

Michał Porowski stwierdza, że „naznaczony etykietą wykolejenia społecznego tryb życia tych ludzi istotnie utrudnia pomyślne rozwiązanie ich problemu. Decyduje o tym obiektywnie słabsza pozycja osób upośledzonych społecznie w kontaktach z instytucjami, a także opatrzone pojmowanie pomocy. Aczkolwiek o jej udzieleniu powinna przesądzać potrzeba, to jednak w rzeczywistości ocenę potrzeby pomocy zastępuje ocena przyczyn, które wywołały stan bezradności. Zamiast zatem rozstrzygać czy i jaka pomoc jest potrzebna, zastanawiamy się raczej nad tym, czy potrzebujący pomocy zasługuje na nią. W ten sposób moralna ocena powodu bezradności przenosi się niejako automatycznie na ocenę obowiązku pomocy, co rzecz jasna wyraźnie ogranicza szanse ludzi ze środowisk zmarginalizowanych” (nr 13, s. 436).

W Polsce od 1996 r. obchodzony jest co roku w dniu **14 kwietnia Dzień Ludzi Bezdomnych**. Istnienie tego święta zainicjował Marek Kotański twórca Stowarzyszenia MONAR i Ruchu Wychodzenia z bezdomności MARKOT. W to święto organizowane są różnorodne akcje pomocy ludziom bezdomnym oraz akcje informujące o problemie bezdomności. Celem tych akcji jest zwrócenie uwagi całego społeczeństwa na problemy ludzi bezdomnych, którzy bytują w dramatycznych warunkach, znoszą niewygodę i upokorzenia szukając zarazem gwarantowania realizacji zapisanych w różnego rodzaju aktach prawnych i deklaracjach praw m. in. prawa do mieszkania i godnych warunków egzystencji.

5. Pomoc dla osób bezdomnych w ramach systemu polityki społecznej i pomocy społecznej.

Przeciwdziałanie bezdomności i pomoc osobom bezdomnym jest konstytucyjnym zadaniem państwa na mocy artykułu 75 **KONSTYTUCJI RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ** z 1997 r., która **zobowiązuje władze publiczne do prowadzenia polityki sprzyjającej zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych obywateli, w szczególności zaś do przeciwdziałania bezdomności.** Zgodnie z artykułem 67 Konstytucji RP **obywatelowi pozbawionemu środków utrzymania, bezrobotnemu lub niezdolnemu do pracy przysługuje prawo do zabezpieczenia społecznego.**

Problem bezdomności w Polsce został uznany za bardzo poważny. W roku 2000,

w Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej opracowano resortowy Program „Bezdomność”, Celem tego programu były działania na rzecz zabezpieczenia potrzeb osób bezdomnych i zagrożonych bezdomnością oraz zapewnienie im podstawowych warunków egzystencji, szczególnie w trudnym okresie jesienno – zimowym. Program ten został zmodyfikowany i od 2006 r. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej realizuje program pt. „Powrót osób bezdomnych do społeczności” (nr 8, s. 1).

Rządowy Program „ Powrót osób bezdomnych do społeczeństwa” obejmuje swoim zakresem „wspieranie podmiotów świadczących usługi wobec osób bezdomnych z następującą strukturą działań:

Działania o charakterze profilaktycznym, zapobiegające utrwalaniu się i poszerzaniu zjawiska bezdomności (z uwzględnieniem niezbędnej profesjonalnej identyfikacji problemu i analizy towarzyszących bezdomności zagrożeń społecznych w środowisku lokalnym).

Działania o charakterze osłonowym zapobiegające degradacji biologicznej i społecznej osób bezdomnych z zastosowaniem standardowych rodzajów i

form świadczeń pomocy społecznej. Działania osłonowe są realizowane z wykorzystaniem dostępnych środków oraz podstawowych elementów pracy socjalnej. Jest to pierwszy etap procesu społecznego i ekonomicznego usamodzielnienia oraz integracji osób bezdomnych lub zagrożonych bezdomnością.

Działania o charakterze aktywizującym, tj. zmierzające do wyprowadzenia z bezdomności. Celem tych działań jest stymulowanie przedsięwzięć, które pozwolą aktywnie pomóc w wychodzeniu z bezdomności, w szczególności z wykorzystaniem takich narzędzi jak: *indywidualny program wychodzenia z bezdomności*, indywidualne programy zatrudnienia socjalnego oraz inne formy aktywnej pomocy”

(nr 10, s. 2).

Realizację Rządowego Programu „Powrót osób bezdomnych do społeczeństwa” Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej przekazało „do podmiotów uprawnionych, działających w obszarze pomocy i integracji społecznej, a w szczególności do:

a) organizacji pozarządowych prowadzących działalność w zakresie pomocy społecznej,

b) osób prawnych i jednostek organizacyjnych działających na podstawie przepisów

o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancji wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności w zakresie pomocy społecznej” (nr 10, s. 3).

W myśl postanowień ogólnych koncepcji Programu pt. „ Powrót osób bezdomnych do społeczności” realizacja programu zmierza do:

a) „po pierwsze, efektywniejszego wykorzystania istniejącego potencjału organizacyjno-ekonomicznego, działającego od lat na rzecz pomocy osobom bezdomnym. W tym miejscu chodzi między innymi o sieci takich placówek jak:

noclegownie, schroniska, domy dla bezdomnych, domy dla samotnych matek, banki żywności, warsztaty zawodowe, (...), hostele dla ofiar przemocy i w sytuacji kryzysowej, mieszkania readaptacyjne i chronione, a także placówki pomocy doraźnej, takie jak: ogrzewalnie, jadalnie, kuchnie dla ubogich, punkty pomocy medycznej, sanitarnej oraz rzeczowej, domy dziennego pobytu, świetlice, punkty porad prawnych, psychologicznych, rodzinnych i inne,

b) po drugie, zastosowanie takich instrumentów i narzędzi oddziaływania na osoby bezdomne i zagrożone bezdomnością, aby aktywnie zaczęły się włączać w proces pokonywania barier i wychodzenia ze stanu bierności,

c) po trzecie, zwrócenia uwagi na konieczność budowania sieci lokalnego wsparcia wszystkich publicznych służb pomocy oraz służb zatrudnienia przy udziale organizacji pozarządowych na rzecz pokonywania barier bezdomności, w tym szczególnie uwzględnienie tej problematyki w opracowaniu lokalnych strategii rozwiązywania problemów społecznych (samorządy gmin)” (nr 8,

s. 2).

Program „Powrót osób bezdomnych do społeczności” nie ma określonego czasu realizacji. Corocznie jednak katalog zadań merytorycznych programu będzie uaktualniany w zależności do możliwości finansowych budżetu finansowego Państwa. Bardzo istotnym motywem jego realizacji jest przeciwdziałanie bezdomności oraz wsparcie jednostek samorządu terytorialnego (gmin) w realizowaniu ich ustawowych zadań w obszarze pomocy społecznej w zakresie bezdomności.

„Naczelną regułą Programu jest przestrzeganie zasady, aby wszystkie działania bez względu na ich charakter uwzględniały poszanowanie godności osoby ludzkiej, wolności światopoglądowej, wyznania i umożliwienia udziału w praktykach religijnych” (nr 8, s. 2).

Bezdomność jest problemem niezwykle złożonym i bardzo trudnym do realizacji zarówno przez samych bezdomnych jak i przez osoby zajmujące się organizowaniem

i udzielaniem im wsparcia. Problemowość ta wynika przede wszystkim ze specyficznych cech osobowościowych samych bezdomnych m. in. częstej zmiany miejsca pobytu, braku poczucia czasu, braku poczucia odpowiedzialności, niechęci do sformalizowanych kontaktów z instytucjami różnego rodzaju, brakiem miejsca stałego zameldowania, brakiem dokumentów tożsamości oraz związanych z przebiegiem pracy zawodowej, potwierdzających posiadane kwalifikacje oraz dotyczących problemów zdrowotnych.

Dla osób zajmujących się organizowaniem i udzielaniem pomocy oraz wsparcia dla osób bezdomnych, w szczególności dla pracowników służb społecznych oraz pracowników socjalnych pomocy społecznej bezdomność dotyczy problemu społecznego zmuszającego do podejmowania trudnych i kosztownych działań wobec osoby pozbawionej z różnych przyczyn dachu nad głową i prawa do godnego życia, przywrócenia jej do społeczeństwa. Szczegółowe zasady udzielania pomocy osobom bezdomnym określają zapisy ustawy o pomocy społecznej z dnia 29 listopada 1990 r. , która została znowelizowana w dniu 12 marca 2004 r. Nowa „ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r.” (nr 16) wprowadziła wiele zmian (do ustawy o pomocy społecznej z 1990 r.) o charakterze systemowym związanych m. in. z dostosowaniem zasad pomocy do nowych uwarunkowań dotyczących w szczególności racjonalizacji wydatków społecznych. Ustawa ta dostosowuje również rozwiązania polskie do rzeczywistości Unii Europejskiej w zakresie pomocy i wsparcia społecznego.

W ustawie o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. znajduje się zapis, że „ pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwycięzenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne środki, możliwości i uprawnienia” (nr 16).

Ustawa określa także , że „pomoc społeczną organizują organy administracji rządowej i samorządowej współpracując w tym zakresie z organizacjami

społecznymi, Kościołem Katolickim, innymi kościołami, związkami wyznaniowymi, fundacjami, stowarzyszeniami, pracodawcami oraz osobami fizycznymi i prawnymi” (nr 16).

W ustawie tej znajduje się także zapis, że „ osoby i rodziny korzystające z pomocy społecznej są obowiązane do współdziałania w rozwiązywaniu ich trudnej sytuacji życiowej” (nr 16). „Celem pomocy społecznej jest zaspokojenie niezbędnych potrzeb życiowych osób i rodzin oraz umożliwienie im bytowania w warunkach odpowiadających godności człowieka. Pomoc społeczna powinna w miarę możliwości doprowadzić do życiowego usamodzielnienia osób i rodzin oraz ich integracji ze środowiskiem” (nr 16).

Jednym z powodów objęcia osoby pomocą i wsparciem, na mocy ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. jest bezdomność. Ustawa ta w odniesieniu do „ Rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 11 października 2001 r.” (nr 15) daje możliwości do objęcia osoby bezdomnej indywidualnym programem wychodzenia z bezdomności. **Indywidualny program wychodzenia z bezdomności** „zapewnia osobie bezdomnej wsparcie w procesie wychodzenia z bezdomności i jego realizacja przez tę osobę jest warunkiem korzystania przez osobę bezdomną ze świadczeń z ubezpieczenia zdrowotnego na zasadach określonych w przepisach o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym” (nr 15). „Program (...) opracowuje pracownik socjalny ośrodka pomocy społecznej właściwego ze względu na miejsce pobytu osoby bezdomnej” (nr 15). Przed przystąpieniem do opracowania programu pracownik socjalny dokonuje szczegółowej analizy osoby bezrobotnej, w której należy uwzględnić:

1. „sytuację rodzinną i materialną,
2. płeć i wiek,
3. wykształcenie,

4. zdolność do zatrudnienia,
5. sytuację zdrowotną, w tym występujące uzależnienia od alkoholu i innych środków odurzających,
6. powody i okresy pozostawania w bezdomności” (nr 15).

Po dokonaniu i przeprowadzeniu analizy sytuacji osoby bezdomnej pracownik socjalny opracowuje indywidualny program wychodzenia z bezdomności. „Program ten powinien zawierać:

1. zakres i rodzaj działań osoby bezdomnej, uwzględniający aktywne współdziałanie osoby bezdomnej z pracownikiem socjalnym w rozwiązywaniu własnych problemów życiowych,
2. zakres i rodzaj działań pracownika socjalnego dostosowany do potrzeb życiowych osoby bezdomnej, polegający w szczególności na pracy socjalnej oraz pomocy w:
  - a) uzyskaniu należnych świadczeń,
  - b) kierowaniu na leczenie uzależnień oraz w trakcie trwania leczenia,
  - c) uzyskaniu zatrudnienia,
  - d) uzyskaniu konsultacji prawnej i psychologicznej,
  - e) rozwiązaniu problemów rodzinnych, mieszkaniowych.
3. wykaz podmiotów (...) lub osób wspierających osobę bezdomną w realizacji programu,
4. dane i zakres działań osoby wspierającej osobę bezdomną w realizacji programu, wskazanej przez osobę bezdomną (...),
5. harmonogram działań podejmowanych przez osobę bezdomną i inne osoby uczestniczące w programie oraz etapy i czas ich realizacji, dostosowane do potrzeb i sytuacji osoby bezdomnej,
6. terminy spotkań pracownika socjalnego z osobą bezdomną związane z etapami realizacji programu” (nr 15).

Po zatwierdzeniu programu , kierownik ośrodka pomocy społecznej , właściwego

ze względu na miejsce pobytu osoby bezdomnej zawiera z osobą bezdomną umowę

w sprawie realizacji indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności. Umowa ta zawierana jest na okres nie krótszy niż trzy miesiące, a jej długość wynika z potrzeby czasu przeznaczonego na realizację programu i nie jest czasowo ograniczona ustawowymi terminami. „Umowa powinna zawierać:

1. datę i miejsce jej zawarcia,
2. określenie stron umowy,
3. oznaczenie okresu na jaki została zawarta,
4. zobowiązanie stron do realizacji działań ustalonych w programie,
5. zobowiązanie osoby bezdomnej do informowania pracownika socjalnego o zamiarze opuszczenia miejsca pobytu, w którym program jest realizowany,
6. zobowiązanie osoby bezdomnej, w razie potrzeby, do podjęcia terapii lub leczenia, w uzgodnionym w programie terminie,
7. informację o dacie objęcia osoby bezdomnej ubezpieczeniem zdrowotnym,
8. powody i warunki rozwiązania umowy, w szczególności związane z zaprzestaniem przez osobę bezdomną realizacji programu lub zakończeniem programu” (nr 15).

Indywidualny program wychodzenia z bezdomności stanowi załącznik do umowy. Obowiązkiem osoby bezdomnej w ramach realizacji programu jest współdziałanie

z pracownikiem socjalnym, którego informuje o ewentualnych trudnościach występujących w czasie realizacji programu. Realizację indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności pracownik socjalny zobowiązany jest sprawdzać

na bieżąco, jednak nie rzadziej niż co dwa tygodnie. Jeżeli osoba bezdomna przebywa w domu dla bezdomnych lub w schronisku, indywidualny program wychodzenia

z bezdomności może być opracowany przez pracownika zatrudnionego w tej placówce, wówczas realizatorem programu jest dom dla bezdomnych lub schronisko.

„Zaprzestanie realizacji programu następuje w dniu:

1. stwierdzenia, że nastąpiło uporczywe naruszanie przez osobę bezdomną postanowień programu uniemożliwiające jego dalszą realizację,
2. opuszczenie przez osobę bezdomną miejsca, w którym program jest realizowany, bez udzielenia informacji (...),
3. oświadczenie osoby bezdomnej o odstąpieniu od realizacji programu” (nr 15).

Zakończenie realizacji indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności następuje z chwilą, w którym osoba objęta programem przestała być osobą bezdomną.

Na mocy przepisów Ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. pomoc dla osób bezdomnych jest zadaniem własnym gminy o charakterze obowiązkowym to znaczy, że gmina nie może odmówić pomocy dla osoby potrzebującej , w tym również dla osoby bezdomnej. Pomoc dla osób bezdomnych udzielana jest na zasadach ogólnych określonych w w/w ustawie o pomocy społecznej. Do zadań tych należy przede wszystkim „udzielenia schronienia, zapewnienie posiłku oraz niezbędnego ubrania osobom tego pozbawionym, przyznawanie i wypłacanie zasiłków celowych na pokrycie wydatków na świadczenia zdrowotne, sprawienie pogrzebu dla osoby bezdomnej” (nr 2, s. 130).

„Udzielenie schronienia następuje przez przyznanie tymczasowego miejsca noclegowego w noclegowniach, schroniskach, domach dla bezdomnych i innych miejscach do tego przeznaczonych” (nr 5, s. 128). „Pomoc doraźna albo okresowa, w postaci jednego gorącego posiłku dziennie, przysługuje osobie, która własnym staraniem nie może go sobie zapewnić” (nr 5, s. 128). „Przyznanie niezbędnego ubrania następuje przez dostarczenie osobie

potrzebującej bielizny, odzieży i obuwia odpowiednich do jej indywidualnych właściwości oraz pory roku” (nr 5, s. 128). „Osobom bezdomnym i innym osobom nie mającym dochodu i możliwości uzyskania świadczeń na podstawie przepisów o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia może być przyznany zasiłek celowy na pokrycie części lub całości wydatków na świadczenia zdrowotne” (nr 5, s. 124 – 125). „Sprawienie pogrzebu odbywa się w sposób ustalony przez gminę, zgodnie z wyznaniem zmarłego” (nr 5, s. 127).

Oprócz wyżej wymienionych świadczeń obowiązkowych świadczonych przez gminę dla osoby bezdomnej na mocy ustawy o pomocy społecznej , osoba bezdomna może również ubiegać się i otrzymać pomoc finansową na ogólnych zasadach określonych w ustawie o pomocy społecznej tj. spełniającej ustawowe wymogi określające kryterium dochodowe uprawniające do otrzymania pomocy finansowej przy jednoczesnym wystąpieniu powodu uprawniającego do otrzymania pomocy finansowej (np. bezdomność) w formie: zasiłku celowego, zasiłku okresowego oraz zasiłku stałego.

Zasiłek celowy może być przyznany „w celu zaspokojenia niezbędnej potrzeby bytowej (...) w szczególności na pokrycie części lub całości kosztów zakupu żywności, leków, leczenia, opału, odzieży, niezbędnych przedmiotów użytku domowego, drobnych remontów i napraw w mieszkaniu, a także kosztów pogrzebu” (nr 5, s. 124)

„ Zasiłek okresowy przysługuje w szczególności ze względu na długotrwałą chorobę, niepełnosprawność, bezrobocie, możliwość utrzymania lub nabycia uprawnień do świadczeń z innych systemów zabezpieczenia społecznego” (nr 5, s. 124). Natomiast „zasiłek stały przysługuje :

1) pełnoletniej osobie samotnie gospodarującej, niezdolnej do pracy z powodu wieku lub całkowicie niezdolnej do pracy, jeżeli jej dochód jest niższy od kryterium dochodowego osoby samotnie gospodarującej;

2) pełnoletniej osobie pozostającej w rodzinie, niezdolnej do pracy z powodu

wieku lub całkowicie niezdolnej do pracy, jeżeli jej dochód jak również dochód na osobę w rodzinie są niższe od kryterium dochodowego na osobę w rodzinie” (nr 5, s. 122).

Dla osoby bezdomnej, „która ze względu na wiek, chorobę lub niepełnosprawność wymaga częściowej opieki i pomocy w zaspokojeniu niezbędnych potrzeb życiowych, mogą być przyznane usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi , które mogą być świadczone również w schronisku dla bezdomnych. (...) Podobnie osobie wymagającej całodobowej opieki- z tych samych powodów- przysługuje prawo do umieszczenia w domu pomocy społecznej” (nr 2, s. 130).

W pomocy społecznej znaczenie pracy socjalnej ma niezwykle doniosłe znaczenie. Praca socjalna jest działalnością o charakterze pomocowym. Jej podstawowym celem jest niesienie pomocy ludziom, w bardzo różnych i bardzo trudnych sytuacjach życiowych, nie tylko materialnych, ale przede wszystkim psychicznych, emocjonalnych i duchowych. Pracownicy socjalni poprzez realizację pracy socjalnej pomagają rozwiązać trudne sytuacje życiowe swoich klientów, ich rodzin i całych grup społecznych. W swojej pracy (w zależności od rodzaju klienta) stosują trzy główne metody: metodę prowadzenia indywidualnego przypadku, metodę pracy z grupą oraz metodę środowiskową tj. organizacji środowiska lokalnego. Szczególne jej znaczenie ma działalność aktywizująca świadczeniobiorców, w tym także osób bezdomnych. Praca socjalna z osobami bezdomnymi „dotyczy m. in. takich działań jak pomoc:

- w uzyskaniu stopnia niepełnosprawności,
- w uzyskaniu mieszkania socjalnego,
- w uzyskaniu świadczenia rentowego lub emerytalnego,
- w wyrobieniu dowodu osobistego,
- w załatwieniu spraw urzędowych (wypełnienie wniosku na przydział mieszkania socjalnego,
- wyrobienie dowodu osobistego,

- rejestrację w powiatowym urzędzie pracy itp.),
- pomoc w załatwieniu spraw zdrowotnych.

Obejmuje też informowanie osób bezdomnych o procedurach otrzymywania świadczeń z tytułu pomocy społecznej i zaplecza, jakim dysponują dla tej grupy osób miejskie służby i organizacje pozarządowe. W razie potrzeby pracownik socjalny musi łączyć różne formy wsparcia, podejmując także działania niekonwencjonalne: aktywizację zawodową, prowadzenie rozmów edukacyjno-motywacyjnych (np. z osobami uzależnionymi od alkoholu, motywowanie do podjęcia leczenia odwykowego), podejmowanie działań interwencyjnych i organizowanie wsparcia psychologicznego oraz prawnego” (nr 2, s. 131).

Ponieważ zakres pracy pracownika socjalnego jest bardzo szeroki i zróżnicowany od pomocy doraźnej do długofalowej, z tego powodu formy pracy socjalnej są również bardzo zróżnicowane. Najważniejsze z nich to:

- ratownictwo, rozumiane jako działalność doraźna, będąca natychmiastową reakcją na zaistniałą kryzysową sytuację,
- opieka, czyli działalność zindywidualizowana, obejmująca te wszystkie sytuacje życiowe, w których ludzie nie są w stanie poradzić sobie w obliczu nieszczęścia, choroby itp.. zdarzeń losowych,
- pomoc, czyli działania, mające wspierać prawidłowy rozwój osób zarówno zagrożonych socjalnie, jak i wszystkich członków danej społeczności,
- kompensacja, stanowi specyficzną formę pracy socjalnej, polegającą na wyrównywaniu braków, utrudniających prawidłowy rozwój i funkcjonowanie osoby.

Problem bezdomności w Polsce obejmuje coraz większą populację społeczeństwa, staje się coraz bardziej poważny i coraz bardziej trudny do przezwyciężenia. Nasilenie zjawiska bezdomności spowodowane jest przemianami społeczno – ustrojowymi i gospodarczymi, szczególnie z pojawieniem się i wzrostem bezrobocia, likwidacją hoteli robotniczych, zapaścią na rynku mieszkaniowym, eksmisją „do

nikąd” lub inaczej „na bruk”. Na skutek złej sytuacji finansów państwa i samorządów terytorialnych (gmin), ograniczone są mocno środki finansowe na pomoc społeczną, a tym samym na pomoc dla bezdomnych. Trudności napotykają działania zapobiegające szerzeniu się zjawiska bezdomności oraz programy aktywizujące wychodzenie z bezdomności. Wszystko to spowodowane jest wysoką stopą bezrobocia i ubożeniem społeczeństwa. Rozwiązanie kwestii bezdomności może nastąpić wraz z rozwiązaniem problemu bezrobocia oraz poprawą ogólnej sytuacji gospodarczej kraju, Europy i świata. Jednak działania te są działaniami długofalowymi. Bezwzględnie należy niezwłocznie podjąć działania w celu ograniczenia zjawiska bezdomności poprzez realizację niżej przedstawionych wniosków:

- 1) Wypracować jednoznaczną definicję określającą zjawisko bezdomności i osobę bezdomną.
- 2) Prowadzić ewidencję osób bezdomnych - poprzez zintegrowany system informacyjny, dostępny dla służb społecznych zajmujących się zjawiskiem bezdomności i osobami bezdomnymi.
- 3) Dokonać diagnozy zjawiska bezdomności w skali lokalnej i krajowej.
- 4) Wypracować wspólny strategiczny program: krajowy, wojewódzki, powiatowy, gminny oraz wdrożyć go w celu ograniczenia zjawiska bezdomności i zminimalizowania jego skutków ekonomicznych, społecznych i psychicznych.

W zakończeniu pozostawiam następującą refleksję :

być bezdomnym – spróbuj wyobrazić sobie jak to jest? Nie masz mieszkania, pracy, pieniędzy i nie masz już dokąd pójść... Ten los staje się udziałem wielu ludzi żyjących wśród nas. Nie mogą żyć jak inni; czują się pokrzywdzeni i zdegradowani.

Bibliografia

- 1) Frieske K.W., *O potrzebie de-instytucjonalizacji bezdomności*. Polityka społeczna nr 1/2001.
- 2) Gościńiewicz M., *Pomoc społeczna wobec osób bezdomnych*. (w) *Profesjonalna praca socjalna. Warunki skuteczności, doświadczenia, kierunki zmian*. (red.) 3) E.Trafiątek Wyd. Wszechnica Świętokrzyska, Kielce 2008r.
- 3) Kamiński T., *Wokół pojęcia bezdomności*. Roczniki Naukowe Caritas – Bezdomność. Warszawa 1997 r.
- 4) Kowalak T., *Bezdomność*. (w) *Leksykon polityki społecznej*. (red.) B. Rysz – Kowalczyk. Warszawa 2001 r.
- 5) Krajewska B., *Podstawy prawne pracy socjalnej – historia i współczesność. Wybór ustawowych aktów prawnych*. Toruń 2007 r.
- 6) Marszałkiewicz J.A., *Bezdomność w latach 1945 – 1997*. Referat wygłoszony na konferencji we Wrocławiu, w dniach 10 – 11 kwietnia 1997 r. (Tekst dostępny na stronie internetowej: www.brataalberta.org.pl).
- 7) Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. *Kwestia bezdomności w programie działania MPiPS w latach 1994 – 2001 r.* (raport wstępny).
- 8) Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Program „*Powrót osób bezdomnych o społeczności*”. Warszawa 2006 r.
- 9) Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. (Dane ze strony internetowej: www.mpips.gov.pl)
- 10) Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Sprawozdanie z realizacji programu pt. „*Powrót osób bezdomnych do społeczności* ” za rok 2008. Warszawa 2009 r.

11) Moczuk E., *Bezdomność jako problem społeczny w opiniach bezdomnych.*
(w) Poczucie nieelitalności, ubóstwo, bezdomność, a zjawiska patologii społecznej

w aktualnej rzeczywistości kraju, (red.) T. Sołtysiak. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w dniu 08 lutego 1999 r. w Wyższej Szkole Ekonomii Humanistycznej we Włocławku. Włocławek 1999 r.

12) Pawłowska R., Jundził E., *Pedagogika człowieka samotnego.* Gdańsk 2000 r.

13) Porowski M., *Bezdomność – obraz zjawiska i populacji ludzi bezdomnych.*

(w) Pedagogika społeczna. (red. T. Pilch, I. Lepalczyk. Wyd.II, Warszawa 2003 r.

14) Przymeński A., *Geografia i skala zjawiska bezdomności w Polsce.* (w) Bezdomność. (red.) T. Kamiński, H. Skorowski. Roczniki Naukowe Caritas. Warszawa 1997 r.

15) Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 11 października 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad opracowywania programu wychodzenia z bezdomności oraz zakresu i sposobu jego realizacji. (Dz.U. Nr 126, poz. 1390).

16) Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. (Dz.U. Nr 64 z późniejszymi zmianami).

17) Wielka Encyklopedia PWN. T 3. Warszawa 2001 r.

Temat nr 12.

Ubóstwo jako kwestia społeczna, jego rodzaje i skutki.

Temat nr 13.

Wsparcie i pomoc wobec osób i rodzin dotkniętych zjawiskiem ubóstwa.

Transformacja systemowa, która rozpoczęła się w Polsce w latach 80. i na początku lat 90. ujawniła wiele zjawisk, które do tej pory pozostawały na marginesie społecznego zainteresowania. Jednym z nich jest zjawisko ubóstwa.

Ubóstwo jest jednym z najbardziej znaczących składników warunkujących patologię życia społecznego w sensie najbardziej dramatycznym: egzystencjalnym, instytucjonalnym i politycznym. Jest składnikiem o tyle niebezpiecznym, że zwiększa dystans pomiędzy poszczególnymi warstwami społecznymi, powoduje niemożność zaspokojenia potrzeb, co często prowadzi do frustracji.

Ubóstwo jest zjawiskiem powszechnym i niebezpiecznym, co gorsze – obecnie obserwuje się szereg zmian, które ciągle je pogłębiają i poszerzają. Dotyka zarówno kraje biedne, jak i bogate. W drugiej grupie państw dotyczy ono jednak znacznie mniejszej części społeczeństwa, a jego bezwzględny poziom jest znacznie wyższy niż w krajach rozwijających się. Na przestrzeni wieków, ubóstwo przybierało różny wizerunek i rozmiary.

Trudno jednoznacznie określić definicję tego zjawiska. Ubóstwo związane jest przede wszystkim z braku środków na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych, takich jak pożywienie, mieszkanie, odzież, transport. Szersze znaczenie ubóstwa, określa je jako złożone zjawisko społeczne, spowodowane takimi czynnikami jak bezrobocie, liczbą rodzin wielodzietnych i niepełnych, bezdomnością, czy wskaźnikiem rodzin żyjących z osobą niepełnosprawną lub długotrwale chorą. Szacuje się, iż mniej więcej 2/3 populacji świata żyje w

ubóstwie, 1/5 w skrajnej nędzy. Złożoność tego problemu sprawia, iż walka z nim jest bardzo trudna. Można jedynie zmniejszyć skalę ubóstwa, ale nie da się go zlikwidować całkowicie.

Ubóstwo ma charakter indywidualny i społeczny. Tworzy ważny aspekt sprzeczności występujących w społeczeństwie. Ubóstwo może być kwestią społeczną, gdy charakteryzujące go sytuacje mają takie natężenie, że wywierają destrukcyjny charakter na cały rozwój społeczny i gospodarczy kraju.

Sposób zdefiniowania ubóstwa i metody jego pomiaru mają wpływ na programy formułowane przez politykę społeczną zmierzające do ograniczenia ubóstwa.

Brak precyzyjnej i ogólnie akceptowanej definicji tego zjawiska powoduje rozbieżności w ocenach zasięgu występowania oraz jego głębokości. Jest to przyczyna rozbieżności co do koncepcji walki z ubóstwem.

Ubóstwo związane jest z niezaspokojeniem potrzeb na pożądanym poziomie. Podstawą pomiaru tego zjawiska w krajach Wspólnoty jest tzw. operacyjna definicja ubóstwa, przyjęta przez Radę Ministrów EWG. Mówi ona, że ubóstwo „odnosi się do osób, rodzin lub grup osób, których środki są ograniczone w takim stopniu, że poziom ich życia obniża się poza akceptowane minimum w kraju zamieszkania”.

Sposób pojmowania ubóstwa

W terminologii pedagogiki społecznej funkcjonują dwa rodzaje ubóstwa: *absolutne* (bezwzględne) i *względne* (relatywne). Pierwsze z nich rozpatrywane jest w znaczeniu węższym i szerszym.

Kategoria ubóstwa w *ujęciu absolutnym* opiera się na pojęciu stanu zaspokojenia potrzeb, zdefiniowanych w konkretnych kategoriach ilościowych i wartościowych. Jednostki (osoby, rodziny, gospodarstwa domowe) określane są

jako ubogie kiedy ich potrzeby nie są zaspokojone w sposób wystarczający. Poziom zaspokojenia ich potrzeb nie jest przy tym odnoszony do poziomu zaspokojenia potrzeb innych członków społeczeństwa. Problem ubóstwa według zwolenników podejścia absolutnego zostaje rozwiązany, gdy wszystkim członkom społeczeństwa zostanie zapewnione zaspokojenie ich podstawowych potrzeb. Ubóstwo w sensie absolutnym może zniknąć tym samym poprzez wzrost ekonomiczny. Należy jednakże zauważyć, że podejście absolutne zawsze nosi w sobie pewną dozę relatywizmu. Ustalenie "koszyka" potrzeb objętego kategorią ubóstwa oraz minimalnego poziomu ich zaspokojenia zależy zawsze od poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego kraju, dla którego analiza jest przeprowadzana.

W *ujęciu względnym*, definiowanie ubóstwa opiera się na odniesieniu poziomu zaspokojenia potrzeb jednostki (gospodarstwa domowego) do poziomu zaspokojenia potrzeb innych jednostek w danym społeczeństwie. Odczuwanie go uzależnione jest od otoczenia, czyli ogólnego poziomu życia, w odniesieniu do którego oceniane jest poczucie ubóstwa lub jego braku. W ujęciu takim ubóstwo jest związane z występowaniem rozpiętości w poziomie zaspokajania potrzeb w różnych warstwach społeczeństwa. Tak postrzegane ubóstwo nie może zostać zlikwidowane. Zmniejszeniu mogą ulec jedynie różnice w poziomie zaspokojenia potrzeb. Biorąc pod uwagę rosnący w skali świata poziom dochodów, a co za tym idzie standard życia, należy stwierdzić, że poziom ubóstwa względnego będzie miał również tendencję wzrostową. Ubóstwo w tym przypadku nie oznacza braku możliwości przeżycia, ale brak możliwości uczestniczenia w normalnym życiu przyjętym w danej społeczności. W otoczeniu, w którym każdy ma w domu komputer i dostęp do Internetu, za ubogiego może zostać uznany ktoś, kto nie ma możliwości korzystania z takich udogodnień.

Sposób pomiaru ubóstwa

Wybór wariantu sposobu pojmowania ubóstwa stanowi wstępny etap przy podejmowaniu decyzji co do sposobu jego pomiaru oraz kryteriów jego identyfikacji. Podjęcie decyzji co do sposobu pomiaru ubóstwa wiąże się z wyborem pomiędzy rozpatrywaniem ubóstwa w sposób *obiektywny* lub też w sposób *subiektywny*. Każdy z tych sposobów pomiaru może być stosowany zarówno w podejściu absolutnym jak i w podejściu relatywnym.

W przypadku *ujęcia obiektywnego* ocena poziomu zaspokojenia potrzeb badanych jednostek (osób, rodzin, gospodarstw domowych) jest dokonywana niezależnie od indywidualnych odczuć badanych jednostek. Oznacza to, iż definicja ubóstwa jest w większym stopniu kwestią konwencji społecznej niż ekonomii pozytywnej i wiąże się z pojęciem sprawiedliwości – lub nierówności – społecznej. Najczęściej oceny takiej dokonują eksperci.

W *ujęciu subiektywnym* ocena poziomu zaspokojenia potrzeb odbywa się przez same badane jednostki (osoby, rodziny, gospodarstwa domowe).

Kryteria ubóstwa

Wybór pomiędzy interpretacją ubóstwa w sposób absolutny i względny oraz dokonanie wyboru pomiędzy obiektywnym i subiektywnym sposobem pomiaru ubóstwa nie stanowią zakończenia procedur wyborów, które umożliwią jego pomiar. Kolejną decyzją jest ustalenie kryteriów ubóstwa. W prowadzonych do lat siedemdziesiątych badaniach zjawiska ubóstwa dominowało *podejście klasyczne*, bazujące na wskaźnikach monetarnych, którego podstawy stworzyła Materialna Szkoła Dobrobytu. W podejściu tym ocena poziomu zaspokojenia potrzeb odbywała się wyłącznie przez pryzmat dochodów (wydatków).

Ubóstwo jest pojęciem względnym. Punktem odniesienia dla jego zmierzenia są kryteria przyjęte dla badanej jednostki lub grupy społecznej. Najczęściej

spotykane są kryteria dochodowe. Mają one postać określonych pieniężnie linii ubóstwa, nazywanych też progami lub granicami ubóstwa.

W Polsce dla określenia linii ubóstwa stosuje się:

- minimum egzystencji (in. ubóstwo bezwzględne lub absolutne)- jest to wysokość kosztów zaspokajania potrzeb egzystencjalnych: żywność, odzież, dach nad głową, podstawowa ochrona zdrowia;
- minimum socjalne – dla jego obliczenia obok wydatków koniecznych do życia na poziomie minimum egzystencji uwzględnia się poziom dochodów niezbędnych do zapewnienia jednostce uczestnictwa w życiu społecznym;
- ubóstwo relatywne – dla jego obliczenia za próg, czyli linię ubóstwa przyjmuje się 40%, 50% lub 60% średnich wydatków lub dochodów gospodarstwa domowego;
- urzędową linię ubóstwa.

Żadna z wymienionych trzech pierwszych linii ubóstwa nie jest przyjęta w Polsce jako kryterium urzędowe. Stosuje się je do badań naukowych. Służą odpowiedzi na pytanie: ilu jest ludzi ubogich w kraju?

Przy obliczaniu minimum socjalnego dla gospodarstwa domowego stosuje się w Polsce skalę ekwiwalentności OECD. Przyjmuje ona dla głowy gospodarstwa domowego współczynnik wydatków 1,0 , dla żony (męża, partnera) współczynnik 0,7 , dla każdego dziecka na utrzymaniu 0,5.

Zjawisko ubóstwa ma charakter wielowymiarowy i nie da się go określić przy pomocy jednego wskaźnika. Ubóstwo nie oznacza jedynie, że komuś brakuje tego, co jest niezbędne dla dobrobytu w rozumieniu materialnym. Może również oznaczać pozbawienie człowieka możliwości dokonywania wyborów lub brak sprzyjających dla jego rozwoju okoliczności.

Wymiar czasowy ubóstwa

Kolejna z decyzji, którą należy podjąć jest związana z czasowym wymiarem ubóstwa. Przebywanie w sferze ubóstwa przez nawet kilka miesięcy stanowi znacznie mniejszy problem niż bycie ubogim przez wiele lat. Innymi słowy konieczne jest także rozstrzygnięcie czy za ubogie możemy uznać osoby (rodziny, gospodarstwa domowe), które w sferze ubóstwa znalazły się chwilowo czy też tylko te jednostki, w których ubóstwo ma charakter trwały, spowodowany poważnym naruszeniem podstaw ekonomicznych ich funkcjonowania przejawiającym się w trwałym braku środków do życia na odpowiednim poziomie. Drugie z rozwiązań wymaga prowadzenia analiz ubóstwa w ujęciu dynamicznym, obserwując warunki życia tych samych osób (rodzin, gospodarstw domowych) w dłuższym okresie czasu, czyli wykorzystując w analizach dane panelowe.

Dyskutowane wybory sposobów podejścia do analizy ubóstwa nie kończą procesu podejmowania decyzji o charakterze metodycznym przed przystąpieniem do badania empirycznego. Do najważniejszych z nich należy uznać wybór zasady identyfikacji ubogich oraz metod analizy ubóstwa i nierówności.

Metody identyfikacji ubogich

Sposób analizy ubóstwa zależy m. in., od sposobu jego pojmowania (podejście absolutne oraz podejście relatywne) oraz przyjętych kryteriów ubóstwa (klasyczne, w którym ocena poziomu zaspokojenia potrzeb odbywa się wyłącznie przez pryzmat dochodów (wydatków) oraz podejście wielowymiarowe, w którym przy identyfikacji ubóstwa uwzględnia się także czynniki pozadochodowe). Różne sposoby pojmowania ubóstwa oraz uwzględnianie różnych kryteriów ubóstwa, a także różne podejścia do samego

pomiaru ubóstwa (podejście obiektywne oraz podejście subiektywne) prowadzą do różnych metod identyfikacji gospodarstw ubogich.

W przypadku podejścia klasycznego dla wyodrębnienia subpopulacji ubogich wyznaczany jest pewien krytyczny poziom dochodów, zwany granicą ubóstwa, poniżej którego zaspokojenie podstawowych potrzeb nie jest możliwe.

W przypadku podejścia wielowymiarowego identyfikacja subpopulacji ubogich, a w zasadzie określenie stopnia zagrożenia ubóstwem, nie opiera się na granicy ubóstwa.

W badaniach empirycznych najczęściej operujemy kategorią ekwiwalentnych dochodów rozporządzalnych gospodarstw domowych. Dochód rozporządzalny to dochód, którym gospodarstwo domowe może dysponować, przeznaczając go na konsumpcję, inwestycje lub oszczędności. Natomiast ekwiwalentny dochód rozporządzalny to dochód rozporządzalny gospodarstwa domowego podzielony przez obliczoną dla niego skalę ekwiwalentności. Skale ekwiwalentności są parametrami obliczanymi w celu ustalenia jaki wpływ na koszty utrzymania wywiera skład demograficzny i inne charakterystyki gospodarstwa domowego. Mają one charakter relatywny, tzn. mówią ile razy więcej lub mniej musi wydać gospodarstwo o danym składzie demograficznym (np. dwoje dorosłych i dwoje dzieci), aby osiągnąć poziomu zamożności gospodarstwa innego typu (np. gospodarstwa standardowe).

Metody wyznaczania granic ubóstwa

I. Metoda potrzeb podstawowych.

Jest to najstarsza i najczęściej stosowana, ustalany jest w niej "koszyk" dóbr i usług, który pozwala na zaspokojenie minimum potrzeb gospodarstwa domowego. Pieniężna wartość koszyka jest linią ubóstwa. Jeżeli dochody gospodarstwa domowego nie pozwalają na zakup

ustalonego koszyka dóbr i usług, uznajemy je za ubogie.

Minimum egzystencji określone jest przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych dla: jednoosobowych i czteroosobowych gospodarstw domowych pracowniczych, jednoosobowych i dwuosobowych gospodarstw domowych emerytów i rencistów.

Poziom minimum egzystencji umożliwia jedynie przetrwanie, a nie umożliwia brania udziału w życiu społecznym w odróżnieniu od poziomu minimum socjalnego.

II. Metoda wskaźnika wydatków żywnościowych.

Wykorzystano w niej prawo sformułowane przez E. Engla, które stwierdza, że gdy wzrasta dochód gospodarstwa domowego to spada jego udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem. Gdy udział wydatków na żywność w wydatkach ogółem osiąga pewną ustaloną wartość krytyczną wówczas uznajemy gospodarstwo domowe za ubogie. Metoda wskaźnika wydatków żywnościowych nie wymaga ustalania składu koszyka potrzeb.

III. Metoda stałej części mediany lub średniej arytmetycznej dochodów.

Jeżeli dochód gospodarstwa domowego jest mniejszy od pewnej stałej części mediany lub średniej arytmetycznej rozkładu dochodów całej populacji gospodarstw domowych wówczas traktowane jest ono jako ubogie. Wykorzystuje się tu rozkład tzw. dochodów ekwiwalentnych, tj. porównywalnych między gospodarstwami o różnym składzie demograficznym. Linia ubóstwa wzrasta proporcjonalnie do wzrostu wartości mediany rozkładu dochodów.

Jest ona stosowana w analizach sfery ubóstwa prowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny.

IV. Metoda kwantyla rozkładu dochodów.

Gdy gospodarstwo domowe należy do grupy 10% gospodarstw o najniższych dochodach, gdzie granicą ubóstwa jest pierwszy decyl, wówczas jest ono uznawane za ubogie.

V. Metody subiektywne.

Linie ubóstwa są wyznaczone na podstawie opinii gospodarstw domowych o wysokości dochodów niezbędnych do zaspokojenia minimum ich potrzeb.

- *metoda lejdejska;*
- *metoda Deleecka.*

VI. Metody w wielowymiarowym podejściu do sfery ubóstwa.

Ubóstwo upodabniane jest z deprivacją poszczególnych elementów zaspokojenia potrzeb. Uwzględniają one sytuacje dochodowe i czynniki poza dochodowe gospodarstw domowych.

Skale ekwiwalentności

Przy badaniu zjawiska ubóstwa w skali kraju lub wyróżnionych grup gospodarstw domowych konieczne jest skupienie pojedynczych ocen w pewne miary syntetyczne, charakteryzujące przeciętny poziom tego zjawiska za

pomocą jednej liczby.

Ze względu na poziom potrzeb konsumpcyjnych dochód powinien zostać skorygowany poprzez podział go na liczbę osób w gospodarstwie. Pomijane zostają tu niestety oszczędności. W związku z tym bardziej prawidłowe jest korygowanie dochodów gospodarstw domowych poprzez dzielenie ich przez tzw. skale ekwiwalentności. Biorą one pod uwagę: różny poziom potrzeb w zależności od wielkości gospodarstwa domowego, a także od wieku jego członków. Określane jest gospodarstwo standardowe stanowiące punkt odniesienia porównań, na podstawie którego stwierdza się ile razy należałoby zmniejszyć lub też zwiększyć jego dochód, aby osiągnęło ten sam poziom zaspokojenia potrzeb.

W badaniach ubóstwa stosuje się trzy typy skal ekwiwalentności:

- skale normatywne - określane na podstawie ocen ekspertów co do wzrostu kosztów utrzymania gospodarstwa domowego związanych ze wzrostem jego liczebności;
- skale subiektywne - wartość tej skali dla gospodarstwa domowego x-osobowego uzyskuje się przez iloraz jego linii ubóstwa i linii ubóstwa gospodarstwa standardowego, stanowiącego punkt odniesienia;
- skale ekonometryczne (empiryczne) – podstawą ich tworzenia są informacje o wielkości wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych na - dobra i usługi. Uwzględniane są różne wydatki w zależności od składu gospodarstwa. Przykładowo, gospodarstwa osób młodych wydają mniej na ochronę zdrowia, a więcej na żywność niż gospodarstwa domowe osób starszych.

Agregatowe indeksy ubóstwa

W praktyce najczęściej stosowane są trzy indeksy ubóstwa:

1. Odsetek ubogich, czyli odsetek gospodarstw domowych znajdujących się poniżej granicy ubóstwa. Indeks ma wartość 0 gdy brak jest ubogich gospodarstw i 1, gdy wszystkie gospodarstwa znajdują się poniżej granicy ubóstwa. Nie porusza on problemu o natężeniu ubóstwa w populacji ubogich, w związku z tym konieczne jest zastosowanie kolejnego indeksu.
2. Indeks Daltona - ocenia natężenie ubóstwa, czyli średnią stosunkową odległość dochodu ekwiwalentnego gospodarstw ubogich od granicy ubóstwa. Jeżeli w badanej populacji nie występują gospodarstwa ubogie, to indeks ma wartość 0, a wartość 1, gdy dochód wszystkich ubogich gospodarstw wynosi zero.
3. Indeks Jorgensona-Slesnicka - analizuje łącznie zasięg i głębokość ubóstwa pod kątem możliwości likwidacji sfery ubóstwa za pomocą transferów dodatkowych środków pieniężnych. Pozwala stwierdzić, jaki procent ogólnej zamożności gospodarstw domowych należy wytransferować do gospodarstw ubogich, aby zlikwidować sferę ubóstwa.

Przyczyny ubóstwa

Przyczyny ubóstwa dzielą się na 3 grupy:

1. osobowe niezależne od człowieka;
2. subiektywne zależne od człowieka;
3. obiektywne- istniejące niezależnie od woli człowieka (w tym strukturalne).

Do *pierwszej grupy* zalicza się takie przyczyny ubóstwa jak: kalectwo, niepełnosprawność umysłową lub fizyczną, długotrwałą, obłożną chorobę, podeszły wiek, kiedy to ludzie nie mogą zapewnić sobie minimum egzystencji.

W skład *drugiej grupy* przyczyn ubóstwa wchodzi określone postawy i cechy charakterologiczne niektórych osób dotkniętych ubóstwem, są to np.: lenistwo, brak zasad, brak chęci do pracy i kształtowania się, nieuczciwość, rozrzutność. Przyczyny te powodują często znalezienie się w warstwie ludzi ubogich: samotnych, młodocianych matek z dziećmi, ofiar nałogów: alkoholizmu i narkomanii.

Do *obiektywnych przyczyn* ubóstwa zalicza się między innymi: masowe bezrobocie wynikające ze zmian strukturalnych w gospodarce. W Polsce tylko nieliczne osoby, które znalazły się w trudnej sytuacji materialnej z powodu gwałtownych zmian na ograniczonym, lokalnym rynku, są w stanie znaleźć sobie nowe miejsce pracy.

Spoleczne skutki ubóstwa

Ubóstwo powoduje wiele ujemnych skutków społecznych. Stwarza ono problemy w uzyskaniu i utrzymaniu mieszkania. Zmniejsza ono dostęp do oświaty. Rodzice ubodzy nie mają środków potrzebnych na pokrycie kosztów posyłania dzieci do szkoły: zakupu podręczników i innych pomocy szkolnych, kosztów dojazdu do szkoły, jeśli miejsce zamieszkania jest zbyt oddalone od szkoły, kosztów ubrania, którego zakup nie byłby niezbędny, gdyby nie uczęszczanie do szkoły.

Ubóstwo ogranicza też dostęp do świadczeń zdrowotnych. Ludziom ubogim trudno jest dojechać do lekarza jeżeli ośrodek zdrowia jest znacznie oddalony od miejsca zamieszkania.

Ubóstwo wyklucza możliwość korzystania z dóbr kultury. Stąd też zjawisko funkcjonalnego albo wtórnego analfabetyzmu, pojawiające się masowo w ubogich środowiskach.

Wzrost przestępczości jest również przypisywany zjawisku ubóstwa. Do przestępstw popycha ludzi brak legalnych i praktycznych możliwości zarabiania pieniędzy.

Ubóstwo jest też jednym z ważnych powodów alkoholizmu i narkomanii.

Poprzez ubóstwo ograniczony jest popyt na artykuły konsumpcyjne, żywność, odzież.

Przeciwdziałanie ubóstwu

Metodą przeciwdziałania powstawaniu i rozszerzaniu się ubóstwa jest osiąganie możliwie najwyższego wzrostu produktu narodowego i wprowadzenie mechanizmów, które w warunkach prowadzenia aktywnej polityki społecznej zapewniałyby sprawiedliwy podział tego produktu. Ważna jest skala poczynań lokalnych, zależnych w wielkiej mierze od inicjatywy samorządu terytorialnego i lokalnych i ponadlokalnych organizacji pozarządowych. Aktywności obywatelskiej w organizacjach charytatywnych nie można obciążać odpowiedzialnością za ulżenie ubóstwu, nie można jednak także nie widzieć wielkiej ich roli w tym dziele.

BIBLIOGRAFIA

1. Borowska T., *Pedagogika wobec zagrożeń, kryzysów i nadziei*, Kraków 2002.
2. Frąckowiak T. (red.), *Koncepcje pedagogiki społecznej*, Poznań 1996.
3. Kawula S. (red.), *Pedagogika społeczna. Dokonania - aktualność - perspektywy*, Toruń 2003.
4. Lepalczyk I., Pilch T. (red.), *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1995.

5. Marynowicz-Hetke E., Piekarski J., Cyrańska E. (red.), Pedagogika społeczna jako dyscyplina akademicka: stan i perspektywy rozwoju, Łódź 1998.
6. Przeclawska A. (red.), Pedagogika społeczna - kręgi poszukiwań, Warszawa 1996.
7. Przeclawska A., Theiss W. (red.), Pedagogika społeczna. Pytania o XXI wiek, Warszawa 2000.
8. Trempała E., Panorama pedagogiki społecznej, Bydgoszcz 1999.

Temat nr 14.

Przemoc jako zagrożenie ładu społecznego.

Temat nr 15.

Przemoc w rodzinie oraz działania profilaktyczne, wspierające i pomocowe wobec ofiar i sprawców przemocy.

1.Zdefiniowanie zjawiska przemocy.

Przemoc jest zjawiskiem z zakresu patologii społecznych. Towarzyszy człowiekowi od najdawniejszych czasów. Jest przeżyciem traumatycznym, przepełnionym krzywdą, bólem i cierpieniem. Jej doznania wywierają piętno na całe życie człowieka i jego najbliższe otoczenie, zarówno w wymiarze psychicznym, pedagogicznym, socjologicznym oraz karnym. We współczesnym świecie przemoc jest bardzo istotnym problemem osobistym jednostki (zarówno ofiary jak i sprawcy przemocy), rodzinnym oraz społecznym.

Brak jest jednoznacznego zdefiniowania zjawiska przemocy, mimo wielokrotnego podejmowania prób jego zdefiniowania przez różne środowiska zarówno naukowe jak i zawodowe.

W Encyklopedii pedagogicznej przemoc definiowana jest jako „siła przeważająca czyjąś siłę, fizyczna przewaga wykorzystywana do czynów bezprawnych, dokonywanych na kimś, narzucona bezprawnie władza, panowanie, czyny bezprawne, dokonane z użyciem fizycznego przymusu; gwałtu”.⁸⁰

---

⁸⁰ T. Pilch, (red.) Encyklopedia pedagogiczna, Warszawa 2005, s. 1055.

Natomiast „przemoc w rodzinie to agresywne zachowanie członka rodziny, które narusza czyjeś prawa i dobra osobiste, powodując psychiczne i fizyczne cierpienie lub poniżenie”.⁸¹

Profesor Irena Pospiszyl uważa natomiast, że „przemoc, to wszelkie nieprzypadkowe akty godzące w osobistą wolność jednostki lub przyczyniające się do fizycznej, a także psychicznej szkody osoby, wykraczające poza społeczne zasady wzajemnej relacji”⁸²

Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Polsce, w Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie przemoc definiuje następująco „przemoc domowa, zwana też przemocą w rodzinie, to zamierzone i wykorzystujące przewagę sił działanie skierowane przeciw członkowi rodziny, które narusza prawa i dobra osobiste, powodując cierpienie i szkody.”⁸³

Amerykańskie Centrum Pomocy Dzieciom krzywdzonym i Zaniechanym (National Center on Child Abuse and Neglect) przedstawiło inną definicję przemocy, że za „przemoc fizyczną lub umysłową uznaje się działanie na szkodę, wykorzystywanie seksualne, zaniechanie lub maltretowanie dziecka poniżej 18 roku życia przez osobę odpowiedzialną za pomyślny jego rozwój oraz działania, które stanowią zagrożenie dla jego rozwoju”.⁸⁴

W ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 29 lipca 2005 r. przemoc należy rozumieć „jako jednorazowe lub powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą”.⁸⁵

---

⁸¹ Op. cit., s. 1055.

⁸² I., Pospiszyl, Przemoc w rodzinie, Warszawa 1994, s. 14.

⁸³ H. D. Sasal, Niebieskie karty, Warszawa 1998, s. 17.

⁸⁴ I. Pospiszyl, Przemoc w rodzinie. Warszawa 1994, s. 12.

⁸⁵ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, art.7, pkt 2. (Dz.U. 180, poz.1493)

W Encyklopedii pedagogicznej jest dokonana charakterystyka przemocy. „Przemoc charakteryzuje się czterema cechami. Są to:

- intencjonalność sprawcy - sprawca celowo używa siły fizycznej lub wykorzystuje przewagę psychiczną, ekonomiczną dla wywarcia presji na ofierze; cecha ta odróżnia przemoc od krzywdy spowodowanej nieumyślnie, przez nieuwagę;

- naruszenie dóbr i /lub praw ofiary, tj. np. wolność, godność, nietykalność, bezpieczeństwo itp.;

- powodowanie szkód (fizycznych, emocjonalnych, moralnych, materialnych);

- związek interpersonalny połączony z osłabieniem bądź brakiem zdolności do samooceny u jednej ze stron – ofiara jest zależna od sprawcy i przez to ma osłabioną zdolność do obrony, i to nie tylko fizycznej, ale każdej innej”.⁸⁶

Definicją tą potwierdza J. Mazur, pisze, że „zjawisko to określa się, jako, zespół atakujących, nadzorujących i kontrolujących zachowań, obejmujących przemoc fizyczną, przemoc seksualną i przemoc emocjonalną. Jest to spójna całość, ciąg zachowań o charakterze zamierzonym i intencjonalnym, których celem jest zniewolenie ofiary, wyeliminowanie jej suwerennych myśli i działań, podporządkowanie jej żądaniom i potrzebom sprawcy”.⁸⁷

Problem przemocy w rodzinie jest problemem powszechnym. „Problem przemocy w rodzinie był w naszym kraju przez wiele lat przemilczany i marginalizowany. Początkowo przemocą w rodzinie zajmowały się organizacje pozarządowe działające na rzecz praw dzieci oraz organizacje feministyczne, wskazujące obszary dyskryminacji kobiet. Problemem przemocy w rodzinie, w tym również przemocy wobec dzieci i wobec kobiet, od połowy lat

---

⁸⁶ T. Pilch, Encyklopedia pedagogiczna, Warszawa 2005, s. 1056.

⁸⁷ J. Mazur, Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość, Warszawa 2002, s. 13.

dziewięćdziesiątych, w różnym stopniu zainteresowany był rząd, parlament i samorzady lokalne”.⁸⁸

Żeby zrozumieć przemoc w rodzinie należy zjawisko to dokładnie poznać oraz poznać mechanizmy jego powstawania i funkcjonowania. Wiele osób zajmujących się tym zjawiskiem, a również osoby doznające krzywd za bardzo bagatelizują ten problem. Nawet przedstawiciele zawodów odpowiedzialnych za pomoc dla ofiar i sprawców przemocy, czyli kuratorzy sądowi, policjanci, pracownicy socjalni, pedagodzy szkolni, często nie rozumieją zjawiska przemocy, mechanizmów jego działania oraz nie znają zasad i form świadczenia pomocy.

Przemoc w rodzinie jest problemem bardzo drastycznym w Polsce. Sprzyja jej bierność obywateli i bezsilność służb publicznych. Rozmiary zjawiska przemocy w rodzinie są trudne do oceny. Brak obrony ofiary, bierność i milczenie otoczenia, a nawet samych ofiar daje sprawcy przyzwolenie do działania. Przemoc rodzinna inaczej domowa często bywa tragedią powodującą nagłośnienie tego zjawiska, która zmusza do refleksji i pobudza do działania różne służby publiczne. Przełamanie lęku i wstydu ofiary, szukanie przez nią pomocy następuje najczęściej w przypadku zagrożenia zdrowia i życia. Najczęściej szukanie pomocy kończy się interwencją policji, czasami wniesieniem zawiadomienia o popełnieniu czynu przestępstwa znęcania się nad rodziną, a już sporadycznie skierowaniem aktu oskarżenia do sądu karnego, który i tak działa bardzo liberalnie wobec sprawcy przemocy.

2. Rodzaje przemocy

Dokonując analizę literatury przedmiotu można spotkać wiele różnych klasyfikacji przemocy pod względem jej rodzaju. Najbardziej rozpowszechniony jest niżej wymieniony niżej podział:

- przemoc fizyczna,

---

⁸⁸ W. Kołakowska, W kręgu agresji, przemocy i brutalizacji życia, Szczytno 2004, s. 6.

- przemoc psychiczna,
- przemoc seksualna,
- przemoc ekonomiczna,
- zaniechanie.

„Przemoc fizyczna – są to wszelkie działania polegające na użyciu siły i prowadzące do nieprzypadkowych urazów, zranień, stłuczeń, złamań czy zasinień. Do tej kategorii zalicza się między innymi: popychanie, odpychanie, obezwładnianie, uderzanie, policzkowanie, szczypanie, kopanie, duszenie, bicie otwartą dłonią, pięścią lub różnymi przedmiotami, poparzenie, porzucenie w niebezpiecznej okolicy, straszenie bronią lub jej użyciem i inne”.⁸⁹

„Przemoc psychiczna –to umyślne działania wykorzystujące nie siłę fizyczną, lecz mechanizmy psychologiczne, powodujące zachwianie pozytywnego obrazu własnej osoby u ofiary, obniżenie u niej poczucia własnej wartości, pojawienie się stanów lękowych i nerwicowych. Przejawami tego rodzaju przemocy są: odmowa uczuć, brak zainteresowania, szacunku, nieustanna krytyka, wyśmiewanie poglądów, wyznania religijnego, żądanie posłuszeństwa, narzucanie poglądów, wmawianie choroby psychicznej, kontrola i utrudnianie kontaktów z innymi osobami, zawstydzanie, upokarzanie, wyzywanie, grożenie, ograniczenie snu, jedzenia, itp.”.⁹⁰

„Przemoc seksualna – to wymuszanie pożycia seksualnego, wymuszanie nieakceptowanych pieszczot i praktyk seksualnych, wymuszanie seksu z osobami trzecimi, sadystyczne formy współżycia seksualnego, demonstrowanie zazdrości, krytyka zachowań seksualnych kobiety itp.”.⁹¹

„Przemoc ekonomiczna – to działanie prowadzące do całkowitego finansowego uzależnienia ofiary od sprawcy, realizowane między innymi w drodze niezaspokojenia podstawowych potrzeb materialnych rodziny,

---

⁸⁹ Przemoc w rodzinie. Poradnik dla osób doznających przemocy w rodzinie, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Kraków 2006.

⁹⁰ Op. cit., s. 5.

⁹¹ J. Sobczak, A. Wiśniewska – Mucha, (red.) Pomoc społeczna w praktyce, Warszawa 2004, cz.4, rozdz.7, podrozdz. 4.1., s 9.

uniemożliwianie podjęcia pracy zarobkowej, utrudnianie aktywności zawodowej, odbieranie pieniędzy, okradanie, wyliczanie wydatków, itp.”.⁹²

Zaniedbanie natomiast jest formą przemocy wobec osoby uzależnionej i najczęściej niesamodzielnej oraz uzależnionej od sprawcy przemocy np. osoba niepełnosprawna, przewlekle chora, starsza, chora psychicznie, upośledzona umysłowo oraz dziecko. „Przemoc przez zaniedbanie można zdefiniować jako sytuacje, w których najbardziej podstawowe potrzeby dziecka (wyżywienie, ubranie, higiena, ochrona, bezpieczeństwo, wychowanie, opieka lekarska) nie są zaspokojone przez osoby odpowiedzialne”.⁹³

3. Fazy i źródła przemocy

Przemoc w rodzinie nie jest czynem jednorazowym. Jeżeli zdarzy się raz to będzie się powtarzać. Bardzo często ma długą, kilkunastoletnią historię i zwykle powtarza się według określonych, nietrudnych do zidentyfikowania prawidłowości. Odbywa się według następujących po sobie kolejno faz:

„Faza narastającego napięcia, w której partner jest ciągle poirytowany, każdy drobiazg wywołuje jego złość, często robi awantury, zaczyna więcej pić, prowokuje kłótnie i staje się coraz bardziej niebezpieczny. Sprawia wrażenie jakby nie panował nad swoim gniewem. Kobieta stara się opanować sytuację poprzez uspokajanie go, spełnia wszystkie jego zachcianki i bardzo często przeprosza sprawcę. Niektóre kobiety w tej fazie mają różne dolegliwości fizyczne np. bóle żołądka, głowy, cierpią na bezsenność, a inne wpadają w apatię, tracą energię życia, są pobudliwe nerwowo. Bywa i tak, że kobieta wywołuje w końcu awanturę, „aby mieć to już za sobą”.⁹⁴

---

⁹² Przemoc w rodzinie. Poradnik dla osób doznających przemocy w rodzinie. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Kraków, s. 5.

⁹³ J. Sobczak, A. Mucha – Wiśniewska, (red.) Pomoc społeczna w praktyce, Warszawa 2004, cz.4, rozdz. 7, podrodz. 6,6, s. 1.

⁹⁴ M. Szpringer, E. Laurman – Jarząbek, A. Drapała, Profilaktyka uzależnień I przemocy w rodzinie. Diagnoza i propozycje rozwiązań systemowych w środowisku lokalnym, Kielce 2005, s. 45.

„Faza gwałtownej przemocy, w której partner staje się gwałtowny, wpada w szal i wyładowuje się. Atak wywołuje zazwyczaj jakiś drobny, a skutki użytej przemocy są różne- od podbitego oka do śmierci. Kobieta stara się zrobić wszystko, aby go uspokoić i ochronić siebie Niezależnie od tego jak bardzo się stara, wściekłość partnera narasta coraz bardziej, a po zakończeniu wybuchu przemocy, kobieta jest w stanie szoku”.⁹⁵

„Faza miodowego miesiąca, kiedy sprawca wyładował swoją złość i wie, że posunął się za daleko nagle staje się inną osobą. Żałuje tego, co zrobił, okazuje ciepło, miłość, zainteresowanie, przynosi kwiaty – zachowuje się tak, jakby przemoc nie miała w ogóle miejsca. Ofiara zaczyna wierzyć, że partner zmienił się, jednak faza miodowego miesiąca mija i znowu rozpoczyna się faza narastania napięcia. Najgorsze jednak w fazie miodowego miesiąca jest to, że przemoc w następnym cyklu jest zazwyczaj gwałtowniejsza”.⁹⁶

Analizując zjawisko przemocy w rodzinie najczęściej rozpatruje się przemoc mężczyzn wobec kobiet. Mało skupia się uwagi na stosowaniu przemocy kobiet wobec mężczyzn, a aktualnie to zjawisko rozwija się dość dynamicznie. Mało dostrzegalne są akty przemocy w rodzinie wobec dzieci, a jeszcze mniej wobec osób starszych. Największym problemem jest jednak fakt, że wiele z tych aktów i działań w zakresie przemocy rozgrywa się w czterech ścianach mieszkania domu i zdecydowana większość tych przypadków często nigdy nie zostaje ujawniona, a ich sprawcy pozostają.

Rozważając zjawisko przemocy domowej ważną jest głęboka refleksja nad tym, skąd w człowieku bierze się przemoc i dlaczego? Według analizy literatury w tym zakresie można stwierdzić, że człowiek nie rodzi się sprawcą przemocy. Zdobywa ją w procesie społecznych i interpersonalnych kontaktów, kontaktów z innymi ludźmi oraz z otaczającą go rzeczywistością, najpierw w rodzinie, następnie w szkole, w pracy oraz środowisku lokalnym

---

⁹⁵ Op. cit., s. 45.

⁹⁶ Ibidem, s. 45.

Toczący się od dwudziestu lat w Polsce proces transformacji politycznej, gospodarczej i ekonomicznej przyczynia się do ujawnienia i spotęgowania dokuczliwych kwestii społecznych. Wśród nich najbardziej bolesnym jest zjawisko bezrobocia, ubóstwa, niedostatku, degradacji ekonomicznej i socjalnej osób i rodzin, całych grup zawodowych oraz społeczności lokalnych, edukacji, służby zdrowia, a także środowiska naturalnego. W tych trudnych czasach bardzo istotne są zagrożenia sfery psychospołecznej, związanej rozwojem, zapewnieniem potrzeb, przekazywaniem i uznawaniem wartości, podtrzymywaniem i pielęgnowaniem więzi, posiadaniem świadomości sensu istnienia.

Patologiczne relacje w stosunkach interakcji międzyludzkich sprzężone są ze współczesnym funkcjonowaniem instytucji, patologii pracy, warunków życia ludzkości, patologii struktur demograficznych, rozpowszechniania zbiorowego poczucia zagrożenia. Coraz częściej i coraz bardziej dezintegracji negatywnej jest w polskich rodzinach. Zdecydowanie zwiększają się zjawiska patologii rodzinnych takich jak: sieroctwo społeczne, przestępczość nieletnich, alkoholizm, narkomania, samobójstwa oraz czyny o charakterze przestępczym i uciążliwym społecznie. Aktualnie zauważa się kryzys więzi w rodzinie, która świadczy o destrukcji rodziny. Indywidualne pragnienia i aspiracje, dążenia osiągnięcia wysokiego statusu materialnego, kariery zawodowej, egoistyczne pojmowanie świata (tylko ja się liczę, tylko ja jestem ważny, tylko ja mogę...) eliminują potrzeby i wartości, wskutek czego przyspieszane są procesy dewiacji, w kierunku postaw agresywnych i przemocy wobec ludzi.

„Często pierwszy akt przemocy jest dziełem przypadku, a poczucie bezkarności, bezwolne przyjęcie agresji toruje drogę przemocy”.⁹⁷ Profesor Irena Pospiszyl stwierdza, że „w większości powtarzających się przypadków

---

⁹⁷ M. Szpringer, E. Laurman – Jarzabek, A. Drapała, Profilaktyka uzależnień i przemocy w rodzinie. Diagnoza i propozycje rozwiązań systemowych w środowisku lokalnym, Kielce 2005, s. 48.

zachowanie takie po prostu się opłaca”.⁹⁸ Daje sprawcy nie tylko satysfakcję z bycia „wielkim, mocnym, posiadającym władzę”. Pozwala osiągnąć zamierzone wcześniej cele.

Dokonując analizy literatury w zakresie przemocy nie ma jednoznacznie określonych źródeł przemocy. „W koncepcjach teoretycznych wyjaśniających etiologię zjawiska przemocy wyróżnić można:

- podejście intraindywidualne, w którym podkreśla się znaczenie czynników osobowościowych, psychopatologicznych, neurologicznych i fizjologicznych;

- podejście socjokulturowe, w którym mieści się systemowa teoria rodziny, socjologiczna teoria funkcjonalna, teoria strukturalna, koncepcje feministyczne;

- podejście społeczno – psychologiczne, do którego należą teorie społecznego uczenia się i modelowania roli, teoria frustracji, teoria konfliktu”.⁹⁹

Najczęściej wymienionymi w literaturze przedmiotu źródłami przemocy są:

- „- źródła biologiczne - wylaniają się z konstrukcji biologicznej, a więc cech wrodzonych, organicznych, instynktu, zmiennych fizjologicznych. Mogą być skutkiem uszkodzonego Centralnego Układu nerwowego (CUN), charakteropatii itp.;

- źródła psychologiczne – wynikające z osobowości człowieka, specyficznie postrzegającego i interpretującego sytuację zewnętrzną. Obejmują sferę emocjonalną i wolicjonalna w zakresie popędu, co powoduje zmiany psychopatyczne;

- źródła środowiskowe, sytuacyjne – nabywane w procesie uczenia się, poprzez bodźce płynące ze środowiska i sytuacji w jakich człowiek funkcjonuje

---

⁹⁸ I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994, s. 152.

⁹⁹ M. Szpringer, E. Laurman – Jarząbek, A. Drapała, *Profilaktyka uzależnień I przemocy w rodzinie. Diagnoza i propozycje rozwiązań systemowych w środowisku lokalnym*. Kielce 2005, s.49.

np. wadliwa struktura rodziny, zaniedbania środowiska wychowawczego, błędy wychowawcze rodziców;

- źródła społeczne, kulturowe, polityczne – wynikające z oddziaływania innych ludzi”¹⁰⁰.

Po dokonaniu dogłębnej refleksji i myśli pedagogicznej w zakresie zjawiska przemocy w rodzinie można stwierdzić, że dzieci doznające przemocy w swoim rodzinnym domu, sami również eksponują przemoc wobec swoich współmałżonków, dzieci, rodziców, dziadków i najbliższego otoczenia. Przemoc tą zwiększają różnego rodzaju używki np. alkohol, narkotyki, dopalacze itp. Znaczący wpływ na rozwój przemocy mają środki masowego przekazu np. głośna muzyka, mocne, kolorowe i wirujące światło na dyskoteci, agresywne i brutalne programy telewizyjne oraz gry komputerowe. Wszystkie czynniki wyżej wymienione wzajemnie się nakładają, stymulują i uzupełniają w zakresie powstawania i stosowania przemocy.

4. Działania samorządu terytorialnego na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie została zmieniona, w dniu 10 czerwca 2010 r. (Dz.U. nr 125, poz. 842) o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw. W preambule tej ustawy podkreślona jest ważność zjawiska przemocy w rodzinie. Wyrażona jest ona stwierdzeniem „uznając, że przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej, a władze publiczne mają obowiązek zapewnić wszystkim obywatelom równe traktowanie i poszanowanie

---

¹⁰⁰ K. Dymek – Balcerek, Patologie zachowań społecznych- rzeczywistość przełomu i wieków XX i XXI, Radom 2000, s. 148 – 149.

ich praw i wolności, a także w celu zwiększenia skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie”.¹⁰¹

Zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie (na podstawie przepisów wyżej wymienionej ustawy) zostały nałożone do realizacji przez organy administracji rządowej i jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych w przepisach ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2009 r., Nr 175, poz. 1362, z późniejszymi zmianami) oraz ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2007 r. Nr 70, poz. 473 z późniejszymi zmianami).

„Do zadań własnych gminy należy w szczególności tworzenie gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym:

- 1) opracowanie i realizacja gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie;
- 2) prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w szczególności poprzez działania edukacyjne służące wzmocnieniu opiekuńczych i wychowawczych kompetencji rodziców w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie;
- 3) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą miejsc w ośrodkach wsparcia;
- 4) tworzenie zespołów interdyscyplinarnych”.¹⁰²

Natomiast do zadań własnych powiatów należy:

„1) opracowanie i realizacja powiatowego programu przeciwdziałania przemocy

w rodzinie oraz ochrony ofiar w rodzinie;

2) opracowanie i realizacja programów służących działaniom profilaktycznym mającym

---

¹⁰¹ Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r. nr 125, poz. 842).

¹⁰² Op. cit.,

na celu udzielenie specjalistycznej pomocy, zwłaszcza w zakresie promowania

i wdrożenia prawidłowych metod wychowawczych w stosunku do dzieci w rodzinach

zagrożonych przemocą w rodzinie;

3) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia;

4) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach

interwencji kryzysowej”.¹⁰³

Do zadań własnych samorządu województwa należy:

„ 1) opracowanie i realizacja wojewódzkiego programu przeciwdziałania przemocy

w rodzinie;

2) inspirowanie i promowanie nowych rozwiązań w zakresie przeciwdziałania przemocy

w rodzinie;

3) opracowywanie ramowych programów ochrony ofiar przemocy w rodzinie oraz

ramowych programów oddziaływań korekcyjno – edukacyjnych dla osób stosujących

przemoc w rodzinie”.¹⁰⁴

W ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie zapisane są także do realizacji zadania z zakresu administracji rządowej. Do zadań tych realizowanych przez powiat należy:

„1) tworzenie i prowadzenie specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy

---

¹⁰³ Op. cit.

¹⁰⁴ Ibidem

w rodzinie;

2) opracowywanie i realizacja programów oddziaływań korekcyjno – edukacyjnych

dla osób stosujących przemoc w rodzinie”¹⁰⁵.

Wojewoda natomiast będzie: opracowywał materiały instruktażowe, zalecenia, procedury postępowania interwencyjnego w sytuacjach kryzysowych związanych z przemocą w rodzinie dla osób realizujących te zadania, monitorował zjawiska przemocy, powoływał i odwoływał Wojewódzkiego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, monitorował realizację Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w rodzinie przy pomocy Wojewódzkiego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz sprawował nadzór i kontrolę realizacji zadań przez samorządy gminne, powiatowe i wojewódzkie, a także podmioty niepubliczne na podstawie umów z organami administracji rządowej i samorządowej.

Minister do spraw zabezpieczenia społecznego będzie natomiast zlecał i finansował badania, ekspertyzy i analizy zjawiska przemocy w rodzinie oraz prowadził działania promujące mające na celu podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej przyczyn i skutków przemocy w rodzinie. Ponadto będzie powoływał i odwoływał Krajowego Koordynatora Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz monitorował realizację programu. Będzie również opracowywał i wydawał (co najmniej raz na dwa lata) wytyczne do prowadzenia szkoleń w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz opracowywał i finansował programy osłonowe w powyższym zakresie.

Zgodnie z przepisami ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie określone zadania do realizacji ma także prokuratura Generalna. Należy do niej opracowanie i wydawanie (co najmniej raz na dwa lata)

wytycznych dotyczących zasad postępowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Gmina jako najmniejsza wspólnota samorządowa, wybierana w wyborach powszechnych przez społeczność lokalną ma zadanie i obowiązek rozwiązywać różnorodne problemów społeczności, której interesy jednocześnie reprezentuje. Nowym obowiązkiem nałożonym na gminę, na podstawie przepisów ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie jest powoływanie przez wójta, burmistrza lub prezydenta miasta do działalności zespoły interdyscyplinarne. Rada gminy natomiast w drodze uchwały określa tryb i sposób powoływania i odwoływania członków zespołu interdyscyplinarnego oraz szczegółowe warunki jego funkcjonowania. „W skład zespołu interdyscyplinarnego wchodzi przedstawiciele:

- 1) jednostek organizacyjnych pomocy społecznej,
- 2) gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych,
- 3) Policji,
- 4) oświaty,
- 5) ochrony zdrowia,
- 6) organizacji pozarządowych”.¹⁰⁶

W skład zespołu interdyscyplinarnego mogą również wchodzić kuratorzy sądowi, prokuratorzy oraz przedstawiciele podmiotów działających na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Przewodniczącego zespołu wybiera zespół z pośród swoich członków na pierwszym posiedzeniu. Posiedzenia zespołu odbywają się w zależności od potrzeb, jednak nie rzadziej jak raz na trzy miesiące. Współpraca członków zespołu interdyscyplinarnego reprezentujących różne instytucje, organy i organizacje odbywa się na zasadzie zawartego porozumienia. Obsługę organizacyjno – techniczną zespołu zapewnia ośrodek pomocy społecznej.

---

¹⁰⁵ Op. cit.

¹⁰⁶ Ibidem

Gminne zespoły interdyscyplinarne może tworzyć grupy robocze, w celu rozwiązywania problemów związanych z wystąpieniem przemocy w rodzinie. W skład grup roboczych, podobnie jak w skład gminnych zespołów interdyscyplinarnych wchodzi przedstawiciele jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia. Mogą również wchodzić kuratorzy sądowi i inni przedstawiciele oraz specjaliści z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Prace grup roboczych prowadzone są w zależności od potrzeb, Członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych wykonują zadania w ramach obowiązków służbowych i zawodowych na zasadzie integrowania i koordynowania działań, a w szczególności:

„1) diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie;

2) podejmowanie działań w środowisku zagrożonym przemocą w rodzinie mających

na celu przeciwdziałanie temu zjawisku;

3) inicjowanie interwencji w środowisku dotkniętym przemocą w rodzinie;

4) rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia

pomocy w środowisku lokalnym;

5) inicjowanie działań w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie.”¹⁰⁷

„ Do zadań grup roboczych należy, w szczególności:

1) opracowanie i realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia

przemocy w rodzinie;

2) monitorowanie sytuacji rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz rodzin

zagrożonych wystąpieniem przemocy;

3) dokumentowanie działań podejmowanych wobec rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz efektów tych działań”.¹⁰⁸

Członkowie zespołu i grup roboczych mogą przetwarzać dane osobowe osób dotkniętych przemocą w rodzinie, przy jednoczesnym zachowaniu poufności wszelkich danych i informacji nawet po zaprzestaniu pracy.

Interwencja podejmowana przez zespół interdyscyplinarny lub grupę wchodzącą w skład tego zespołu, w środowisku rodziny dotkniętej przemocą w rodzinie odbywa się w oparciu o procedurę „Niebieskie Karty” i nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie. Procedura ta obejmuje czynności podejmowane i realizowane przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia, w związku z zaistnieniem uzasadnionego podejrzenia zaistnienia przemocy w rodzinie. Przedstawiciele w/w podmiotów realizujący procedurę „Niebieskie Karty” w oparciu o zasadę współpracy przekazują informacje o podjętych działaniach przewodniczącemu zespołu interdyscyplinarnego. Wszczęcie procedury „Niebieskie Karty” następuje przez wypełnienie formularza, w przypadku powzięcia informacji, w toku wykonywania czynności służbowych lub zawodowych, lub otrzymania zgłoszenia dokonanego przez członka rodziny dotkniętej przemocą w rodzinie lub ewentualnie świadka przemocy w rodzinie.

Zgodnie z przepisami ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie „osobie dotkniętej przemocą w rodzinie udziela się bezpłatnej pomocy, w szczególności w formie:

- 1) poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego, socjalnego, zawodowego i rodzinnego;
- 2) interwencji kryzysowej i wsparcia;

---

¹⁰⁷ Op. cit.

¹⁰⁸ Ibidem

- 3) ochrony przed dalszym krzywdzeniem, przez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania ze wspólnie zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie kontaktowania się i zbliżania do osoby pokrzywdzonej;
- 4) zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;
- 5) badania lekarskiego w celu ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie oraz wydania zaświadczenia lekarskiego w tym przedmiocie;
6. zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie, która nie ma tytułu prawnego do zajmowanego wspólnie ze sprawcą przemocy lokalu, pomocy w uzyskaniu mieszkania”.¹⁰⁹

„W celu tworzenia warunków skutecznego przeciwdziałania przemocy w rodzinie Rada Ministrów przyjmie Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, określający szczegółowe działania w zakresie:

- 1) zapewnienia ochrony i udzielania pomocy osobą dotkniętym przemocą w rodzinie;
- 2) oddziaływań korekcyjno – edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie,
- 3) podnoszenia świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie oraz promowania metod wychowawczych bez użycia przemocy;
- 4) upowszechniania informacji o możliwościach i formach udzielania pomocy zarówno osobom dotkniętym przemocą jak i stosującym przemoc w rodzinie”.¹¹⁰

Na podstawie przepisów ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie jeżeli sprawca przemocy zamieszkuje wspólnie z ofiarą przemocy rodzinnej i

---

¹⁰⁹ Op.cit.

¹¹⁰ Ibidem.

swoim zachowaniem powoduje szczególnie uciążliwe wspólne zamieszkiwanie, to ofiara przemocy może żądać, aby sąd zobowiązał sprawcę przemocy do opuszczenia mieszkania. Sprawę tą sąd rozpoznaje w postępowaniu nieprocesowym, lecz postanowienie o opuszczeniu mieszkania przez sprawcę sąd wydaje w terminie jednego miesiąca od dnia złożenia wniosku po przeprowadzeniu rozprawy. Wykonanie obowiązku opuszczenia mieszkania przez sprawcę (jeżeli sprawca sam nie opuści mieszkania) stosuje się przepisy o egzekucji obowiązku opróżnienia lokalu służącego zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych dłużnika.

Świadcowie stosowania przemocy w rodzinie oraz osoby wykonujące czynności zawodowe i czynności służbowe, które powzięły podejrzenie lub były świadkami przemocy w rodzinie mają obowiązek zawiadomienia Policji lub prokuratury o tym fakcie. W razie bezpośredniego zagrożenia zdrowia lub życia dziecka w związku z przemocą w rodzinie, pracownik socjalny wspólnie z funkcjonariuszem Policji i lekarzem lub ratownikiem medycznym, ewentualnie z pielęgniarką mają prawo dziecko odebrać z rodziny i umieścić je u innej osoby najbliższej niezamieszkującej wspólnie z rodziną, w której istnieje zagrożenie zdrowia i życia dziecka lub ewentualnie umieścić je w rodzinie zastępczej, albo w całodobowej placówce opiekuńczo – wychowawczej. Do umieszczenia dziecka w rodzinie osoby najbliższej niezamieszkującej wspólnie z rodziną, w której z powodu stosowania przemocy w rodzinie stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej lub w całodobowej placówce opiekuńczo – wychowawczej.

O fakcie zabrania dziecka z rodziny, w której, w związku z występującą przemocą w rodzinie zdrowie i życie dziecka jest zagrożone oraz o fakcie umieszczenia dziecka w rodzinie najbliższej osoby niezamieszkującej wspólnie z rodziną, w której występuje przemoc rodzinna lub o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej ewentualnie w

całodobowej placówce opiekuńczo – wychowawczej pracownik socjalny w ciągu 24 godzin powiadamia sąd opiekuńczy.

Rodzicom oraz opiekunom prawnym lub faktycznym dziecka przysługuje prawo wniesienia zażalenia za pośrednictwem pracownika socjalnego lub funkcjonariusza Policji, którzy dokonali odebrania dziecka. O prawie złożenia zażalenia pracownik socjalny lub funkcjonariusz Policji poucza rodziców lub opiekuna prawnego albo faktycznego dziecka w formie pisemnej wskazując w piśmie właściwy do rozpatrzenia sprawy sąd opiekuńczy. Złożone przez rodziców lub opiekuna prawnego ewentualnie faktycznego pracownik socjalny lub funkcjonariusz Policji przekazują niezwłocznie do sądu opiekuńczego. Sąd zażalenie to rozpatruje w ciągu 24 godzin i w przypadku uznania bezzasadności lub nielegalności odebrania dziecka zarządza natychmiastowe przekazanie dziecka rodzicom, opiekunowi prawnemu lub faktycznemu.

Funkcjonariusz Policji na prawo zatrzymania sprawcy przemocy w rodzinie, który stwarza bezpośrednie zagrożenie zdrowia i życia ludzkiego. Na wniosek kuratora zawodowego o zarządzenie wykonania warunkowo zawieszanej kary pozbawienia wolności lub odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia dotyczy skazanego za przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny, który w okresie próby rażąco naruszył porządek prawny ponownie używając przemocy lub groźby bezprawnej wobec członka rodziny, sąd właściwy do rozpatrzenia wniosku zarządza zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie skazanego na posiedzenie w przedmiocie rozpoznania wniosku. Osobie zatrzymanej, na jej żądanie należy niezwłocznie umożliwić nawiązanie kontaktu z adwokatem, a także bezpośrednią z nim rozmowę.

W stosunku do sprawców przemocy sąd może orzec obowiązek powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, zakaz kontaktowania się z określonymi osobami, zakaz

zbliżania się do określonych osób, zakaz opuszczania miejsca pobytu bez zgody sądu. Sąd może także wydać nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym w przypadku skazania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej lub obyczajowości na szkodę małoletniego oraz w razie skazania za umyślne przestępstwo z użyciem przemocy, w tym także przemocy przeciwko najbliższej osobie. Zakaz ten sąd może połączyć z obowiązkiem zgłaszania się do Policji, w określonych odstępach czasu lub innego wyznaczonego przez sąd organu. Powyższy katalog zakazów sąd może również zastosować w stosunku do osób skazanych za przestępstwa związane ze stosowaniem przemocy, w tym również przemocy seksualnej w stosunku do osób dorosłych oraz małoletnich dzieci. Wszelkie nakazy i zakazy wyżej przedstawione oraz pozbawienie praw publicznych (jeżeli ustawa nie stanowi inaczej) orzeka się w okresie od roku do dziesięciu lat. Nadzór nad wykonywaniem w/w nakazów, zakazów, zarządzeń i orzeczeń sądowych sprawuje kurator zawodowy. Sąd może także nakazać poddania się sprawcy przemocy w rodzinie (w tym przemocy seksualnej na najbliższej osobie, osobie obcej lub małoletniej) obowiązek poddania się leczeniu, w szczególności odwykowemu lub rehabilitacyjnemu oraz uczestniczenia w oddziaływaniach korekcyjno – edukacyjnych.

Ponadto sąd może także zobowiązać sprawcę przemocy do naprawienia szkody w całości lub w części, w tym także w formie świadczenia pieniężnego, orzec zakaz prowadzenia pojazdów i określić sposób kontaktu sprawcy z pokrzywdzonym jednocześnie umarzając warunkowo postępowanie karne. Kto nie stosuje się do orzeczonego przez sąd nakazu, zakazu, zarządzenia, orzeczenia podlega karze pozbawienia wolności do lat trzech.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie zakazuje stosowania kar cielesnych dla osób wykonujących władzę rodzicielską lub sprawujących opiekę lub pieczę nad małoletnim dzieckiem.

Przemoc jest zjawiskiem patologii społecznych, jest zjawiskiem niepożądanym społecznie, jednak ciągle rozprzestrzeniającym się i coraz

bardziej drastycznym. Niesie za sobą cierpienia i ból: fizyczny, psychiczny, ekonomiczny, seksualny oraz ból wynikający z zaniechania. Jest zawsze przeżyciem traumatycznym, odciskającym piętno czasami na całe życie człowieka.

Ograniczenie zjawiska przemocy powinno być priorytetowym zadaniem państwa i reprezentujących go instytucji oraz organizacji, a także całej społeczności ludzkiej. Kultura narodu i jego obywatele rozwija się wraz ze zdobywaniem wykształcenia, w tym także indywidualne reakcje emocjonalne oraz panowanie nad nimi i nad złością. Sprawcy przemocy nie powinni pozostawać bezkarni. Z tego powodu nikt nie powinien być obojętnym na różne akty przemocy wobec dzieci, członków rodziny, starców, chorych i niepełnosprawnych oraz w szkole i w miejscu pracy, w domu i na ulicy, po prostu wszędzie, ponieważ przemoc „karmi się milczeniem”. Swój wykład pragnę zakończyć mottem – słowami Thomasa Alva Edisona „Brak przemocy prowadzi do najwyższej etyki, która jest celem całej ewolucji. Dopóki nie przestaniemy krzywdzić innych żywych stworzeń, ciągle będziemy dzikusami”.

Bibliografia

1. Dymek – Balcerek K., Patologie zachowań społecznych – rzeczywistość przełomu wieków XX i XXI, Radom 2000.
2. Kołakowska W., W kręgu agresji, przemocy i brutalizacji życia, Szczytno 2004.
3. Mazur J., Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość, Warszawa 2002.
4. Pilch T., (red.) Encyklopedia pedagogiczna, Warszawa 2005.
5. Pospiszyl I., Przemoc w rodzinie, Warszawa 1994.
6. Przemoc w rodzinie. Poradnik dla osób doznających przemocy w rodzinie, Kraków 2006.
7. Sasal H.D., Niebieskie karty, Warszawa 1998.

8.Sobczak J., Wiśniewska – Mucha A. (red.) Pomoc społeczna w praktyce, Warszawa 2004.

9.Szpringer M., Laurman – Jarzabek E., Drapała A., Profilaktyka uzależnień i przemocy w rodzinie. Diagnoza i propozycje rozwiązań systemowych w środowisku lokalnym. Kielce 2005.

10.Ustawa z dnia 29 lipca 2005r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. nr 180, poz. 1493).

11.Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r. nr 125, poz. 842).